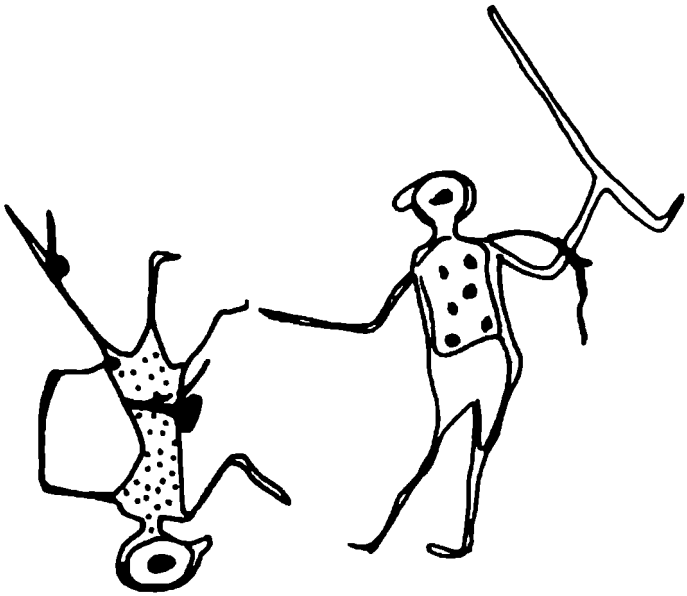
GÜNDÜZ VASSAF

TARİHİ YARGILI YORUM

KİTAP 2006 SKB 013176

iletişim

Tarihimizde insanı kavga halinde gösteren ilk resim.
(Hierakonpolis, Mısır, M.Ö. 3100.)

GÜNDÜZ VASSAF • **Tarihi Yargılıyorum**

GÜNDÜZ VASSAF'ın kitapları: *Cennetin Dibi, Cehenneme Övgü, Daha Sesimizi Duyurmadık/Avrupa'da Türk İşçi Çocukları, Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?, Annem Belkıs, 40 Yıl Önce 40 yıl Sonra: Amerika - Rusya, Tarihi Yargılıyorum.*

İletişim Yayınları 1233 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 167
lSBN-13: 978-975-05-0504-1
© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2007, İstanbul (5000 adet)

EDİTÖR Kıvanç Koçak
KAPAK Hakkı Mısırlıoğlu
KAPAKTAKİ RESİM Dalgıçların 1985'te keşfettiği, Marsilya yakınlarında bulunan, girişi deniz altından olan Cosquer Mağarası'ndan 27.000 yıl önce yapılmış el resmi
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ceren Kınık
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜNDÜZ VASSAF

Tarihi Yargılıyorum

iletişim

Benim için tarihi şiirleştiren
Babam Dr. Ethem Vassaf'a

Bu kitap Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde 3 Mayıs 2006'da ve Sofya Üniversitesi'nde düzenlenen Kriminoloji Kongresi'nde 29 Ağustos 2006'da verdiğim konuşmaların birleştirilmiş ve genişletilmiş şeklidir. Beni bu toplantılara davet etmekle metnin oluşmasının yolunu açan Cemal Kafadar, Lenore Martin ve Paolo Giulini ile yazdıklarımın kitaplaşmasını öneren Selçuk Esenbel'e, metni okuyup düşüncelerini paylaşan Engin Akarlı, Leyla Kayhan ve Betül Tanbay'a, kapak tasarımı için Hakkı Mısırlıoğlu'na teşekkür ederim. Tabii ki hata, eksik, göze, kulağa hoş gelmeyen ne varsa sorumluluğu bana ait.

"Tarihin bizi donattığı kıt malzemeyle
insanı yargılamayı kesinlikle reddediyorum."
Mahatma Gandhi

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13

I.
TARİH VE TOTALİTARİZM

Merhumu Nasıl Bilirdiniz? 16
Tarihi Unutturan Devletlerle Devrimler 17
Terzi Tarihçiler 20
Ulusal Masallarımızda "Öteki"nin Katli 23
Güney Afrika 23
İsrail 25
Bitmek Tükenmek Bilmeyen Başka Örnekler 26
Ve Mağdurlar 29
Ulusal Masallarımızda Kendimizin Katli 31
Kimin Kahramanları? 32
Kimlerdensiniz? 35
Ulusal Tarihin Tarihe Direnişi 37
Yok Olan Tarihi Tarihleştirmek 40
Tarih Ne İşe Yarar? Şizofren Kimlikli Tarihimiz 42

Yarından Bakınca Bizim Neyimiz İlginç? 44
Babamın Sesi 47
Çivi Yazısı Nano Teknolojiye Karşı 48
Tarih Gizleniyor, Tarih Kayboluyor 50
Totalitarizmin İncesiyle Kabası 52
Hayalet Zeplinler 52
Beyaz Saray'a Göre Tarih 53
Parayı Basan Tarih Yazar: Sermayenin Tarihçiliğe Soyunması 54
Sözden Yazıya, Yazıdan Söze 56
Yazı Özgürlükten, Söz Totalitarizmden Yana 58
Yahoo, Google, Microsoft: Bilginin Tekelleşmesi 60
Ben Ben miyim?: Postmodernizm ve Gerçeğe Güvenin Sarsılması 67
Tarihe Karşı Tarihi Korumak 68
Özel Hayatın Sonu 70

II.
TARİHİ YARGILIYORUM

Herodot'tan Günümüze Tarih Eleştirisi 74
Barışı Yazmayan Tarihçiler, Savaş Düşkünü Efsaneler 80
Eskimolarda Savaş 83
"Geçmişi Denetleyen Geleceği Denetler" 86
21. Yüzyılda Demokrasi: "Non Titulo, Sed Exercitio Talis?" 87
21. Yüzyılda Din 90
Bayraklı Köktencilik 92
Tek Tanrılı Dinlerden, Tanrılı, Tanrısız Yeni Dinlere 95
Homojen Batı, Heterojen Dünya 97
Tarih Efsane, Efsane Gerçek Olunca 100
Tarihte Bireyin Rolü: Galileo, İran Şahı... Ben 102

Anna Karenina Tarihi 104
Haklı Savaş Patolojisi 107
Dev Aynasında Ulusal Tarih 110
İnsanın İnsana Vahşeti: Kalıtımsal mı? Kültürel mi? 114
Tarım Toplumu ve Ötesi:
Hiroşima'dan Sonra Gülme Dersleri 120
Biz mi Savaşıyoruz, Bizi mi Savaştırıyorlar? 122
İnsanın Olağanüstü Başarısı 126
İnsanın İnsanı Kötülemesi 128
Kimlik Peşinde Kıyamet 129
Dönme Dolaplarda Özgürlük 130
Asya'da Atı Ehlileştiren,
Afrika'da Zebrayı Niçin Ehlileştirmedi? 132
"Savaşta Ne Yaptın Baba?" 135
Bir Varmış Bir Yokmuş, Almanlar Otoriter,
Amerikalılar Demokratmış... 136
Tuvaluluyuz Hepimiz: Uyumlu İnsanın Aymazlığı 138
Cephede Piknikten Cephesiz Savaşlara 142
Dünya Gibi 10.000 Gezegen 146

Sonsöz 151

KAYNAKÇA 153

Önsöz

Dünyada kaç yerde kaç savaş var bilmiyoruz. Katliamlar, kırımlar sıradanlaştı.

Tarihe baktığımızda, astığım astık, kestiğim kestik, imparatorluklarla diktatörlükler, kaotik dönemlerin çaresizliği üzerine yükselmiş. Açlığın, korkunun kol gezdiği dönemlerde sığınmışız umutsuzluğumuzu seferber edip sırtımıza binen rejimlere. Zamanında kervanların geçtiği topraklarla, gemilerin yelken açtıkları denizleri denetleyenlerin küreselleşen dünyası yeni totaliter egemenliklere gebe. Nicedir içimize inim inim işlenen, işletilen, çaresizliğimiz olmuş düzen uğruna bizi özgürlüklerimizden vazgeçiren.

Eli kulağında mı yeni dünya imparatorluklarıyla diktatörler?

Ezberimizi tekrarlamakla yetinir, dünya çapında sâri bir hastalığa yakalanmış gibi "ah başımıza neler neler geldi" diye dövünmemizi, bükemediğimiz eli öpmeyi sürdürürsek, evet.

Bu kitabı bunları söylemek, hepimizin bildiklerini bir kez daha tekrarlamak için yazmadım. *What is History? (Tarih Nedir?)* adlı kitabında E.H. Carr, "Tarihi tanımadan tarihçiyi tanıyın" diye bizi uyarır. Tarihçiyi tanımak, geçmişimize hangi aynaların tutulduğuna bakmak demek.

Dünyanın neresinde, kim olursak olalım, tarihimize nasıl

bakışımızı gözden geçirdiğim bu kitapta kendimizi yargılamamızı yargılıyorum. Yargıladığım tarihimiz değil, tarih diye ne bildiğimiz.

Tarihimize bakıp "Biz buyuz" diye sunulanları sorguluyorum. Geçmişimizin nasıl tanıtıldığının, kendimizi nasıl tanıdığımızın, toplumsal evrimimizi engellediğine inanıyorum. Tarihten özgürleşerek yeniden tarihimize bakmamızı öneriyorum. Asırlardır sürdürdüğümüz alışkanlıklarımızdan kurtulup, kendimize farklı bakmaya başlamamızla, nereden gelip nereye gittiğimizin serüveninde, yaşadığımız tarihin de yolunu değiştirebiliriz.

Tarihimize bakıp aramızdaki farklılıkları abartırken, bizi birleştiren insanlığımızın hayret verici gücünü, teker teker ve hep birlikte neye muktedir olduğumuzu yadsıyoruz.

Tarihin zaman tünelinde geriye doğru yolculuğumuz hepimiz için aşağı yukarı aynı. Lafı uzatmaya gerek yok. Dünyanın neresinde, ne zaman doğmuşsak doğalım, annelerimiz, babalarımız, dinlerimiz, devletlerimiz bize bir geçmiş giydiriyor. Onlar giydirdikçe biz de ha babam giyiniyoruz. Çoğumuz, geçmişin elbiselerini günümüz terzilerinin dikmesini yadırgamadan kabullenmekle kalmayıp, elbiselerimizi bedenimizden ayırt bile edemiyoruz.

Tarih, giydiklerimizin, bize giydirilenlerin, üstümüzdekileri yenileyip, değişmemiş sandığımız eskilerimizi sandıklardan çıkarıp tekrar giyinmemizin öyküsü.

Örtünme tutkunluğumuzun telaşında kendimizi görmez, görmek istemez olduk. "Biz" diye, birbirinden farklı, birbirlerine zıt görüntülerimizi benimsedik. Görüntülerimizle çarpıştık, görüntülerimizi savaştırdık.

Soyunalım. Soyunalım ki bizi giydirenlerle yüzleşelim, kendimizi görebilelim. Tekrar giyineceksek, istediğimiz gibi giyinebilmemiz için gene de soyunmamız lazım.

Boston, Nisan 2007

I.
TARİH VE TOTALİTARİZM

Merhumu Nasıl Bilirdiniz?

Geleceğin tarihçileri bugünü nasıl yazacaklar?

Müslümanların cenaze törenlerinde cemaate sorarlar "Merhumu nasıl bilirdiniz" diye, ardından herkes hakkını helal eder.

Tarihe geçmek arzusu benzer bir şey olmalı; iyi bilinmezsek hiç olmazsa kötü şeyler söylenmesin.

Amerikalı psikiyatrist Robert Jay Lifton "Ölümsüzlüğümüze inanmamızın dört yolu vardır," der. "Kalıtımsal ölümsüzlükte çocuklarımız, torunlarımızla gelecekte varlığımızı sürdürürüz. Dinî ölümsüzlükte, cennette yaşamanın, Nirvana'ya ulaşmanın vaadi vardır. Müzisyenler, mimarlar, matematikçiler buluşları, eserleriyle ölümsüzleşir. Devrimci ölümsüzlükte, hepimiz bir şeyi yapıp yapmamak, söyleyip söylememekle, tarihimizin tek tek belirleyicileri olduğumuzun bilincindeysek, ilelebet var olacağız demektir."

"Geleceğin tarihçileri bugünü nasıl yazacak?" sorusunun cevabı, devlet başkanlarından intihar bombacılarına kadar bireyin, tarihe geçmek, ölümsüzlük ihtirasıyla da ilgili.

Gene de çoğumuz gündelik yaşamlarımızın girdabında anlık, geçici tepkilerle yaşamımızı sürdürürüz.

Öyle de istenir. Çoğu zaman ancak birilerinin işine geldiğinde, çıkarları tehlikeye girdiğinde, bize tarihî sorumluluğumuz hatırlatılır.

Boston'un ileri gelen tüccarlarıdır, şehrin limanında işsiz güçsüzleri, içip içip gelişigüzel başkaldıran tayfaları özgürlük ruhuyla ateşleyip İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşına seferber eden. ABD tarihine özgürlük için savaştı diye adı geçenler; John Hancock gibi vergi ödemek istemeyen kaçakçı tüccarların menfaatleri adına galeyana getirilip, İngilizlerin mallarını yağmalayan, gemilerdeki çayı denize dökenler, Boston limanında kol gezen çetelerdir.

Yalan, eksik ve yanlış bilgilendirme yöntemleri, Hitler'in propaganda bakanı Goebbels'le tarihimizde ilk kez sistematik bir şekilde uygulandı. Günümüzde bu yöntemler, küresel ısınma olmadığını iddia eden petrol şirketlerinin halkla ilişkiler adı altında yürüttükleri kampanyalardan, ABD'li başkan adaylarının paketlenip piyasaya sürülmesine, terörizme karşı yaratılan paranoyaya kadar sıradan uygulamalar.

Olanları ne kadar eksik, yalan yanlış da bilsek, tarihimizi yaratanların, tarihe geçmek için çırpınaduranların var saydıkları bir şey var. İleride tarihçilerin günümüzü değerlendirebilmek, anlayabilmek için ellerinde yeterli derecede malzeme olacağı. Oysa bugün biz ne yaparsak yapalım, yarına izi kalmadıysa, tarihin parçası olamayacağız demektir.

Geleceğin tarihçilerinin, bıraktıklarımıza ulaşmasının önünde ne gibi engeller olabilir?

Tarihi Unutturan Devletlerle Devrimler

"Tarih yazmakta" iki deneyimim oldu. Biri Türkiye'de psikoloji tarihi, diğeri annemin hayatı. İkincisini yazmama,

12 Eylül ve YÖK'le birlikte Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa etmeden önce Şerif Mardin'le yaptığımız bir sohbette, onun, Türkiye'de biyografi, otobiyografi yazımının yok denecek kadar az olduğunu söylemesi destek oldu. Eski Yunan'da, Roma'da otobiyografi varken ilk Türkçe otobiyografi ancak 16. yüzyılda Yeni Delhi'de yazılan *Babürname*. Son yıllara kadar da bu tür kitaplar yazılmazdı.

Neden diye düşündüğümde aklıma şunlar gelmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kimin biyografisi yazılabilirdi ki?

Paşaları, padişahları yazacak olsanız, onlar vatan haini biliniyor. Kadıları, hocaları yazsanız, onlar da gerici. Geçmişini, yeni yarattığı yarı mitolojik bir sis perdesiyle örtüp süsleyen genç cumhuriyet yarına bakıyor. Tarihini sıfırdan başlatıyor. Tek tük biyografi çalışmalarının en bilinenleri Falih Rıfkı Atay, Şevket Süreyya Aydemir gibi Atatürk'ün maiyetinde çalışanların Atatürk'ü anlatmaları ki, onlar da, konuya mesafe alamadan, arşivleri araştırmadan yazılmış methiye düzeyinde.

Biyografi eksikliğinin nedenleri arasında, bu tür eserlerin cemaatten cemiyete geçmiş toplumların ürünü olduğu da düşünülebilir. Topluluğun menfaati uğruna, cemaatte var olamayan veya sindirilen birey, cemiyetin ürünü. *Njal's Saga, Mahabarata* gibi İzlanda ve Hint efsaneleri, her ne kadar bir kişinin macerasını dile getiriyor olsa da, asıl anlatılan, bir cemaatin dünyası, adetleri, yaşadıkları. Her şeyin paylaşıldığı cemaatte ihtiyaç duyulmayan birey, ancak yalnızlaşmasına olanak tanınan cemiyette sivriliyor. *Don Kişot*'la birlikte romanın tarihsel çıkışından da bildiğimiz gibi, birey cemaatlere değil cemiyetlere özgü. Cemaatten cemiyete yeni geçmekte olan, hem de geçmişini silerek yeni bir tarih yazınına başlanan Cumhuriyet'te, biyografiye yer yoktu. Ancak şimdi, aradan neredeyse yüz yıl geçtikten sonra,

Türkiye'de yeni kuşaklar Osmanlı tarihçisi olabilmekte, kitap raflarımızda biyografiye, otobiyografiye rastlanmakta.

Geçmişin yükünden kurtulmak isteyen Cumhuriyet, gücünü geçmişinden değil geleceğe inancından alarak yola çıkmak istedi. Benim gibi, anne babaları Osmanlı İmparatorluğu'nda doğup büyüdükten sonra (babamın doğumu 1898, anneminki 1904), Cumhuriyet'te yaşayan, yaşlananların çocukları bilecektir. Annem de babam da, Rumeli kökenli. İkisi de, 1948 Birleşmiş Milletler tanımına göre soykırım sayılabilecek Balkan'lardaki Müslüman-Türk katliamından söz etmezlerdi. Tıpkı Osmanlı'nın son yıllarındaki, gene aynı tanıma göre, Ermeni soykırımından söz etmedikleri gibi. Bugün, kimliklerini mazlum olmakla özdeştirenlerin yaptıklarının tersine, Cumhuriyet'in ilk kuşağı, bir tek kendi felaketlerinden söz edip, "Bizim canımız can, onlarınki patlıcan" demedi. Geçmişle uğraşmadılar. Yarına baktılar.

Türkiye Cumhuriyeti, tarihin sıfırlanmasının tek örneği değil tabii. Fransız, Sovyet devrimleri aynı şeyi yaptı. Roma İmparatorluğu, aynı topraklarda yerlerine geçtiklerinin geçmişini yok sayarak, kurdun emzirdiği Romulus ve Remus efsanesiyle başlar. Romalılar kendilerinden önce bu topraklara egemen olan Etrüskleri tarihten o denli silerler ki, hâlâ çözemediğimiz dilleri bile unutturulur.

Dünyanın ilk tarihçileri, Halikarnaslı Herodot ve Thukydides'le başlayan eski Yunan tarihi de bir bakıma öyle. Onlar da, dört bin yıllık Mısır tarihinin farkında olmalarına rağmen, kendi başlarında olup bitenler üzerine odaklandı. Zamanla hafızamızdan, tarihten silinen Mısır uygarlığı ancak Napolyon'un Osmanlı İmparatorluğu'na saldırısından sonra keşfedildi. Unutulan dilinin anlaşılması için de Champollion'un Rosetta Taşı'nın karakterlerini çözmesi gerekti.

Geçmişi, ancak kendilerine ulaşabilen malzemeyle değerlendirebilecek olan tarihçilerin bir sorunu, özellikle kırılma noktalarında, toplumların yeni egemenlerinin tarihi sil baştan yapma arzusu. Böyle dönemlerde geleceğe aktarılması engellenen tarih yakılıp, yağmalanıp, imha ediliyor. Merak edilmesi gericilik diye ayıplanıyor, araştırılması kınanıyor, araştırmacının başına dert açabiliyor. Tarih, sadece zamanın değil, baskının da altında gömülüyor. Yeni tarihçilerin geçmişe erişmesine köprüler atılıyor.

Terzi Tarihçiler

Terzi vardır, müşterisini memnun etmek için kumaşı öyle diker, biçer ki, duruma göre onu olduğundan zayıf da gösterebilir, zarif ve görkemli de. Toplumun kırılma noktalarından, darbelerden sonra, geçmişi başka senaryolarla yazma siparişi verilen tarihçiler bu tür terzilerden pek farklı değil.

Ancak terzi tarihçi her ne kadar toplumun yeni egemenlerini memnun etmek istese, ne kadar devrime inansa da yazdıklarının geçerliliği, tarih siparişi verenlerin kendilerini ne kadar aldatabilecekleri, başkalarının bu aldatmacaya ne kadar tahammül edecekleriyle sınırlı.

Kimi tarih aldatmacalarının ömrü kısa, kimininki uzun olmuş. Kimi tarihî aldatmacaların etrafında ikincil bir edebiyat, davranış tarzları, felsefe ve sanat gelişirken, kimi kukla tiyatrosu gibi diktatörlerin, şiddetin zoruyla sürebilmiş. Kimi uyduruk tarihler, işlevi bitince ya da dikiş tutmayınca unutulup gitmiş. Fransız devriminin etkisiyle Hollanda'da kurulan Batavya Cumhuriyeti tarihin ancak bir dipnotu; adını günümüzde Hollandalılar bile bilmiyor. Ne de bugün 5. Cumhuriyet dönemini yaşayan Fransa'da dünya tarihini sıfırdan başlattıkları, haftanın on gün, günün on sa-

at, saatin yüz dakikadan oluştuğu devrimci Cumhuriyet takvimi var.

İğneyi başkalarına batırmadan önce çuvaldızı kendimize sokalım. Şimdi yazacaklarım, henüz kitabı yeni okumaya başlamış birçok okuru belki kızdıracak, kitabı ellerinden atmaya yöneltecek. Yazmamaksa metne haksızlık. Önce kendi yaşadıklarımızı, bildiklerimizi birlikte büyüteç altına koymalı ki, sıra başkalarına geldiğinde, "Biz" - "Onlar" diye taraf tutmaktan arınmış olarak kitabın amacına, bizatihi tarihin ta kendisine, neyin nasıl yazıldığına odaklanabilelim.

Nâzım Hikmet'in "Dört nala gelip uzak Asya'dan" diye başlayan mısrası Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî tarihinin özeti. Türklerin "Ata"sı Mustafa Kemal'in ulusuna benimsetmek istediği "Güneş Dil Teorisi" siparişini alan silbaştancı tarihçilerimiz, bir millet yaratabilmek için kimliğimizin adresini değiştirdi.

İmparatorlukta "etrak-ı bi idrak" diye aşağılanan, milleti sorulduğunda İslâm ya da Osmanlı diye cevap veren Türkler, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kendilerini yeni kurulacak ulusun nesnesi konumunda bulurlar. Bir anektoda göre Türk kimliğinin oluşmasının öncülerinden bir Osmanlı aydını Fransa'da Milli Kütüphane'ye gittiğinde giriş kartı doldurması istenir. Milliyet hanesinin yanına İslâm yazınca, "Bu sizin dininiz" diye reddedilir. "Osmanlı" yazar, "Bu da imparatorluğunuzun adı" derler. Çaresiz kalınca aklına "Türk" yazmak gelir. Böylece kütüphaneye girip, Türk kimlikli bir ulus devletin doğuşuyla sonuçlanacak çalışmalarını sürdürür.

Vatandaşları için katıksız, saf bir tarih yaratmak isteyen Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı, Selçuklu ve İslâm geçmişi tarihin çöplüğüne atılırken, başta Sümerlerle, Hititler olmak üzere, Çin ve Hindistan'dan Avrupa'ya kadar yeryüzünde tüm dil ve uygarlıkların kaynağı olarak Orta Asya Türkleri gösterilir. Çankaya'nın bu resmî görüşünü kanıtla-

sınlar diye devlet bursuyla Avrupa'da yetiştirilen tarihçiler yurda dönünce sipariş üzerine tarih yazarlar.

O yılların Ankarası'nı Halil İnalcık şöyle anlatır:

> "Atatürk bu fakülteyi (DTCF) tarih tezinde ileri sürülen görüşleri ispatlamak için kurdu (...) Açılışta ilk dersi, hatırlıyorum, Afet Hanım (İnan) verdi, eski Etnografya Müzesi büyük salonunda derste Atatürk hazır bulundu. ... Tezin esası şuydu; Orta Asya'da bir deniz vardı, kuraklık yoktu ve orada ilk medeniyet Türk ırkı tarafından kuruldu; orada kuraklık başlayınca Türkler dünyanın dört bir köşesine yayıldılar, gittikleri yere medeniyeti götürdüler... O dönem bir heyecan ve misyon dönemiydi. Ama zamanla aşırı görüşlerden sıyrıldım."

1930'lu yıllarda Türkiye'de her okul çocuğunun, vatandaşın ezberleyip benimsediği bu tarih safsatası arşivlerde merak nesnesi olarak toz topluyor. Günümüzde tek bilinen, M.Ö. 4000 yıllarında Amu Derya Nehri havzasındaki kuraklık sonucu, Gonur Tepe diye bilinen bir yörenin terk edilmesi. Ama bu yutturmaca tarihi yazanlara hâlâ 2000'li yıllarda Türkiye'de çalışmalarından ötürü ödül veriliyordu. Uzun yıllardır anlatılan Anadolu insanının anti-emperyalist kurtuluş savaşı verdiği söylemi ise aslında ulusal bilinçleri oluşmamış, kendilerine atfedilen milli kimliklerinden bihaber Anadolu köy ve kasabalarındaki Türk ve Kürt Müslümanların, işgalci Hıristiyan ordularıyla, işbirlikçi Rum ve Ermeni azınlıklarına karşı, dinleri adına seferber edilişleriyle uyuşmuyor.

Uydurulmuş tarihlere örnek çok. ABD'de "Şükran Günü" (Thanksgiving) bu ülkede yaşayan, her dilden ve dinden insanı biraraya getiren en büyük tatil. Kutlanan, beyaz adamlarla kızılderililerin hasat kalktıktan sonra sofra kurmaları. Unutturulan, Kuzey ve Güney Amerika'da en az 40

milyon kızılderilinin, kırım ve katliamlarla, 10 milyona inmiş olması.

Kızılderili tarihi anlamsızlaştırılarak da unutturulmuş. Kızılderili isimlerine verilen yeni anlamlarla, anlamları anlamsızlaştırılmış. Soykırıma uğratılan Cherokeeler otomobil markası; Iroquisları tek bir devlette birleştiren Hiawatha, Boğaz'da seyreden ABD başkonsolosunun teknesi; Irak işgali öncesi Mezopotamya'yı yerle bir eden ABD füzeleri, Tomahawk; askerî helikopterleri, Apache; beyazların Boston dediği Shawmut, banka. Yahudi soykırımından sonra Almanların otomobillerine, sürat teknelerine, süs köpeklerine, bankalarına Yahudi isimleri verdiklerini düşünebiliyor musunuz?

Ulus devletlerin, dinlerin, ABD'de Şükran Günü kutlamaları gibi sorgulanmayan, ezberlere dönüştürülen, zamanla gerçek gibi algılanan efsaneleri var. Hele günümüzde yalnızlaşan insanın, kimlik bulma, kimlik pekiştirme yarışında; başkalarından farklı olduklarını, başkalarından üstün, güzel, kahraman, zeki, hatta herkesten çok ezilmiş, herkesten çok haksızlığa uğramış olduklarını kanıtlama çabalarında, neler neler uyduruluyor, neler neler söylenebiliyor.

Hangi ulusun, hangi topluluğun tarihini deşersek deşelim, ulusal masallarında kuruluş öykülerinin günün koşullarına göre uydurulduğunu, değişen gerçeklere göre tarihlerine çeki düzen verip geçmişlerini algılamalarını değiştirmelerinin, şaşırtıcı değil sıradan olduğunu görürüz.

Ulusal Masallarımızda "Öteki"nin Katli

Güney Afrika

Dünyanın gelmiş geçmiş en ırkçı rejimlerinden biri olarak 20. yüzyıla dehşet damgasını vuran Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, tarihçileri aracılığıyla vatandaşlarına benimset-

tirdiği söylem; kuş uçmaz kervan geçmez bu vahşi beldenin, kahrını çeken, topraklarını işleyen, dillerine Afrikaans adını vererek yöreyle bütünleşen Hollandalı beyazların, sömürgeci İngiliz emperyalizmine karşı mücadelesidir!

Hollandalılar davalarında ne kadar haklı olduklarının bir kanıtı olarak İngilizlerin kurduğu dünyanın ilk temerküz kamplarında, kadın ve çocuklarla birlikte ölen 26.000 vatandaşlarını gösterirler.

Kuzey Avrupa'nın, iklimi berbat, gökyüzü karanlık ülkelerinden Afrika'ya el koymaya gelen İngilizlerle Hollandalılar kendi aralarında çarpışadursun, ikisi de buradaki uygarlıkları yok sayarlar. Tarihçileri, bu toprakların öyküsünü beyaz adamın gelişiyle başlatırken, nadiren söz ettikleri Zulular gibi yerlilere, din düşmanı, vahşi yaratıklar olarak bakarlar. Yalanlarıyla yüzleşmelerini zorunlu kılan tarihî gerçeklerle karşılaşınca, gerçeği inkâr ederler. Arkeologlar, Zimbabwe uygarlığının kalıntılarıyla karşılaştıklarında bunların vahşi siyahilere ait olamayacağını, yöreye bir ara gelen Arap ya da Hintli tüccarların eserleri olduğunu iddia ederler.

Kendilerine Boer adını veren Hollandalıların, apartheid rejimlerinin kuruluş mitolojisinde ırkçılıklarını haklı gösterme çabalarındaki yolculukları, iki bin küsur yıl öncesine, Tevrat'a dayandırılır.

Sömürge tarihçileri, beyaz adamın uygarlaştırma misyonu olarak, vahşi addettikleri siyahileri Hıristiyanlaştırmalarını doğal karşılarlar. Ama Tanrının siyahileri niçin vahşi ve ilkel yarattığına gerekçe bulmakta zorlanırlar. Ta ki kurtuluşu Eski Ahit'te, Adem ve Havva'nın oğulları Habil ve Kabil'de bulana kadar. Okul kitaplarına, beyaz ırkın Habil'den, Afrikalıların ise kardeş katili Kabil'den türediğini, Tanrı'nın Kabil'in soyunu cezalandırmak için Afrikalıları bu halde bıraktığını yazarlar.

Manchester'da, sanayi tarihi müzesinde karşılaşmıştım.

Güçlü olduklarını Afrikalıların gözlerine soka soka belletmek için her fırsatı kollayan beyazlar, Afrika'ya demiryolu döşedikten sonra 19. yüzyılın başında sanayi devriminin en güçlü simgesi lokomotifleri de beyaza boyarlar. Demiryolunda çalışan siyahileri, kömür tozundan kararan beyaz lokomotifi sürekli temiz tutmaya mahkûm ederek onlara hadlerini bildiren bir anlayışı tasavvur edebiliyor musunuz?

Ama sonunda Güney Afrika halkını kamplarda, tellerle çevrili bölgelerde yaşamaya zorlayan ırkçı rejimin yıkılmasıyla, tarihçiler de şimdi yeni bir tarih yazmaya başladı.

Siyasi güçlerin yazdırttığı yalan tarihin başka bir çarpıcı ve çağdaş örneği, Hobsbawm'ın 11. yüzyılda Haçlı Seferleri'nin Kudüs ve dolaylarında kurdukları beyliklere benzettiği İsrail.

İsrail

19. yüzyıl sonunda özellikle doğu Avrupa'da saldırılara uğrayan, batı Avrupa'dansa dışlanan Yahudilerin Filistin'de devlet kurma projesi, İkinci Dünya Savaşı'nda karşılaştıkları dehşetengiz soykırımla ivme kazanıp savaş sonrası nihayet gerçekleşince, yeni devlet için yeni bir tarih yazıldı.

Fransa'dan gelen Yahudi, Fransızca, Macaristan'dan gelen Macarca, Yunanistan'dan gelen Yunanca konuştuğundan, önce ortak bir dil geliştirmeleri gerekiyordu. Neredeyse iki bin yıldır kullanılmayan İbranice, yeni kelimelerin ilavesiyle, kurulması düşlenen İsrail'in resmî dili olarak benimsendi. Sıra tarih yazımına gelince, tasarlanan projenin gerekçesi, Afrika'da Hollandalıların ayrıcalıklı konumları için yaptıkları gibi, kutsal kitaplarının Filistin'i kendilerine vaadedilmiş topraklar olarak gösterdiğine dayandırıldı. Afrika'da yerleştikleri topraklardaki yerli halkı yok sayan Hollandalılar gibi, Yahudiler de yeniden yazıp imal ettikleri tarihlerinde Filistin'i boş bir ülke olarak gösterdiler. Öyle bir tarih

tablosu çizdiler ki, sanki Filistinliler binlerce yıl bu toprakları ekip biçmemişlerdi. Tarih yazımlarında dünya basınına hâkim çevrelerse, burayı "Topraksız insanlar için insansız topraklar" ("A land without a people, for a people without a land") yalanıyla tanıttılar. İşgal ettikleri topraklardan sürdükleri Filistinlileri hiç görmemiş olan İsrailli yeni kuşaklar bu yalanlara inandılar. İsrail'in kuruluşundan sonra elli yıl boyunca bu ülkede doğup büyüyenler, başka ülkelerden buraya gelip yerleşen Yahudiler, sanki Filistinliler burada hiç yaşamamış, binlerce yıldır tek bir ağaç dikmemiş gibi, İsraillilerin çölü yoktan var ettiklerine inandılar ("Out of nothing we made the desert bloom"). Uluslararası toplantılarda varlıklarını inkâr edemedikleri Filistinlilerin, topraklarını gönüllü olarak terk ettikleri söylendi.

Yeni kuşaklar bu uydurma tarih görüşüyle 2000'li yıllara kadar kandırıldı. Başka birçok ülkede olduğu gibi, onlar da elli yıl boyunca topraklarına göz diken düşmanlarına karşı haklı oldukları duygusunu tarihçilerin yalanlarına dayanıp benimseyerek, toprakları için can vermeye, başkalarını öldürmeye kendilerini vakfettiler.

Ta ki 1998'de arşivler açıldıktan, İsrail'in "Yeni Tarihçileri" diye adlandırılan Benny Morris gibi tarihçilerle Ahoron Cohen gibi politikacılar, bu yalanların aksini kanıtlayan belgelerle karşılaşıncaya kadar. Özellikle ilk Başbakan Ben Gurion'un "Haganah" adlı savaş çetesine verdiği, Filistin topraklarında yaşayanların köylerinden sürülmesi emriyle Lydda'daki gibi etnik temizlemelerin ortaya çıkması, İsrail'in resmî tarihini bir çırpıda tehlikeye düşürdü, eleştiriye açıverdi.

Bitmek Tükenmek Bilmeyen Başka Örnekler

"Tarih, gerçeklerden zarar görecek kimsenin kalmamasıyla gün ışığına çıkar" diye bir söz vardır. İsrailli yazar Amos Oz da, "Gerçeği gerçekler tehdit eder" der.

Hangi ülkenin geçmişine baksanız kocaman yalanlar yaratmışlar, işlerine gelmeyen şeylerden söz etmemeyi, onları sessizliğe gömmeyi tercih etmişler.

Bugün Ruslara, "İlk Rus devletini kim kurdu?" diye soracak olsanız verecekleri "Slavlar" cevabının yalan olduğunu inandırmakta zorluk çekersiniz. Rusya'yı, kuzeyden gelen İskandinavyalı akıncılarla tüccarların, bu yörelerde yaşayanları devlet çatısı altında birleştirerek kurduklarının hafızalardan sildirilmiş olması, tarihin ne denli buz üstüne yazılmış siparişlerden olduğunun başka bir örneği değil mi? Çin'de Uygur ve Tibetlileri yok sayıp, susturup katleden, Çin tarihini Han'ların tarihinden ibaretmiş gibi yazanlar da aynı konumda.

* * *

İngilizler, Avustralya'yı imparatorluklarına katarken bu kıtada yaşayan yerli halkı, Aborijinleri katletmiş. Katliamdan tam yüzyıl sonra, 1904'te Avustralya'nın "kuruluşu"nu kutlayan emperyalizmin beyaz tarihçileri 45.000 yıllık tarihi olan yerli halktan söz etmemiş, katliamı yapan kurucuların adına heykel dikmişler. Aradan bir yüz yıl daha geçmesi gerekmiş, Aborijinlerin sesinin duyulması için." Bizi burada katlettiniz, toprağımızı çalıp buradan sürdünüz, dinimizi değiştirmeye zorladınız" diye konuşmuşlar törenin yapıldığı aynı meydanda.

* * *

Avrupalılara "Yeni Dünya"larında soykırımın kapısını açan Columbus (Kristof Kolomb) adına ABD'de ulusal bayram var. Columbia, New York'ta bir üniversitenin, Güney Amerika'da bir devletin adı.

* * *

Caroline Elkins'in sözlü tarihi de kapsayan araştırmaları sonucu *Britain's Gulag* (İngiltere'nin Gulag'ı) adıyla yayımlanan kitabı, Kenya'da tarihin susturulduğunun, sessiz bırakıldığının başka bir örneğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor.

Oysa Elkins, Harvard Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyken, İngilizlerin Kenyalıları uygarlaştırmaktaki başarılarını anlatan bir tez yazmak için yola koyulmuş. Elkins, daha çalışmalarının başında, İngilizlerin sistematik bir şekilde Kenya'nın bağımsızlığıyla sonuçlanan döneme ilişkin belgeleri imha ettiğini öğrenir. Zamanla, İngilizlerin, topraklarını ellerinden aldıkları köylülerin başkaldırma hareketini bastırmak için onları temerküz kamplarına, dikenli tellerle çevrili köylere yerleştirdiklerini, yüz binlerce köylüyü katlettiklerini, 1009 kişiyi astıklarını keşfeder. İngilizlerin tarihi susturmaktaki başarısı Mau Mau diye adlandırdıkları başkaldırma hareketine katılan Kenyalıları vahşi, ilkel yaratıklar olarak göstermeleri, dünyanın olup biteni önemsemeyip ilgilenmemelerini sağlamıştır.

* * *

19. yüzyılda İngilizlerin, kendileriyle ticaret yapma teklifini, "Sizin ürünlerinize ihtiyacım yok" diyerek geri çeviren İmparator Ch'ien Lung'un ülkesi Çin, "Afyon Savaşı"yla birlikte sokaklarında "Çinliler ve köpekler giremez" tabelalarının asıldığı bir memlekete döndü. Uygarlığının doruk noktasında "üstünde güneş batmayan" boyutlara varan İngiliz İmparatorluğu, savaşta galibiyetlerinden sonra Çin'e zorla afyon satıp, insanlarını afyona alıştırarak 20. yüzyılda mafyanın faaliyetlerine örnek teşkil ediyordu.

* * *

Kitaplarında toplum yapısını incelediği Kürtlere Kürt dediği için, İsmail Beşikçi Türkiye hapishanelerinde 25 yıl

yattı. ABD'de Kızılderililerin, 19. yüzyılın sonlarından 1934'e kadar, güneş tanrılarına ibadet etmesi, tanrıları için dans etmesi yasaktı.

* * *

Kimilerinin anlı şanlı diye baktığı tarihler, başka bir bakışla, baştan aşağı bir suçlar silsilesi. İmparatorluklar, devletler, kahramanlar, tarihin konusu ve nesnesi olarak çalışıldığı gibi, cürüm işleyen kişiler gibi ele alınabilmeli, genişletilmiş bir kriminoloji disiplininin yöntemleriyle de incelenebilmeli. Psikolojide kişilerin sadece gelişimlerini değil patolojilerini de inceleyen ayrı ayrı dallar var. Tarih disiplini bu aşamaya gelmekten henüz uzak. Bu yolda ilk adım tarihte ne olduğu kadar, toplumların tarihlerini nasıl algıladığı, nasıl ele aldığı üzerine yoğunlaşmak olabilir.

Geleceğin tarihçilerine yalanlarımızı aktaracağımızdan şüphem yok. Ama yalanlarımıza nasıl inanabildiğimizi incelemenin olgunluğuna çoktan vardık. Dolayısıyla yalanlarımızı nasıl sürdürebildiğimizi de aktarabilmeliyiz geleceğin tarihçilerine.

Onlarca, yüzlerce tarihçi var iğneyle kuyu kazarcasına, kendi kimliklerinden soyunarak, aitliklerine mesafe koyabilerek, geçmişi araştıran. Ancak bunların tarih yazımında konumu, virtüöz de olsalar, belirli görüşlere angaje orkestralar ve orkestra şeflerinin nezdinde, üçüncü keman olmak gibi.

Ve Mağdurlar

Alıştık tarihçilerin genellikle galiplerin tarihini yazmasına. Faşizmi övmek yasaklanırken, neden zulüm ve katliamı meşrulaştıran tarihler hâlâ okullarda çocuklara okutulabiliyor, mitinglerde, ekranlarda, satır aralarında tekrarlanageliyor?

Yalanlarımız, yalan söyleyen tarihçilerimiz, sadece galip-

lerden yana. Ezilenler de ezilmişliklerini abartmakta, "benden mağduru yok, en mağdur benim" diye kendilerini ön plana çıkartmakta, aşağılık komplekslerinden soyunup üstünlük komplekslerine bürünmekte yarış halinde. Emperyalistleri, faşistleri eleştirmek kolay. Ezilenler konusunda suskunluğumuz, sansürümüz, çifte standartlarımıza başka bir örnek değil mi? İşte Yahudi düşmanı sayılırız endişesiyle İsrail'i eleştirmekten çekinmemizde çifte standart. İşte Cherokee kızılderililerinin siyahi kölelere sahip olduğunu dile getirmek istemeyen zihniyet.

ABD'de de kölelik geçmişlerinden sıtkı sıyrılan kimi siyahiler bir yandan "Afrika'da bizim de tarihimiz, kültürümüz vardı" derken; Benin, Niger gibi uygarlıklara sahip çıkabilecekken, "Kara Athena" adlı bir tezi benimseyip Mısır Uygarlığı'nda firavunların siyahi olduğunu kanıtlamaya kalkması neyin nesi? Beyaz adamın korkunçluğunu, köle ticaretini ibret verici örneklerle şiirlerimizde, şarkılarımızda defalarca dile getiren bizler, Afrika'nın içlerinden sahillere uzanan köle ticaretinde siyahilerin oynadığı kilit rollerden söz etmeyecek miyiz? Soykırım denilince, kendilerinden başka kimsenin akla gelmesini istemeyen Yahudilerin, kendilerine soykırım yapıldığını kanıtlamak için tarihi tek taraflı gösteren, rakamlarla oynayan Ermenilerin, Ermenilere soykırım yapılmadığına inanmak için tarihlerini görmezlikten gelen Türklerin, Kürtlerin tek yanlı inançlarını besleyen tarihçilerin rolü ne zaman sona erecek? Ne soykırımmış, ne soykırım değilmiş tarihçiler karar versin diyorlar. Hangi tarihçiler? Almanların Avrupa'da soykırım yaptığına karar verip Japonların Asya'da yaptıklarını görmezlikten gelen, Hitler'i suçlarken Japon imparatoru Hirohito'yu dokunulmazlık tahtında bırakanlar mı?

Zaten tarihçiler, kendilerine tarihçi diyenler, niçin hukukçu olmaya soyunur ki?

Nürnberg Mahkemelerinde Naziler soykırım ve insanlığa kasıt suçlarından yargılanmadılar. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve ABD'nin hava bombardımanıyla katlettikleri sivillerin sayısı, Almanlar'ın öldürdüklerinden çok. Kendilerinin de işlediği cürümlerden düşmanlarını yargılayamayan galiplerin, Nürnberg Mahkemelerinde Almanları suçladıkları tek şey, başkalarının topraklarına zorbalıkla el koymak üzere saldırıp savaş başlatmış olmalarıydı. Galipler, yenilenlerle aynı savaş suçlarını işlediğinden, Nürnberg'de Almanları, Tokyo Mahkemelerinde Japonları ancak saldırganlık nedeniyle yargılayabildiler.

Eğer geleceğin tarihine bir miras bırakılacaksa, tarih yazarken kim haklı kim haksız kavgalarımızda taraf tutma, hakem olma geleneğimiz artık olmasın. Geçmişimizi anlamak ile yargılamak kargaşasında bocalayan tarihçinin hakemliği günümüzün propagandalarına esir olmaya mahküm.

Geçmiş soykırımlar bizi ölkemizde boğduğunda, günümüzde olup bitene duyarlı olamayacak kadar sesimizin kısılmasına neden oluyor.

Ulusal Masallarımızda Kendimizin Katli

20. yüzyılda devletlerin katlettiği kendi vatandaşlarının sayısı 170 milyonun üstünde. Sadece Mao rejimi Çin'de 70 milyon insanın ölümünden sorumlu.

Tarih kitaplarımızda yoktur kendimize nasıl kıydığımız. Okul kitapları yazmaz, üniversitelerde yeri yoktur devletlerimizin vatandaş katliamı. Şiddetin tarihte en büyük tetikçisi sadece başkalarına karşı değil, kendi insanlarına da karşı çıkabilen ulus devlet olmuş.

Ulusal masallarımız, saf be saf Türkün, vatan adına saf be saf Türkü katlettiğini yazmaz. Yazılsın diye de tarihçilerimizin bir talebini görmedim. Aşağıdaki rakamlar 12 Eylül

1980 sonrası Türkiye Cumhuriyeti tarihinin iki yıllık dönemiyle sınırlı.

- 1.683.000 kişi fişlendi
- 7.000 kişi için idam cezası istendi
- 517 kişi için idam cezası verildi
- 50 kişi asıldı
- 14.000 kişi vatandaşlıktan atıldı
- 171 kişi işkenceden öldü
- 400 gazeteci için 4.000 yıl hapis cezası istendi, 3.315 yıl hapis cezası verildi.

Sovyetler Birliği, Çin, İspanya, Almanya, Fransa, Yunanistan, Şili, Meksika... Güzel günler görmek adına iç düşman addettiklerimizden, birbirimizden kurtulmanın örnekleri çok.

Kimin Kahramanları?

"*Yalanların somut temsilcisi olan kahramanlar, tutsaklık arzumuzun kanıtıdır. Özgür yaşamaya cesaret edemediğimizden, bu işi tapındığımız kahramanlara havale ederiz. Kahramanlar içimizdeki totalitarizmin karakteristik örnekleridir. Onlar aynı zamanda totaliter yönetimler için de vazgeçilmezlerdir... Totaliter bir toplum, kahramansız var olamaz. Özgür bir toplum kahramanlarla var olamaz*" diye yazmışım *Cehenneme Övgü* kitabımda.

Galileo'nun bu konuda sözleri daha veciz: "Ne yazık" demiş, "kahramanlara ihtiyacı olan ülkelere".

"Kahramanlar Çağı" diye tarihçilerin adlandırdığı dönem bile var eski Yunan tarihinde.

Aklımda Winston Churchill var. Beş İngiliz askerinin ölümüne karşı, çoğu silahsız 7.000 Sudanlı'nın katledildiği 1898 Omdurman Savaşı'nda, İngilizlerin olmayan kahramanlığını efsaneleştirdiği ilk kitabı *The River War*' dan (Ne-

hir Savaşı) ölümüne kadar her fırsatta savaş kollayan, savaş çıkarmak, savaşlara katılmak isteyen Winston Churchill. Akdeniz'de bir yatta dolanırken, o zamanki İngiltere Başbakanı'nın karısı Lady Asquith manzaranın güzelliğine bakıp, "Mükemmel," deyince bakın ne demiş:

> "Evet, atış menzili mükemmel, görüş mükemmel, yatta silahımız olsa şimdi ne güzel bombalattırırdım..."

İkinci Dünya Savaşı'nda karşısına en az onun kadar savaş canlısı Hitler çıkmasa, ABD'nin savaşa katılmasıyla kazanan tarafta olduğundan şansı dönmese; İngiliz İmparatorluğu'nun en büyük yenilgisinin sorumlusu olarak, "Churchill's Folly" (Churchill'in Budalalığı) diye bilinen, Çanakkale Savaşı'yla tarihe geçecekti. Nitekim İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, şöhretinin doruk noktasında olmasına rağmen, Churchill'in huyunu bilen İngiliz halkı, ilk seçimlerde onu emekliliğe sevk etti. Gandhi'yi "yarı çıplak fakir" diye aşağılayan, Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olarak kalmasını savunan Churchill iktidarda kalsa, Hindistan'ın özgürlüğüne karşı milyonların katledilmesine neden olabilecek bir hükümetin başında olabilirdi.

Aklımda Pizarro var. Yeni Dünya'yı İspanya Kralı ve Papa adına zaptedenlerden, İspanya'da okul çocuklarının kahramanlarından, ülkesinde heykelleri dikilen "conquistador" (fetihçi) Francesco Pizarro. Onun başarısı, ziyafete çağırdığı İnka Kralı Atahualpa'ya davet mekânında saldırıp silahlı 168 askeriyle, 10.000 küsur silahsız İnka'yı katletmesi, ülkeyi ele geçirip zenginliğine el koyması. Pizarro, uygarlığı adına elde ettiği bu zaferi, kazıkta yakılmak yerine boğdurtarak öldürttüğü kralın, dinini değiştirmeye son anda razı edip, ona İsa'nın azizlerinden Yahya'ya atfen Juan de Atahualpa adını vererek taçlandırmış.

Aklımda Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Başkan

Mao var. Marx ve Engels'in *Komünist Manifestosu*'ndan ilham alıp işçi sınıfı devrimi yapmak isteyen, Çin'de işçi olmadığından, devrimi köylülerle yapmak üzere yola çıkan Başkan Mao. O köylüleri devrim kahramanı ilan etmiş, köylüler de onu. Çin'in 2.000 yıllık tarihinde öncü rolü oynadılar safsatasıyla köylüleri kahramanlaştıran Mao'nun iktidarı döneminde, Çin'de 70 milyon kadar insanın açlıktan öldüğü, bir kısmının da siyasi nedenlerle öldürüldüğü tahmin ediliyor. Aç bir köylünün ağaç kabuğunu kemirirken yakalanıp, devlet malına zarar verdi gerekçesiyle idam edildiğini okumuştum.

Kahraman köylü afişleri, kahraman köylü operaları sade Çin'de değil, dünyada ün saldı. Köylünün kalmadığı Belçika gibi sanayileşmiş ülkelerde, Paris'te, İstanbul'da, New York'ta Maocular köylü devrimi yapmaya kalkıştı. Mao'nun ölümünden sonra, "Önemli olan fareyi yakalayan kedinin rengi değil farenin yakalanmasıdır" sözleriyle, sosyalizmi terk edip, komünist diktayla kapitalist ekonomiyi birleştiren Çin'de, bugün dokunulmazlığı olan Mao hâlâ kahraman.

Aklımda genç Karayip Cumhuriyeti eski İngiliz sömürgesi Barbados'un başkenti Bridgetown'un merkezindeki "Kahramanlar Meydanı"nda gördüğüm Amiral Nelson heykeli var. Üç yüz küsur yıllık sömürge tarihleri boyunca kendi kahramanları olmadığından, ama kahramanlara düşkünlüklerinden, Barbadoslular kendilerini sömürgeleştirenlerin kahramanını kahramanlaştırmışlar. Bridgetown'da aynı meydandaki saat kulesi de 1975'te buraya ilk geldiğimde Londra'daki saati gösteriyordu.

Sahneyi gene değiştiriyorum. Aklımda, o zamanki Batı Almanya'da, Marburg'da, sevgilimle televizyonda film seyrettiğim bir akşamüstü var. Sevgilimin babası İngiltere'de Sir Francis Drake'i canlandırmasıyla ünlenen bir aktör. Drake, 16. yüzyılda Atlas ve Pasifik Okyanusları'nda İspanyolları,

diğerleri fırtınalarda battıktan sonra elinde kalan tek gemisiyle mat etmiş. Avrupa'ya ilk tütünü o getirmiş. İngiliz deniz imparatorluğu, varlığını Kraliçe Elizabeth'in kaptan-ı deryası Francis Drake'e borçlu. Sevgilimin babası, İngiliz televizyonunda iki yıl boyunca her hafta Drake'i canlandırmış. Ekranda bir zaferden diğerine koşmuş, İngiliz bayrağını dünyanın yedi denizinde dalgalandırmış. Drake dediklerinde, İngiliz halkının gözünde sevgilimin babası canlanıyor.

Marburg'da televizyon kanallarını karıştırırken ekranda, gemisinin güvertesinde, kaptan kılığında gene çıkıverdi karşımıza. Almanlar filmlerinde altyazı kullanmadıklarından, sevgilim önce Almanca konuşan babasını garipsedi. Asıl garipsediği, babasının kahraman değil kötü adam olmasıydı. Filmde İspanyolların perişan ettiği hain İngiliz kaptanını, rolünün hakkını vererek oynuyordu. Meğer İngiltere'de gösterime girmeyen bu film, İspanya piyasası için çevrilmiş.

Kahramanlarımızı kahraman, düşmanlarımızı düşman yapan, bizim onlara nasıl baktığımız, tarih şablonumuza kimi seçip, nasıl yerleştirdiğimiz. Kimi kahramanlarımız tu kaka olurken, adı sanı unutulmuşların, ölümlerinden yüzyıllar sonra "çağdaş" değer yargılarımızla benimsenmesi, sevgilimin babasının bir çırpıda rol değiştirerek özetlediği tarihsel bir süreç.

Kimlerdensiniz?

Yalanların tekrarlana tekrarlana gerçeğe dönüşmesinin, gerçek olarak algılanmasının, kimliğimizin, kültürümüzün parçası olmasının örnekleri çok. Geleceğin tarihçileri günümüzü anlayabilmek için bu engelleri aşmak zorunda. Bizim bugün onlar için yapabileceğimiz, en azından yalanlarımızın kayıt defterini tutmak olmalı.

Ulusal tarihimiz biraz da birbirlerine aşık olanların yarattıkları geçmiş gibi.

Tanıştığımız günü kutlayıp andıkça birlikteliğimizi pekiştiriyor, tanışmadan önceki hayatımızdan seçtiklerimizden, o güne doğru ilerleyen adımlardan oluşan bir geçmiş yaratıyoruz. Eğer olduysa, başka sevgililerin kollarında geçen mutlu anlar sansüre takılıyor. Tanışmamızın kaçınılmazlığına inandıkça, şarkısından hatıra nesnesine kadar kendimize ait bir dünya kuruyor, yeni birlikteliğimizden yola çıkarak başkalarını dost, düşman, öteki diye ayrıştırıyoruz.

Herhalde "kaçınılmaz geçmiş" uyduruluşuna en iyi örnek, Batı uygarlığının eski Yunan'dan başlayıp mutlu sona, günümüz egemenliğine erişmiş olduğu inancı. Açın Batı aleminde herhangi bir tarih kitabını, Yunan'dan başlar, Roma'dan, Batı Avrupa'dan geçip, Bizansı neredeyse es geçerek, İslâm'ın aydınlanma üzerindeki köprü rolünden sözetmeyerek, bugünlere gelir.

Ya bir film şeridi gibi gözümüzde yer eden, Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya yerleşen biz Türkler?

Biz, biz miyiz?

Alp Arslan ve Selçuklular 1071'de Malazgirt'ten sonra Anadolu'ya kaç kişi yerleştiler ki? DNA araştırmaları bugün Anadolu nüfusunun en çok %30'unun Orta Asya kökenli olduğunu gösteriyor. Her ne kadar milli tarih bilincimiz hepimizi birleştirdiği söylenen Türk kanına dayandırılsa da, *Türklerin Tarihi* kitabında Jean-Paul Roux, "Türklerin damarlarında eski Türk kanından, elmacık kemiklerini çıkık ve gözlerini çekik yapan o kandan daha çok yabancı, Moğol, Çinli, Yunanlı, Kafkas, Rus, Afrikalı kanı akmaktadır" der. Bence gene de eksik bir liste. Sanki hiç "kız alınıp verilmemiş gibi" bin küsur yıl bir arada yaşadığımız Yahudilerin, Ermenilerin, Kürtlerin adı geçmiyor.

"Rus" adının İskandinavya'dan gelmesine, Rus devletini

ilk, Kiev havzasında yaşayanları dize getirip birleştiren Vikinglerin kurmuş olmasına rağmen, günümüz Rusya tarihi, Slav şablonuna göre uydurulmuş bir tarihtir. Bulgaristan'da Bulgarların bir Türk kavimi olduğundan söz etmeyenler de Slavları yüceltir. Mao'nun, köylü hareketiyle iktidarı ele geçirdiği Çin'de, Komünist Partisi'nin buyrukları doğrultusunda yazılan tarihlerinde günümüzdeki mutlu sona köylü isyanlarının birikimiyle gelindiği yazılır. Bir bölüm Müslümanın Hindistan'dan kopmasıyla hiç yoktan birdenbire var olan Pakistan'da, ulus bilincini yaratmak için 5.000 yıllık bir tarih uydurulur. Osmanlılardan bağımsızlaştıktan sonra Yunanistan'da, klasik Atina dönemiyle devamlılık icat edilerek tarih uydurma çabalarına, Hobsbawm gibi istisnalar dışında, çoğu Avrupa tarihçisi sessiz kalmıştır. İspanya'nın kuruluşunun kahramanı, Endülüs'te, Müslümanlara karşı savaştı diye bilinen El Cid, Müslüman ve de Hıristiyanların hesabına dövüşen paralı bir askerdir.

ABD'de, 20. yüzyılın başında, neredeyse İngilizce gazete sayısı kadar Almanca gazete basılırdı. Her iki Dünya Savaşı'nda da Almanlarla çarpışan ABD'de yaratılan yeni tarihte, İngiliz asıllıların varlığı vurgulanıp abartılırken Alman kökenli aileler soyadlarını değiştirdi. Benim gençlik günlerimde New York'ta "Germantown" (Alman şehri) olarak bilinen Manhattan'ın doğu yakasında bugün bu ismi kullanmayı deneyin, size aydan gelmişsiniz gibi bakarlar.

Tarihte yeni kimlikler oluştukça, kimliklere uygun tarihler uyduruluyor, eski kimlikler unutturuluyor.

Ulusal Tarihin Tarihe Direnişi

Son yüzyıllar, tarihçilerin ulus devlet hizmetinde çalışmalarının tanığı.

İşe geçmiş bulmakla başladılar; "işte ulusumuzun tarihi

budur" diye dayattıktan sonra tarihçileri geçmişin ayrıntıları üzerinde uzmanlaştırdılar. Kitlelerin tek tip elbise giymesi, herkesin aynı bilinçle şartlanması istendi, meçhul bir düşmanın varlığı sürekli hissettirildi. İşte hâlâ duyguları şahlandıran, dünyanın ilk milli marşı *Marseillaise*'den bir kıta:

"Vatandaşlar silahlara sarılın
Kurun taburlarınızı
Marş, marş
Kirli kanlarıyla (düşmanların)
Topraklarımız sulansın."

Kışkırtılan milli duyguların kimi vuracağının belli olmadığı hepimize bir uyarı olmalı. Milli marşı besteleyen Claude-Joseph son anda kurtulmuş giyotinden. Napolyon'dan bu yana vatanperverlik duygularımızı şahlandırıp galeyana getiren bando mızıkada kullanılmak üzere icad edilen saksafon da kurtuluşu cazda bulmuş.

Ulus devlet bilincinin oluşturulması gibi, toplumun her katmanında seferberlik gerektiren "topyekûn ideolojinin" çarpıcı bir örneği 20. yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği'nden:

Boston Modern Sanat Müzesi'nde (MFA) Sovyet devriminin ilk yıllarında tekstil sanayinin ürünlerini gösteren bir sergi gezdim. Komünist Partisi'nin direktifleriyle, tekstil sanayi, orak çekiç, fabrika bacası, traktör gibi devrim simgelerini taşıyan giysiler üretmiş. İnsanlar yeni giysileriyle propaganda afişi gibi sokaklarda yürümüş; işe, okula gitmiş. Tasarımcılar arasında geçimsizlik, kıskançlık sonucu projeye 1933'te son verilmiş.

Kimilerine göre bu tür "topyekûn bilinçlenme" miadını çoktan doldurdu. Her halükârda köprünün altından çok sular aktığı kesin.

ABD'ye eskiden göç edenler adlarını değiştirir, "memleket karnın doyduğu yerdir" şiarıyla yeni ülkelerine kaynaşmaya gayret eder, azınlık olmak istemezlerdi. 1960'lı yılların ortalarına kadar ABD'li siyahiler de kurtuluşu beyazlar gibi olmaya çabalamakta aradılar. Çeşit çeşit kremlerle tenlerinin rengini açmaya, kıvırcık saçlarını düzeltmeye çalıştılar. O dönem siyahi dergilerinde çıkan reklamlar beyaz gibi olmayı, beyazlara özenmeyi teşvik eder. Bugün ABD herkesin ortak bir potada benzeştiği değil, tersine insanların ayrıştığı bir topluluk. Tek tip Amerikalı yerine Lehli, Afrikalı, Yunan, İtalyan vb. çeşit çeşit Amerikalılar var.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya işçi göçü de sadece bu ülkelerin demografik yapısını değiştirmekle kalmadı, "çok kültürlü" toplum anlayışı çeşitli etnik ve dinî grupları kamplaştırdı, gettolaştırdı. Bugün herhangi bir Batı Avrupa ülkesinde okutulan ulusal tarihin o ülkede doğup büyüyenlerle ilgisi sınırlı. Artık tarih kitaplarında birbirlerinden çok farklı insanların yaşadığı bir Avrupa vurgulanıyor.

Bir tek, yerli halk Ainoların soykırımından sonra homojen bir toplum oluşturan, yaşlanan nüfusuna rağmen göç almayı reddeden, yabancılardan hoşlanmayan, geleceğini işçiler yerine robotlarda gören Japonya'da ya da İzlanda gibi saf kalmış ülkelerde ulusal tarihin geçerliliği var.

Oysa ulus bilinçlerinin kalebentleri olan tarihçiler, gerçek anlamda çok uluslu olan ülkelerinde, geleceğe hâlâ tozlanmış bir paradigmanın ayrıntılarını sunmakla meşguller.

Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla, yüzyıllardır birbirleriyle savaşmış ülkelerin husumet dolu tarihlerinin yeniden yazımı, ortak bir Avrupa tarihi yazmak yerine ulusal tarih kitaplarından birbirlerini rencide edecek maddelerin çıkarılması, yumuşatılmasından ibaret. Yeni bir tarih yazmak yerine, herkesin işine gelecek sansürle işi halletmeye çalışıyor, bildik tepsilerde sundukları tarihle geviş getiriyorlar. Bal-

kan ülkelerinde de husumetten arındırılmış, benzer tarih yazma girişimleri var.

Ya Batı sömürgeciliğinin, Afrika, Ortadoğu gibi yörelerde yaşayanların özelliklerini hiçe sayarak emperyalizmin cetveliyle çizdikleri ulusal sınırlar içine hapsettiği ulus devletler? Bölünmüş ailelerin, bölünmüş kabilelerin, bölünmüş halkların zorlandığı yapay siyasi ortamlarda, suni teneffüsle yaşatılan bir Ürdün'ün, sömürgecilerin böl-yönet politikalarının doğurduğu Burkina Faso'nun, Papua Yeni Gine'nin, bayraklar seçip milli marşlar bestelettirdikten sonra, ulusal tarihlerini "keşfedip" yazmalarının ne anlamı olabilir ki? Tarihlerinin yazılması, sırf bağımsız devlet oldular diye ulusal havayolu kurmalarından farklı değil. Nasıl olsa o havayollarını büyük şirketlerin yutacağı, isimlerinin, renklerinin değişeceği gibi, tarihleri de buza yazılanlar üstüne kan dökülmesinden öteye gitmeyecek.

Ne var ki, bu ülkelerden Harvard ve Oxford gibi seçkin üniversitelerde okumuş kimi gençlerin çabası ve tabii hocalarının da desteğiyle, eski modeli tekrarlayarak ulusal paradigmalar çerçevesinde tarih yazma sevdasının daha uzun süre destekleneceği bir ortamda yaşıyoruz.

Eric Hobsbawm, "Haşhaş tohumu nasıl afyon müptelasının hammaddesiyse, milliyetçi, köktenci ideolojilerin oluşmasında tarih aynı işlevi görür," der ve ilave eder: "İstediklerini tarihî kaynaklarda bulamazlarsa uydururlar."

Yok Olan Tarihi Tarihleştirmek

Geçmişlerini sıfırlayıp yok edenlerle, geçmiş uyduranlar, tarihin bilinmesine hep engel oluşturduysa da asıl dert, var olan malzemenin zamanla yok olmuş, ulaşılmaz, anlaşılmaz olmuş olması.

Ege Denizi'nde, Girit'in güneyinde Santorini Adası'nın

ortası, M.Ö. 1350 yıllarında volkanik patlamayla çöker. Aradan 3.500 yıl geçer. Burada kazı yapan Spyridon Marinatos adlı Yunanlı arkeolog volkanik küllerin o günden beri gizlediği Minos uygarlığına ilişkin kalıntılar ve birkaç binada, daha dün yapılmış gibi taze duvar resimleri bulur. Dünya basını "Atlantis bulundu" diye manşet atar. Linear A (Çizgi A) adı verilen bu toplumun yazısı hâlâ çözülmüş değil. Haklarında ne biliyorsak, duvar resimlerinden, günümüze kalan tek tük nesnelerden çıkarıyoruz.

Bir kışımı, sanat tarihçisi eşim Lyvia ile Santori'nin kuzeyinde, Minoslulardan kalma duvar resimlerinin bulunduğu Kea Adası'nda geçirdim. Bu toplumun tarihini anlayabilmek, bilmecenin parçalarını birleştirmekten geçiyor. Adadaki müzenin bekçisi Lefteris her sabah eşime çalışma salonunu açtığında, onu, bir uygarlığın tek tanıkları, üç bin yıllık evlerin, mabetlerin yıkıntılarından arta kalan, parmak büyüklüğünde binlerce parça karşılıyordu. Lyvia'nın işi, hangi parçanın hangi duvardan düşmüş olabileceğini tespit etmek, parçaları eksik bir bilmeceyi tamamlarcasına neyin resimlenmiş olabileceğine ilişkin varsayımlarda bulunmak, buradan yola çıkarak hayvanları, bitkileri, insanları, törenleri, dinleri, savaşlarıyla Minos uygarlığının tarihini anlamaya çalışıp yazmaktı. Dünyada bu işi yapan, bu işi yapabilecek bilgiye haiz yirmi kişi var yok. 1.500 yıl sürmüş koca bir uygarlığı anlama serüveni, bu kadar az sayıda insanın, bu kadar sınırlı, anlaşılması güç malzemeyi nasıl yorumlayacaklarına bağlı.

Tarihçilerin malzemelerine erişebilmelerinin önünde başka engeller de var. "Gizli tarih" bunlardan biri. Birkaç yıl önce, Çin'de kadınların aralarında geliştirdikleri özel bir alfabeyle, erkekleri dışlayarak yüzyıllardır haberleştiği ortaya çıktı. Kadınlar günlük tutmuş, mektuplaşmış asırlar boyunca, erkeklerden gizli bir kadın tarihini kaydetmişler.

Tarihi gizlemek devletler için de olağan, sıradan bir olay. Dünyaya yayılmış Katolik "vatandaşlarına" devletler gibi hesap verme sorumluluğu olmayan Vatikan'ın bin küsur yıllık arşivlerinde kimbilir neler gizlidir?

Bir yanda Çin'de Mao'nun "kültür devrimi"nde olduğu gibi eski Çin eserlerini imha edip tarihi unutturanlar, bir yanda yok olmuş bir tarihi canlandırmaya çalışanlar.

Geçmişi tarihleştirmenin cürümle kucaklaşan boyutları da var. İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher'ın oğlu Mark, Ekvator Ginesi'nde darbe girişiminden tutuklandı, annesinin araya girmesi ve kefaletiyle serbest bırakıldı. Gine'nin petrol kaynaklarını pazarlamak için çete kuran Thatcher ve ahbapları, işbirlikçi cumhurbaşkanı adayları ve bu iş için tuttukları paralı askerleriyle, İngiltere'nin bilgisi dahilinde hükümeti devirmeye çalışırken yakalandılar. Güney Afrika hükümetinin istihbaratı sayesinde yakayı ele vermeseler, kimbilir bu darbe Batı basınında demokrasi adına nasıl anlatılacak, Ekvator Ginesi halkına yeni kahramanları okul kitaplarında nasıl sunulacaktı?

Türkiye de, darbe tarihlerinin okul kitaplarında sürekli değiştirildiği, darbeleri "zinde kuvvetler" deyimiyle meşrulaştıran tarihçilere ödül veren, darbeci adlarını sokak isimlerine, kültür merkezlerine veren bir ülke.

Tarih Ne İşe Yarar? Şizofren Kimlikli Tarihimiz

Tarihçinin bir sorunu malzeme kıtlığı, onu bulmak, ona ulaşmaksa; bir sorunu da elindeki malzemeyi nasıl algıladığı, nasıl değerlendirdiği.

Bulunanla, bulunanı anlayıp anlatmak, anlamlandırmak arasındaki kopukluk, düne bakışımızda sürekli değişen ilişkinin kaygan zemininde, tarihimizin şizofren kimlikli olma potansiyelini ortaya çıkarıyor.

Tarihçiler genellikle yaşadıkları dönemlerin değer yargılarının noteri, güç ilişkilerinin cambazı; içselleştirdikleri egemen düşüncenin el feneriyle tarihe ışık tuttukları, tarihi aydınlattıkları zannına kapılanlar.

Geçmişin havasını bugüne yansıtmasını en çok tarihçilerden beklerken, en çok tarihçiler günün havasıyla bize geçmişi teneffüs ettirenler.

Tarihçiler, istisnalar dışında, şu ya da bu şekilde şartlandıkları için istediklerini gün ışığına çıkartıp istemediklerini es geçen, olanları, söylenenleri bağlamlarından soyutlayıp yöntemlerinin, ideolojilerinin kalıplarına yerleştirenler.

Bristol Üniversitesi'nden John Vincent, tarihin, kazananların tarihi olduğunu hatırlatırken, şu çarpıcı örneği verir: Roma İmparatorluğu'ndan kalan dokümanların %90'ı, imparatorluğun Hıristiyanlığı benimsediği döneme ait. O yüzyıllardan nelerin günümüze kalacağını paganlar da kararlaştırılmış olsaydı, Roma tarihi diye bugün bildiklerimizin kaynağı bambaşka kayıtlardan oluşacaktı.

Düzenin gerçek diye kaydettiği tarihî, gerçek oluyor.

İşte dinlerin mucizelere inanmaları sonucu gerçek diye kaydettikleri anılar, tanıklıklar. Hele Hıristiyanların cadıları yargıladıkları, cadıların cadılığını kanıtladıkları mahkeme kayıtları. Bugün biz "cadılar gerçek değildi" derken, aslında cadıların gerçekliğine inanmayan günümüzün egemen düşüncesinden ve geçmişte yargılananlardan yana tavır alıyor, o günün egemen düzenine karşı başka bir gerçeği savunuyoruz.

Tarih denilen şeyin, nasıl olduğumuzdan çok, düne bugünden nasıl baktığımızın göstergesi olduğunu tarihçiler de artık biliyor. Tarih diye yazılanlar, çok farklı uygarlıklar kurma potansiyelimizden gerçekleştirebildiklerimizin küçücük bir göstergesi; kimi uygarlıkların başka uygarlıkları engellemesinin, yaşamlarını kısa kesmesinin hikâyesi. Güney Amerika'da Aztek ve İnka uygarlıkları Avrupalılar tara-

fından imha edilip kendilerine yabancı bir din ve kültürle bütünleştirildiklerinde, iki yüz yıllık geçmişleri bile yoktu.

Tarihimizin ne olduğunu geçmişimizden neleri seçip günümüze taşıdığımız, neye, niçin, nasıl baktığımız belirliyor. Tarihi, Quentin Skinner'ın öngördüğü gibi, müzikten mimariye, resimden felsefeye kadar geçmişte bizim çeşitli nedenlerle var ettiğimiz ortamla, bizi şimdi var eden ortamın ilişkilendirilmesi canlandırıyor.

Geleceğimizin olası binbir gelecekten hangisi olacağı geçmişimizde neyi önemsediğimizle de ilgili.

Tarihçi, geçmişte aradıklarıyla geleceğimizin habercisi olabileceğinin ne kadar bilincinde, sorumluluğunun ne kadar farkında? Farkındaysa evrensel ahlâki değerler üzerine kurulu, özgür ve adil bir toplum onun için ne kadar önemli? Çalışmalarına, araştırdıklarına, yazdıklarına ne ölçüde yansıyor?

E.H. Carr'ın sorduğu gibi: "Tarih ne işe yarar?"

Yarından Bakınca Bizim Neyimiz İlginç?

Yüzyılımızı yazacak tarihçilerin başlıca sorununun, malzeme kıtlığı değil malzeme bolluğu olacağı bloglarla, You Tube'la, Google'la, lüzumluyu lüzumsuzdan, çöpü çöp olmayandan ayırt etmenin, başlı başına sorun olacağı söylenebilir.

Gerçekten öyle mi?

Yoksa geleceğin tarihçileri günümüze ulaşmada geçmişte söz konusu olmayan bambaşka engellerle mi karşılaşacaklar?

Bu engeller ne olabilir?

Bugünden yarına bakınca geleceğin tarihçilerinin neyle ilgileneceklerini, onlar için neye bakmanın önemli olacağını kestirmek güç. En çok merak edeceklerinin belki bugün kaydı bile tutulmuyordur. Tecrübemiz, bugün yaşadıklarımızdan ileride nelerin önemli olabileceğini kestirebilmenin

neredeyse imkânsız olduğunu gösteriyor.

Toynbee, İngiltere'de Kamu Arşivleri (Public Records Office) kurulduğunda, ileride kimsenin ilgisini çekmez, çok da yer tutar diye demiryolları yapımıyla ilgili tüm belgelerin imha edildiğini anlatır. Kaybolan, dünyanın ilk demiryollarına ait bilgilerdir.

Günlük yaşantımızın en doğal alışkanlıklarını kayda değer bulmayız.

ABD'de tarımla uğraşanlar nüfusun %1'inin altında. Yeni teknolojilerle yakında belki geleneksel tarım sona erecek, gen mühendisliğiyle yiyeceklerimiz labarotuvarlarda üretilecek. Gün gelir de geleneksel tarıma dönmemiz gerekirse becerebilecek miyiz toprağın, toprakta çalışanların unutulmuş dilini anlamayı?

İletişim ve bilgi çağında üretmekten uzaklaşan türümüz, psikologların "öğrenilmiş çaresizlik" (learned helplessness) diye adlandırdığı konumda. Geçenlerde Boston'da bir dostum 17 yaşındaki oğlunun hayatında çivi çakıldığını görmediğini söyledikten sonra, "Yarın Çin birdenbire ihracatını durdursa Amerikalılar donsuz dolaşmaya mecbur kalacak" derken, en basit uğraşlarımızın olağan sayılmaması gerektiğini vurguluyordu.

Bugün neye önem verdiğimiz tarihe bakışımızı da etkiliyor. 20. yüzyılın son çeyreğinde gündelik hayat, tarihçiler için birdenbire önem kazandı. Gel de şimdi Avrupa köylüsünün 9. yüzyılda nasıl yaşadığının malzemesini bul.

Avrupa Ortaçağı'nda yapılan tablolarda çocuklar yetişkin suratlarıyla resmedilir. Bugün en hafif hastalıklarından çöp adam resimlerine kadar her şeyiyle ilgilendiğimiz çocukların, ergenlik çağına ölmeden varabilmelerinin sorun olduğu o dönemlerde böyle ilgi olmadığından bilgi de yok. Michel Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* eserindeki gibi, delilerin üstünden düzenin meşruiyetinin sorgulanabileceği, Orta-

çağ'da kimin aklından geçebilirdi? Günümüzde delilik üzerine yazılan kitaplar, Ortaçağ'da tanrı ve peygamberler üzerine yazılanlardan çok.

Başta ABD olmak üzere devletler biyolojik ve kimyasal silahlarını gizlilik içinde geliştirmekten öte, bunları gizli yerlerde depoluyor. Varlığımız için birincil derecede tehlikeli, en ufak bir insan beceriksizliği ve hatasıyla sızma tehlikesi olan bu ölümcül maddeleri, ileride bir gün bulmak, imha etmek gerekirse bulabilecek miyiz? Her gün cürüm üstüne cürüm işleyen gelişmiş ülkelerin şirketleri zehirli atıklarını, Afrika ülkelerine gömmekle, denizlere atmakla meşgul. Gelecekte bunların etkisizleştirilmesi istenirse izleri nasıl bulunacak? 2006'nın sonlarına doğru Fildişi Sahili'nin eski başkenti Abidjan'da on binlerce insanın zehirlenmesi, kusması, sekiz kişinin ölmesiyle ortaya çıkan toksik atık olayı gelecekteki felaketlerin de habercisi.

Afrika'ya zehir atan Probo Koala adlı gemi Panama'ya kayıtlı. Tayfası Rus. İşletmeci şirket Yunan. Gemiyi kiralayan şirket Amsterdam'da, şirketin merkezi İsviçre'de. Günlük işler Londra'da bir bürodan yönlendiriliyor. Suç işleyenler, bu dolambaçlı örgütlenmeyle, usta caniler gibi arkalarında iz bırakmıyorlar.

Savaşların, işsizliğin ve doğaya müdahalemizin sonucu olarak göçe zorlanan milyonlarca insanla birlikte, tarihleri de yok oluyor. Sırf Çin'de "Three Gorges Dam" (Üç Boğaz Barajı) adlı barajın yapılmasıyla topraklarından olup oraya buraya dağılan insan sayısı 1.4 milyon. Göçe zorlananların çocukları, belki başka dillerle konuşacakları yeni mekânlarında atalarının yüzlerce, binlerce yıl yaşadığı yerlerle ilgili neyi hatırlayacaklar? Dünyamızda yaşanan göçlerle böyle nice yer, tarihiyle birlikte yok olmaya mahkûm.

Tarihi yok olacakların tarihini tutan, öykülerini, şarkılarını kaydeden, mezar taşlarına son bir defa bakan kaç kişi var?

Babamın Sesi

Geleceğin tarihçilerinin günümüzü anlayabilmelerinin önündeki bir başka engel teknolojiden kaynaklanıyor.

Babam Ethem Vassaf, son yılları ABD'de olmak üzere 50 küsur yıla yakın psikiyatrist olarak çalıştı. Tıbbın diğer alanlarına göre, bireyin anlattıklarıyla dünyasının derinliklerine girildiğinden, psikiyatride doktorun tuttuğu vaka notları, örneğin bir apandisit olayının tıbbi tutanaklarından daha değişik, daha kapsamlı. Babam öldükten sonra annem onun hayatıyla ilgili birçok şeyi toplayıp albümler hazırlamış. Zaman zaman yaptığım gibi, geçen gün bunlardan birisini gözden geçirirken, bir zarfın içinden mavi renkte, şeffaf, bükülebilir, günümüzün CD'lerine benzeyen disketlerle karşılaştım. Annemin el yazısıyla zarfın üstüne yazdığı notta "Ethem'in son hastasıyla ilgili bilgiler" diyordu.

Aşina olmadığım bu teknoloji, demek 1960'larda ABD'de hastaların kayıtlarını tutmak için kullanılıyordu. Bende kaydı olmayan babamın sesini duyma özlemiyle, ABD'nin önde gelen tıp merkezlerinden biri olan Boston'da hastaneleri dolandım. Hiçbirinde elimdeki nesneyi dinletebilecek bir cihaz olmadığı gibi, ilgililer de sanki uzaydan gelmiş bir nesneye bakıyordu.

Kaybolan sade babamın sesi değil. Türkiye'de, önce Osmanlıca'nın sonra da İstanbullu'nun sesi çoktan unutuldu. Son duyduğum Osmanlı sesi, 2006'da ölen, Sultan Abdülmecit'in kızı Cemile Sultan'ın torunu, yengem Behrement Sertel'e aitti.

Tarihin farklı dönemlerinde bir dilin nasıl konuşulduğunu bilmek isteyebiliriz. Örneğin Shakespeare dönemindeki İngilizce'nin sesi artık unutulduğu gibi, hangi hızda konuşulduğunu da bilmediğimizden, oyunlarının, mesela Hamlet'in sahnelenmesinin ne kadar sürdüğünü tam kestiremiyoruz.

İngilizce'nin, bugünün Amerikası'nda benim çocukluğuma göre çok daha hızlı konuşulduğunu, eskiden bir dakikada diyelim beş kelime konuşulurken –kelimeler de kısaltıldığından– şimdi belki iki misli olduğunu söyleyebilirim. Daha çabuk konuşuyor, daha çok kelime kullanıyoruz. Günlük konuşmalarımızda, telefonda, e-postalarımızda, teksı yollamada dilimiz, bilgisayar programı komutlarına benzeyen, edebi kimliğini yitiren, pragmatik bir araç haline dönüşüyor. Türümüzün evrimiyle toplumsal ilişkilerimiz açısından, hangi hızla ve nasıl konuştuğumuzun bir önemi olmalı.

Sanmıyorumki birileri, içinde yaşadığımız bu değişimin kayıtlarını tutuyor olsun.

Binlerce yıllık yaşam tarzlarının tarihte son tanıklarıyız.

Çivi Yazısı Nano Teknolojiye Karşı

Güney Afrika'da Kalahari Çölü'nde, Kongo'da Ituri ormanlarında, Avustralya'da Tasmania Adası'nda, Brezilya'da yağmur ormanlarında yaşayan Sanlardan, Pigmelerden, Aborijinlerden, Malezya'da Bateklerden haberimiz olduğunda kimilerini silah ve mikroplarımızla yok ettik, kimilerini hilkat garibesi diye teşhir ettik. Bu insanları inceleme merakımızdan antropoloji diye bir dal da kurduk; ama "onlardan neler öğrenebiliriz" diye sormayı akıl edemedik, kendimize yakıştıramadık.

Kalahari Çölü'nde 30.000 yıllık tarihi olan bir Sanlı, yürüyerek katettiği yüzlerce kilometre mesafe uzaklıkta tek bir kökün, başka yerlerde de ayrı ayrı yüzlerce kökün nerede olduğunu, haritasız, yazısız, nasıl hatırlıyor, nasıl buluyor? Belleğimizi dijital sistemlere devrettiğimiz gelişmiş ülkelerde lise mezunları hesap makinesiz bölme, çarpma bile yapamazken, türümüzün bu tür bilişsel yetenekleri, gelecekte var olabilmemiz için belki de elzem olacak. Merak

edilmediği, incelenmediği için kaybolup gidiyor. Farklı koşullarda, tarım toplumu öncesi nasıl olduğumuzun tanıklığı, binlerce yıllık tarih, anlaşılmadan yok oluyor. Günümüzde bu insanların en çok peşine düşenler, onların geleneksel ilaçlarının, otlarının genetik yapısının, patentini alan bio-korsanlarla çok uluslu ilaç şirketleri.

Babamın ses kayıtlarına dönersek, ileride bir gün 1960'lı yıllarda sadece psikiyatristlerin değil, diğer doktorların da tuttukları kayıtlardan yola çıkıp araştırma yapmak isteyen tarihçi, teknolojik engellerden ötürü bu bilgilere ulaşamayacak. Bir dönemin hastalarla ilgili bilgileri, Rosetta taşı bulunana kadar çözülemeyen Mısırlıların dili gibi anlaşılmaz kalacak. Mutlaka bugün, CIA, FBI gibi kuruluşlarda bu bilgileri okuyabilecek cihazlar vardır. Ancak 2082'de bu konuda tez yazmak isteyen bir doktora öğrencisinin teknolojiye ulaşmakta yaşayacağı güçlükleri, çalışmasının ne kadar pahalıya mal olacağını, hatta bu nedenle konusunu değiştireceğini, şimdiden gözümün önüne getirebiliyorum.

Sorun, beş bin küsur yıl süren yazı ve matbaa geçmişimizden sonra, birini bırakıp yenisini kullandığımız geçici teknolojilerin, ileride erişilemez, anlaşılamaz olmasından da ibaret değil. Tarihçilerin elindeki en dayanıklı kayıt malzemesi hâlâ Mezopotamya'da ilk yazılarımız için Sümerlilerin kullandıkları tabletler. Papirüs kilden, kâğıt papirüsten daha az dayanıklı. Çoğu kitap ve gazetelerimizde kullandığımız ucuz kâğıdın ömrü yüz yıl bile değil. Sümerlerin kil tabletlerini hâlâ okuyabilirken, bugün kullandıklarımız, bırakın geleceğin tarihçileri tarafından anlaşılmasını, biz bile ölmeden yok oluyor.

Bilgisayarımızın aniden çökmesini, içindeki bilgilerin yok olmasını bir kez yaşamamış bile olsak, çoğumuz bir yakınımızın bu durumla karşılaştığının mutlaka tanığızdır. Korkum, elektronik, dijital ortamlarda saklanan bilgilerimi-

zin, adını koyamadığım bir tür elektro-manyetik radyasyonla, dünyadaki tüm bilgi saklama sistemlerini çökertebileceği. Tarihimizin ilk bilgi kayıt malzemelerinin kalıcı olmasına özen gösteriliyordu. Yeni teknolojilerle kaydettiklerimiz buza yazılan yazı gibi. Hele nano teknolojilerin neler getireceğini havsalamızın alabilmesi için daha çok erken.

Babamın sesi kayboldu. Bugün kendi sesimiz kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya.

Tarih Gizleniyor, Tarih Kayboluyor

Kaybolan sadece sesimiz değil aynı zamanda oylarımız. ABD'de kullanılmaya başlanan, başka ülkelere de yayılan elektronik oy makineleriyle, demokrasinin olmazsa olmazı, gizli oy açık tasnif yöntemi ortadan kalkıyor. Elektronik oyların açık tasnifle sayılması mümkün değil, seçim sonuçlarına itiraz maddeten olanaksız, patent haklarını koruyan firmalar da makinelerinin nasıl çalıştığını, oyları nasıl sayıp tasnif ettiklerini gizli tutuyor. Tek bilinen, Princeton Üniversitesi'nden bilgisayar profesörlerinin çalışmaları sonucu *hackerların* seçim sonuçlarını değiştirebileceklerinin kanıtlanmış olması.

İzsiz bir toplum yaratılıyor.

Bu gidişle tarihe, izimizi bırakmaktan da çekinebiliriz. Teknolojide gelişmeler sonucu gözetlenebilir olmamız, davranışlarımızın, yazdıklarımızın izlenebiliyor olması, suskunluğumuza, vatandaşlık sorumluluklarımıza ket vurmamıza, köşemize çekilip edilgen kalmamıza neden olmuyor mu?

Terörizmle mücadele adı altında artık ABD'de mahkeme izni olmaksızın herkesin telefonu dinlenebiliyor, e-postası okunabiliyor. Süleyman Demirel döneminin eski İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın "Solcuların soluk alışlarını bile dinliyoruz" sözleri, totaliter devletin ensemizde olduğunun ifade-

siydi. George Bush'un eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in işkence yöntemlerini savunurken, "Ben de günde on saat ayaktayım" sözleri Batı'da da özgürlüklerimizin alenen yok edildiğinin belirtisi. ABD ve İngiltere başta olmak üzere yeni teknolojilerle izlenen, biometrik yöntemlerle fişlenen, DNA örneği kaydedilen her vatandaşa potansiyel suçlu olarak bakılıyor. Gel de korkmadan tarihin oluşumuna katıl.

İngiltere, tren istasyonlarına, havaalanlarına, parklara, sokak köşelerine, alış-veriş merkezlerine yerleştirilmiş 4.2 milyon kamerayla (her 14 kişiye bir kamera düşüyor) dünyada vatandaşlarının davranışlarını en çok kaydeden, izleyen ülke. Yeni geliştirilen Optag sisteminde, havaalanlarında yolcuların yanlarında taşıdıkları chiplerle her adımları izlenecek. Son haber bu ülkede oturanların çöplerinin de denetleneceği. Yunanistan ve Portekiz'den sonra İngiltere, kâğıt, şişe, plastik vb. çöplerin ayrıştırılmadan atılmasında Avrupa sonuncusuymuş. Devlet katındakiler herkesin evinin önüne bıraktığı çöp kutusuna, hangi tür çöpün hangi miktarda atıldığını ölçen bir elektronik aygıt yerleştirmeyi kararlaştırmışlar. İngilizler şikâyetçi. Şikâyetlerinin nedeni ayrıca ürkütücü: Edilgenleştirildikçe yitirdikleri özgürlüklerinin farkında olmayanlar, çöp kayıt teknolojisi için belediyeye ödeyecekleri ücretten müşteki.

İster terörizme karşı çıkmak bahanesiyle olsun ister çevreyi korumak adına, özgürlüğümüzü teslim alıyorlar.

21. yüzyıl totalitarizminin başarısı, gelecekten günümüze bakıldığında sessiz, edilgen kitlelerin tarihi mi olacak?

Eskiden imparatorlukların hapishaneleri, Bastille ve Tower of London gibi, adlarıyla bile ünlüydü. ABD imparatorluğu o denli izlenemeyecek bir tarih bırakıyor ki, yasalara tâbi olmasın diye Guantanamo'daki askerî üssünden başka, çeşitli ülkelerde kurduğu korsan hapishanelerinin sade yeri değil mevcudiyetleri bile gizli.

Yaşadığımız tarih gizleniyor, yaşadığımız tarih kayboluyor. Geçmişin de hep gizli kapaklı tarafları olmamış mı?

Bizim, hem günümüzü kaydetmekteki yöntemlerimiz iz bırakmayan cinsten, hem de toplumlarımıza egemen güç odakları da dahil olmak üzere, tarihimizde her zamankinden daha çok izlendiğimiz için iz bırakmamaya gayret ediyoruz.

Totalitarizmin İncesiyle Kabası

Geleceğin tarihçileri bugüne ulaşabilseler de, bulabilecekleri, günümüzde giderek güçlenen totalitarizmin eleğinden nelerin sızabileceğine bağlı. Totalitarizmin veba gibi sarileşebileceği bir zamanın eşiğinde olduğumuzun ilk habercileri bilimkurgu türünden romanları aracılığıyla bize seslenmişlerdi. *Biz* romanıyla Zamyetin, *Cesur Yeni Dünya* ile Huxley, *1984* ile Orwell.

Bun kişiler 20. yüzyılın başlarından itibaren devletin, egemen güçlerin, toplumu topyekûn denetim altına almasının öykülerini yazdı. Yazdıkları, onlar yaşarken bile, bir ölçüde gerçekleşti.

Aşağıda, bilginin bize ulaşmasının nasıl engellenebildiğinin üç örneği var. Birincisi, başarılı bir "kaba totalitarizm" örneği. Kaba olduğu için de gizlice yapılmış. Diğerlerini, göz göre göre yapıldığından, görmezden gelmeye şartlandırıldık.

Hayalet Zeplinler

Stalin döneminde ABD, Sovyetler Birliği'nin peşpeşe imal ettiği çok sayıda zeplinden ürker olmuştu. Hatırlatmakta yarar var. Uçak kullanmamız, Nazilerin medar-ı iftiharı Hindenburg'un 1937'de New Jersey'e iniş yaparken aniden infilak etmesinden sonra yaygınlaştı. Göklere hâkimiyetin ölçüsü, en ağır yük taşıyabilen, en uzun mesafeyi katedebilen, en hızlı gidebilen zeplinlere kimin sahip olduğu idi. Ya-

tak odaları, lokantaları, konser salonları, kütüphaneleriyle, üç Boeing 747 uzunluğunda Hindenburg ve benzerleri, günümüz teknolojisiyle karşılaştırıldığında bile gıpta edici. Uçaklardan önce, zeplinlerin şaşalı yıllarında, Avrupa'dan Güney ve Kuzey Amerika'ya giden yüz binlerce yolcu, okyanusları bu gökyüzü transatlantiklerinde aştı.

Stalin döneminde Sovyet zeplinleri ABD'yi telaşlandırır. Asya'yı boydan boya, St. Petersburg'dan Vladivostok'a, her yenisi mesafeleri bir öncekinden daha hızlı kateden zeplinlerin haberleri, sosyalizmin göklerdeki başarısı, zeplinleri teker teker tanıtan posta pullarında bile dile getirilerek dünyaya duyurulur.

Sovyetler Birliği çöktükten sonra, arşivler yağmalanıp açık pazarda satılmasa, ileride tarihçiler 20. yüzyılın amansız zeplin yarışında Sovyetlerin üstün çıktığını, üstelik bunu CIA kaynaklarının da doğruladığını yazacaktı. Yalanlara ABD de kanmış. Sovyetler üç beş zeplin yapmış, o kadar!

Beyaz Saray'a Göre Tarih

Sıra "Beyaz Saray'a göre tarih" diye adlandıracağım "ince totalitarizm" örneğinde.

İktidarda kalma süreleri zaten kısıtlı olan bu ülkenin başkanları, özellikle ikinci ve son dönemleri için seçildiklerinde, kendilerini geleceğin tarihçilerine beğendirmeye çabalar. Şaşmaz aymazlıklarıyla, haklı olduklarına inandıklarından, gelecekte tarihin bunu doğrulamasını isterler. Yaptıklarının kayıtlarını, gelecekte dikileceğini umdukları heykellerinin, adlarının verileceği uzay mekiklerinin, savaş gemilerinin özlemiyle tutarlar. Ancak her türlü kayıt başkanlar için kaygı nedenidir.

Nixon'ın, aleyhinde kullanılabilecek birçok belgeyi imha etmesine rağmen görevinden alınmış olması, özel bir afla hapse atılmaktan son anda kurtulması, günümüz liderleri-

nin arşivlerini oluştururken korkulu rüyası. Özellikle ABD'de, her başkanın evraklarını, adlarına kurulacak olan kütüphanelere gideceği bilinciyle üretmeleri, arşivleri daha açılmadan şaibeli kılmakta. "Tarih hakkımda ne karar verecek?" kaygısı, ileride bu kararı verecek olanlara "uygun" malzeme sağlamak arzusuyla örtüşüyor. İnce totalitarizmde bilgiler sade günün kamuoyunu yönlendirmek değil, geleceğin tarihçilerini de etkilemek üzere üretiliyor.

Zamyetinlerden, Orwellerden bu yana köprünün altından çok sular aktı. Bilginin, herhangi bir ürün gibi imal edilip, paketlenip, dağıtıldığı, günümüzde kabullenilen bir olgu. Bu konuda ihtisaslaşmak, beceri sahibi olmak, üniversitelerde, özel kurslarda müfredatın parçası. Eskisine göre daha çok bilgiye daha kolaylıkla ulaşabiliyoruz. Ancak önce gazete, sonra radyo, ardından televizyonda olduğu gibi bilgi ve haber, tekelleşen şirketlerin reklamları denetiminde edilgenleşti, homojenleşti, düzenle bütünleşti. Günümüzde Google gibi şirketlerin, Time Warner ve America On Line gibi başka şirketlere ortak olması, You Tube'u satın almasıyla, düzenin denetim ağı yeni teknolojilerle genişliyor.

Parayı Basan Tarih Yazar: Sermayenin Tarihçiliğe Soyunması

Yarının tarihini bugünden imal edenler, yarının tarihçilerini kollayarak onlara günümüzün kayıtlarını şekillendirip paketleyenler sadece devletler değil. Küreselleşme adı altında kapitalin tekelleştiği günümüzde, dev şirketler de, devletler ve devlet adamları kadar tarihe nasıl geçecekleri konusunda duyarlı.

Bunun bir örneği İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazilerle işbirliği yapan, Almanya'da yatırımlarını sürdüren, Hitler'in seçim kampanyalarına bağış yapan, Almanların bir yabancıya verebileceği en büyük nişan olan *Grosskreuz*'la taltif edi-

len, Yahudi düşmanı, Ford otomobil şirketinin sahibi Henry Ford. Savaşın bitiminden yıllar sonra şirketin prestij yitirip geçmişinin tartışılmasıyla Ford çözümü, tarihçilere sipariş ettiği şirket tarihinde buldu. Artık şirketlerin de, devletler gibi "resmî tarihleri" var. Yeni yetişen tarihçiler, Hilal-i Ahmere (Kızılay) talim edeceklerine, şirket tarihçisi olarak iyi para kazanabiliyor.

Şirketlerin korkusu, prestij yitirmeleriyle satışlarının düşeceği endişesinden ibaret değil. Son yılların en büyük skandallarından biri, İsviçre bankalarının, Nazilerin ölüm kamplarında katlettiği Yahudilerin mirasçılarına ölüm sertifikası getirme zorunluluğu gibi engeller çıkararak paralarına el koymasıydı.

Keza ITT gibi Amerikan şirketlerini Şili'de devletleştiren Allende hükümetiyle, İngiliz petrol şirketlerini İran'da devletleştiren Musaddık hükümetinin devrilmesinde bu şirketlerin oynadıkları roller yıllardır örtbas edildiyse de, birkaç karikatür nedeniyle bile Danimarka mallarına karşı dünya çapında bir boykotun ortaya çıkabildiği düşünüldüğünde, şirketlerin çıkarlarını koruyabilmek için kamuoyunun duyarlılıklarını denetleme gayretleri de kaçınılmaz.

Evrensel ahlâk ilkelerini çiğneyen, uluslararası yasaları ihlal eden, küresel ısınma, çevre kirliliği, nükleer atıklar gibi konularda tarih önünde suçlu konumunda olan şirketlerin, gelecekte yargılanıp, büyük tazminatlar ödeme zorluklarıyla karşılaşmaları gündemdeyken, "yarın için yarına karşı" şimdiden hazırlanmaları kaçınılmaz. Özetle, günümüzde yeni bir uzmanlaşma alanı olarak yaygınlaşan şirketler tarihi, geleceğin tarihçilerinin önünde örülen kalın bir sis perdesi.

Para-tarih ilişkisinin en ters tepen örneklerinden biriyse, Fransız Devrimi'nin oluşumunda bardağı taşıran son damla olarak değerlendirilen "Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesin-

ler" sözleriyle halkı ayaklandıran, giyotinde başı vurulan Kraliçe Marie Antoinette'in böyle bir şey dememiş olması. Leeds Üniversitesi'nden Simon Burrows, kraldan para sızdırmak isteyen İngiliz dolandırıcılarının iftira dolu broşürler basıp krala şantaj yaptıklarını, kralın bu broşürleri satın alıp imha ettirttiğini, ancak kayıt meraklısı bir saray bürokratının broşürlerin metnini kopya ettiğini ve isyancılar Bastille'i bastıklarında kopyaları bulanların kraliçenin sözlerini halk arasında yaydığını belirtiyor.

Sözden Yazıya, Yazıdan Söze

Egemen düzen sansüre, eksik, yalan ve yanlış bilgilendirmeye başvururken, suçüstü yakalanma korkusuyla da, kayıt tutmaktan kaçınıyor; gizlemek istediklerini sözle iletiyor.

İlk insan ancak göz göze geldiğinde sözle haberleşebiliyordu. Bilgisayarlarımıza yerleştirdiğimiz cihazlarla tekrar göz göze gelip karşılıklı konuşabildiğimiz günlere dönüyoruz. Günlük yaşantımızda yazının ağrlıklı yeri, belki uygarlığımızda bir ara dönem.

Dumanla bir tepeden ötekine yollanan haberlerin anında kaybolması gibi, asırlardır mektuplaştıktan sonra, telefonla haberleşmeye başladığımızdan beri, konuştuklarımızın izini bırakmadığımızdan, neler konuşulduğunu da hiçbir zaman kimse bilemeyecek. Çatı katımızda, annemin öğrenciyken bir arkadaşına yazdığı mektuba gelen cevabı buldum. İstanbul'da oturan annem ve arkadaşı, 1930'lu yıllarda henüz çok az telefon olduğundan, hafta sonu nerede, ne zaman buluşup hangi sinemaya gideceklerini kararlaştırmak için Kadıköy-Şişli arası mektuplaşmışlar.

Elektronik iletişim, tarihin kaydedilmemesi demek, tarihin yok olması demek, tarihin olmaması demek. Eskisine göre belleği neredeyse sonsuz dijital ortamlarda, belki her

zamankinden daha çok kayda geçiriyoruz yaptıklarımızı, ancak her şey de her zamankinden daha kolay yok ediliyor, daha çok siliniyor.

Telefonla, kolaylıkla silinen e-postayla tarihçilerin en kıymetli malzemelerinden birisi olan mektup tarihe karıştı. Artık posta kutularımızdan tek çıkan faturalar ve reklamlar. Kendine özgü bir edebi tür sayılabilecek aşk mektubu da yok artık. Elektronik ortamda anonim aşklar bilgisayar oyunlarında, tabir caizse kansız savaşlar gibi. Aşk mektubunun ortadan kalkmasıyla, çağımızda aşkın ifadesini, aşk ilişkilerini acaba nasıl anlayabilecek, hangi malzemeye göre değerlendirecek geleceğin tarihçileri?

Evet, eskisinden daha çok haberleşiyoruz. Ama yazdıklarımız oluşur oluşmaz silindikçe, geçmişimizden iz bırakmıyoruz.

Eskiden teknolojiler yontma taş, cilalı taş gibi isimlerle, binlerce yıllık dönemlere damgasını vururken, teknolojilerin yenilenip değiştiği süreler kısaldıkça kısalıyor. Hızın esas olduğu iletişim teknolojisinde istikamet belli.

Giderek küçülen ekranlarda kısa şifreli mesajlara indirgenmiş düşüncelerimizle duygularımızı, mektuba göre çok daha az kelime ve harf kullanarak, dilimizi zenginleştiren gramer kurallarını hiçe sayarak birbirimize aktarıyoruz. Yeni iletişim teknolojilerinin dilimize ve dolayısıyla düşüncemize yoksullaştırıcı etkisiyle esnekliğimizi yitiriyor, atıllaşıyoruz. Doğanın ve insanın gizlerini çözmekte anahtar rolünü oynayan yazılı ifademiz; paslanmış, orası burası kopmuş, eğrilmiş çarpık bir araç olarak, zaten aşılması zor kuşaklar arası mesafenin anlamlı kılınmasını, geçmişin anlaşılmasını daha da zorlaştıracak. Düşünce yapımızın, beynimizin bilişsel özelliklerinin, bizden beş yüz yıl önce yaşayanlarla arasındaki mesafe, elli yıl sonrasından bize bakacak olanlarla bir gün karşılaştırılabilirse belki çok daha ya-

kın gözükecek. Hızla değişen dilimizde ifade ve düşünce tarzlarımız değiştikçe, geleceğin tarihçilerinin günümüzün zihin yapısını anlamaları da güçleşecek. Şizofren kimlikli tarihimizin bugünden geçmiş zamanın ruhunu yakalaması daha da zor olacak.

Sesimizi tanıyan, anlayan, yazıya dönüştüren mevcut teknolojiler aracılığıyla yakın bir gelecekte yazıyla yaptıklarımızı sözle yapabileceğiz. Bilgisayarımıza "açıl" diyeceğiz açılacak, "dediklerimi yaz" diyeceğiz yazacak, "gönder" diyeceğiz gönderecek, "sil" diyeceğiz silecek. Ekranların başına geçip, yazı yerine sesli, görüntülü mesajlar bırakacağız.

Hayatımız kolaylaşacak. Dokunmatik yaşantımızda yazının yeri azalacak. Gün gelecek, geleceğin tarihçilerine eskisi gibi yazı bırakmayacağız. Bu değişimle birlikte belki öngöremediğimiz bambaşka bir tarih anlayışı ortaya çıkacak.

Yazı Özgürlükten, Söz Totalitarizmden Yana

Tanrılar peygamberlerimize sözle hitap etti.

Önüne gelen sözü alıp değiştirmesin, emellerine alet etmesin diye, Tanrı'nın sözünü yazıya bağladık. Tanrı'nın, bir gün bir şey, başka bir gün başka bir şey söyleme hakkını elinden aldık. Topraklarımızın egemenleri de bize ilk sözle hükmetti. Sözlerini yazıya dönüştürdük, isteyenin sözü istediği şekilde kullanmasını zorlaştırdık. Avrupa'da *Magna Carta*, egemenlerin gücünün yazılı bir kontratla sınırlanmasının ilk örneği. Bizi sözle denetleyen ya da yücelten efsanelerimizi terk ettiğimizden bu yana mücadelemiz sürüyor. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi gibi sözleşmelerle, anayasalarla, hukukla egemenleri denetlemeye çabalıyoruz. Tabii tersi de oluyor. Egemenler de, idam fermanlarıyla, karşımıza kendi çıkarlarını koruyan metinler, kanunlar dayatıyor. Ancak her halükârda yazılı metinlerin, yorumlara

açık olsa da, keyfiyeti engelleyen, tutarlılık gerektiren özellikleri var. İktidarlarını korumak için işkenceye başvuran rejimler bile, iddialarını meşru kılabilmek için yazılı, imzalı ifadelere mecbur.

Metinler, şu ya da bu tür değerlerin bekçiliğini yaptıkları gibi, metinler üzerinde değişimin de, anlık duygu yerine düşünce yoluyla, uzlaşmayla sağlanmasını kaçınılmaz kılıyor. En popüler diktatörleri bile geçici, onların baskıcı anayasalarını bile kılan da bu özellik olsa gerek.

Tarih öncesi toplumlarda, neyin mümkün neyin mümkün olmadığı, kim güçlüyse onun ağzından çıkan bir çift söze bağlıydı. Yazının oluşmasıyla egemenlerin sözlerini kayda geçirmeye başladık. Kayıtlarla birlikte, egemenler de, tarihî mirasları da sorgulanır oldu. Kayıtlarla birlikte, ticareti, günlük yaşamı, devletlerin birbirleriyle ilişkilerini, yazılı metinlere, sözleşmelere, antlaşmalara bağlayan hukuk gelişti. Artık devletlerin, şirketlerin çağdaş cürümlerinin sırrı, kayıt tutma sistemlerinde gizli. Bilgi, depolama sistemlerinin karmaşıklığında gizlendikçe ve silinmezse, gelecekte kayıtları incelemek isteyen tarihçiler karşılarında aşılmaz engeller bulacaklar.

Sadece günlük yaşamlarımızda değil, devletlerarası ilişkilerde de siyaset yapma biçimi yazıdan söze kayıyor. Eskiden karadan, denizlerden, at sırtında, kalyonlarla, bir devletten diğerine haberler taşınırdı. Günümüzde devlet başkanları, başbakanlar ulak oldu. Mektup alıp gönderme yerine, uçaklarına atlayıp bir yerden bir yere gidiyor, kapalı kapılar ardında konuşmalarla, gizlice devlet politikalarını çiziyor, dünyanın gidişine yön veriyorlar. Belgesiz diplomasi çağındayız. Tanıklığımız, sahte gülümsemelerle el sıkıştıkları bildik senaryolu basın toplantıları. Yüz yüze görüşmedikleri zamanlar, telefonda konuşuyorlar. Gene yazılı belge yok. Ne konuşulduğundan, ne kararlaştırıldığından, kendi

hükümet üyelerinin bile çoğu zaman haberi olmadığı gibi, geleceğin tarihçileri, olsa olsa tercümanların gizli tutmuş olabilecekleri günlüklerle yetinmeye mecbur kalacak.

Yarın için kaybolan, sadece nelerin konuşulduğu kararlaştırıldığı değil. Yazılı belgelerden yararlananlar aynı zamanda diplomasinin nasıl yürütüldüğünün, kişiler ve devletlerarası güç ilişkilerinin, hitap tarzlarının, psikodinamiğinin de malzemesine sahiptiler. Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı François'ya hitap ederken, "*Ben ki, sultanlar sultanı, hakanlar hakanı, hükümdarlara taç veren, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi...*" diye başlayıp, satırlarca sıraladığı sıfatlarından sonra, "*Sen ki Fransa vilayetinin Kralı François'sın,*" diye başlayan mektubu buna bir örnek. İlişkilerin yazıyla ifade edilmesi, kalıcı olduğundan, başkalarıyla paylaşılacağından, kelimelerin itinayla tartılarak, düşüncelerin mantık silsilesiyle geliştirilerek ifade edilmesine olanak sağlıyor; tarafların, ağızlarından çıkan sözlerle cepheleşmedikleri, yazıda aşağılama olduğunda bile, tepkilerini ayarlayabilecekleri, daha anlayışlı olabilecekleri bir ortamı mümkün kılıyordu.

Yahoo, Google, Microsoft: Bilginin Tekelleşmesi

Tarihçilerin sağlıklı bilgilere ulaşabilmesinin önünde bir başka tehlike bilginin tekelleşmesi, merkezileşmesi.

Sovyetler Birliği gibi kaba totaliter rejimlerde bu zaten yapılıyordu. Moskovalı bir araştırmacı yabancı yayımlara ulaşmak istediğinde, parti komiserlerine ilgisinin gerekçesini açıkladıktan sonra, ancak konusuyla ilgili kitaplara bakmasına izin verilirdi. Komünist partilerinin neşrettikleri dışında, yabancı gazetelerin satışı yasak, bunları bulundurmak suçtu. Bugün ABD'de, meclisin ezici bir çoğunlukla benimsediği Patriot Yasası uyarınca, kütüphaneler, kitapçılar, ki-

min hangi kitabı aldığını, okuduğunu, hükümetin talebi üzerine ilgili kişiye haber etmeksizin bildirmek zorunda.

Açık raf sistemi olan İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nin kütüphanesinde, yamyamlık üzerine kitapları incelemek istediğimde, bunlara bakabilmem için özel izin gerektiği söylenmişti. İdeolojik duyarlılıklarımız kadar türümüzün "ayıpları" da bilgiye ulaşmamızı engelleyebiliyor.

Hoşumuza gitmeyen, işimize gelmeyen geçmişimize ulaşılması istenmiyor.

Bin nüsha basılan bir kitabın bin kopyası var demektir. Kitapların bir kısmının başına kaza gelse, bir kısmı Nazi Almanyası'nda Kristalnacht'da ya da Türkiye'de 12 Eylül askerî rejimi boyunca "zararlı", "tehlikeli" addedildiğinden, sahipleri ya da devlet tarafından yakılıp yok edilse, bir kısmı zamanla kaybolsa bile genede birkaç kopyasının tüm badireleri atlatmasına, sonraki kuşaklara kalmasına fırsat var. Bir kitabın, birden fazla nüshası olması tahrifatı da engelliyor. Biri çıkıp, "falanca kitapta falanca şeyler yazıyor" diye yalan yanlış birşeyler söyleyince, aynı kitaba sahip başkaları "Hayır, bak falanca sayfada şöyle değil böyle yazıyor" diyebiliyor. Bağlamından kopartılıp başka anlamlar yüklenen alıntılar için, "Bak, yazar, kitabın önceki sayfalarında şöyle de demiş, yazılanları çarpıtıyorsun" diye uyarabiliyor. Ya da Türkiye'de, mahkemede intihalle suçlanan, 12 Eylül'ün YÖK eski Başkanı İhsan Doğramacı, iddiaları reddedip, "Ben kitabımı Benjamin Spock'tan çok daha önce yazmıştım" deyince, "Haydi o zaman göster o tarihte yazdığını söylediğin kitabı" denerek yüzleşmeye mecbur bırakılabiliyor.

Kitaplar, bir düşüncenin, binlerce tastikli noter vesikası gibi.

Fransız Devrimi'nde yayımlanan ansiklopedi, kilise ve aristokrasinin bilgi üzerindeki tekelini kırmakta önemli rol oynamış, Avrupa'da Aydınlanma'nın kitlelere yayılmasını

sağlamıştı. Oysa 21. yüzyılın, birçok dilde yayımlanan dünya çapındaki internet Wikipedia ansiklopedisi, kitlelerin aldatılıp yönlendirildikleri bir savaş alanı olmaya aday. Kullanıcıların yazımına katıldığı Wikipedia'daki maddelerin içeriği, elektronik ortamda her an tazelenip isteğe göre değiştirilebildiğinden, ansiklopedi, bilgilerin depolandığı bir yerken, artık yaz boz tahtası. En son, 2006 ABD meclis seçimlerinde iki rakip adayın geçmişleriyle ilgili ansiklopedideki maddelerin, adayları küçük düşürecek şekilde değiştirilerek, ilaveler yapılarak, tahrif edilmesi buna bir örnek. Bilgi maddesi sayısının sınırsız, Wikipedia'nın gönüllü bilgi komiserlerinin sayısının sınırlı olduğu bu eşitsiz ilişkide genellikle tahrifatın farkında olunmuyor. Yukarıdaki örneği bilmemizin nedeni, olayı, her iki adayın taraftarlarının basına yansıtmış olması. Yoksa Osmanlı İmparatorluğu'nda Maruni ve Yezidilerin konumu gibi uzmanlık gerektiren, sınırlı sayıda kişinin ilgileneceği bir maddede yapılacak tahrifatın kim farkında olacak ki? Ansiklopedide yer bulan bu tür maddeleri her an çarpıtma keyfiyetimiz bizim gelecek kuşaklara bırakacağımız mirasın parçası. En geniş paydanın da katılabilirliğinin mümkün olduğu ortamlarda ve de ancak kritik düşünceyle varılabilen doğrularımızı bu sefer de katılımcının denetimsiz keyfine terk etmiş oluyoruz.

Bilginin tahrifatı kadar önemli olan bilginin erişilebilirliği. Dünyamızda en çok başvurulan kaynak Google. İlgilendiğimiz konuyu girdiğimizde ekranda karşımıza ilk çıkan, yüz binlerce, bazen milyonlarca referanstan ilk on tanesi. Kendi adımla bile ilgili 80.600 referans içinde, vergi dairesinin bildirdiği annemin evini kaça sattığımdan kimin hangi yazısında benden söz ettiğine, Caretta kaplumbağalarının korunmasıyla ilgili imza kampanyalarından, kitap şirketlerinin satış ilanlarına kadar çoğu ne idüğü belirsiz kayıtlar var. Ama benim de çok önemsediğim, Türkiye'de psikoloji

tarihiyle ilgili çalışmama atıf, bilmem kaçıncı sırada. Ekrandaki yığınlarca bilginin içine o denli gömülmüş ki, bul deseniz ben bulamam. En çok dikkati çeken, ilgili sayfa açıldığında ilk on sırada olanlar. Bilgilerin sıralanması, en çok hangilerine başvurulduğuna göre belirleniyor. Tarihte neyin önemli olduğu Google'ın tekelinde! Bilginin, sıralamanın neresinde olacağı manipülasyona açık. O denli açık ki, kayıtları üst sıralara yükseltmekte uzmanlaşmış şirketler var.

Guardian Weekly'de okuduğum bir haberin başlığı şöyle: "Google tarihi sömürgeleştiriyor." *Washington Post*, *New York Times* gibi birçok gazetenin arşivine ortak olan Google, 200 yıl geriye giderek 18. yüzyıla kadar olup bitenler hakkında bilgi sunuyor. Bundan böyle birçok araştırmacı, tarihçi, birinci elden kaynakların peşine düşmenin zahmetine katlanmak yerine, aynı ölçüde sağlıklıdır inancıyla bilgilerini, her türlü müdahaleye açık, Google'ın elektronik ortamından alacak. Oysa Google verdiği bilgilerle daha şimdiden tarihi alt üst etmeye, devletleri birbirine düşürmeye aday.

Tebriz'in nerede olduğunu belirtirken Google'ın bu şehirden "halen İran hudutları içinde olan Güney Azerbeycan'da" diye söz etmesi, geçenlerde İran hükümetinden sert tepkilere neden oldu. "Tebriz ve Güney Azerbeycan 4.000 yıldır İran'a aittir" diyen hükümet sözcüsü Google'ı, İran'in içişlerine karışmakla suçladı. 19. yüzyılda Kuzey Azerbeycan'ı topraklarına katan Rusya'dan sonra, Stalin'in de İkinci Dünya Savaşı ertesi geri kalan kısmını alma çabasını hatırlatan sözcü, Google'ın girişimini, bu bölgenin bağımsız Azerbeycan Cumhuriyeti'yle birleştirilmesine yönelik bir ABD provakosyonu olarak gördüğünü açıkladı.

Eskiden kitaplar el yazısıyla kopya edilip çoğaltılırken, günümüzde kütüphanelere sığamayacak sayıda kitap basılması, bilgileri muhafaza etme biçimimizi değiştiriyor. Tek-

sas'da, Houston Üniversitesi'nin iki yıl önce yapılan yeni kütüphanesinde kitap yok. Bu kitapsız kütüphanede, bilgiler dijital olarak kayıtlı. Kitaba ulaşmak isteyen onu ekranda bulup, okuyor. E-posta, mektupları kaldırdığı gibi, uzun vadede kitaplarımız da e-kitap olacak. Google, Harvard, Cambridge gibi dünyanın ileri gelen üniversitelerinin kütüphaneleriyle yaptığı antlaşmaya göre, bu kurumların tüm kitaplarını elektronik ortama dönüştürmeye başladı bile.

Bu gidişle Google ya da benzeri bir kuruluş, yüzyılımız bitmeden dünyanın, hem de dijital ortamda, tek merkezi kütüphanesi olabilir.

Merkezi otorite tarafından elektronik ortamda muhafaza edilen kitap emsalsiz, yani tek kalınca, tahrifatın, başka kaynaklarla denetlenmesi olasılığı ortadan kalkıyor. Buyurun, bilgilerin, gazete yazılarının, arşiv kayıtlarının egemenlerin çıkarlarına göre değiştirildiği George Orwell'in *1984*'üne.

Yukarda yazdıklarım bilim kurgu senaryosu değil. Aşağıdaki örnekten görüleceği gibi, dünyamızın en az dörtte biri için şu anda geçerli.

Geçenlerde (Nisan 2006), ABD'de, Çin'le ilgili bir meclis komisyonunun oturumunu canlı olarak televizyonda seyrettim. Bir uzman, Yahoo, Google, Sun Micro Systems gibi şirketlerin Çin'deki rolünden söz etti. Anlattıkları dehşet verici. Şirketler Komünist Partisi'yle anlaşarak, Çin'deki internet sistemini o şekilde kurmuşlar ki, ancak bu tek partili rejimin onayladığı bilgilere ulaşılabiliyor. Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan Çinlilerin internette ulaşabilecekleri bilgi ve tarih evreni, Komünist Partisi'nin doktrinleriyle denetli ve sınırlı. Evinizdeki bilgisayardan Google'a girip "demokrasi" diye tuşladığınızda karşınıza çıkan bilgiler, totalitarizmin demokrasi anlayışının eleğinden geçmiş maddelerden ibaret. Google gibi şirketler, Çin polisi ve gü-

venlikten sorumlu istihbarat kurumlarıyla da işbirliği halinde. Kişilerin e-postalarıyla internet kullanımları denetlendiğinden, rejime ters gelenler, kaygıları para kazanmak olan bu çokuluslu şirketler tarafından güvenlik güçlerine ihbar ediliyor. Google, denetimsiz diktatoryal konumuyla dünyanın tek bilgi belirleyicisi olma yolunda. Sahip olduğu You Tube şirketi aracılığıyla da, hangi "video"ların gösterilip hangilerinin gösterilmeyeceğine karar vererek –örneğin Tayland'da krala karşı olanları gösterimden kaldırıp, askere karşı olanlara müdahale etmezken–, ülkelerin siyasi geleceklerini şirket tercihine göre yönlendirebiliyor.

Aynı şekilde Bush yönetimi de, haberleşme şirketlerinin işbirliğiyle, ABD'de istediği zaman istediği kişinin e-postasını okuyarak, telefon konuşmasını dinleyerek, ülke çapında casusluk yaptı, vatandaşlarını denetledi. Anayasaya göre bu suç; Başkanın görevinden alınmasını, şirketlerin yargılanmasını, faaliyetlerinin durdurulmasını, tazminat ödemelerini gerektiriyor.

Totaliter mekanizmaların güçlenip dünya çapında yaygınlaşarak uygulamalarını sürdürmesiyle geleceğin tarihçileri her zamankinden çok bilgi gizlemesi, çarpıtması ve yok edilmesiyle karşılaşacaklar.

Bilgi şirketlerinin diğer bir etkinlik alanı haberleşmemizi sağlamak olduğundan günümüzde siyasi eylemler de onların aracılığıyla ifade edilir oldu. Şirketler, tarihin kaydından da öte, artık oluşmasının, yönlendirilmesinin parçası. Meydanlarda, sokaklarda yüz binlerin protestosunun günümüzde bilgisayar aracılığıyla da oluşturulan, paylaşılan, iletilen metinler çerçevesinde yürütülebiliyor olması, tarihimizin yarına nasıl yansıyacağını etkileyecek. Diyelim ABD'de, bilgisayarları başında bir milyon kişi ortak bir metinde anlaşıp Irak savaşını protesto ettiklerini Beyaz Saray'a e-postayla ilettiler. Eylemimiz oturduğumuz yerde, parmaklarımızın ucunda. Ancak

on kişinin Beyaz Saray önünde protestosu haber olur, kamuoyuna yansır, tarihe intikal ederken, belki bir milyon kişinin eylemi, yağmadan geçen yağmur bulutu gibi uçup gidecek.

Dünyanın gidişatı hakkında her zamankinden çok fikir sahibiyken, düşüncelerimizi, tavrımızı yeni sessiz teknolojilerle ifade ettiğimizden, çevremizi apolitik biliyor, öyle bildikçe biz de çaresizleşiyor muyuz? Kolay, ucuz ve telekulaklara rağmen mitinglerde coplanma tehlikesi olmadığından nispeten tehlikesiz bir ifade tarzı olan yeni tür eylemlerimiz kamuoyuna yansımadıkça, omuz omuza, göz göze paylaşılmadıkça, tarih önünde etkinliğini yitiriyor mu?

Forrest Gump filminden bildiğimiz, görüntülerin manipulasyonu ile kahramanımızın gerçekten tarihî olayların içinde yer almış gibi gösterilmesi, teknolojinin yalanı nasıl gerçek gibi gösterebileceğinin eğlenceli bir örneği. Sovyetler Birliği, Troçki siyaset sahnesinden çıkardığı liderlerini tarihten silmekle ünlüydü. Bu nedenle Lenin ve Troçki'nin birlikte fotoğraflarını bulmak mümkün değil. Troçki'nin olması gereken yerde hep boşluk var. Artık geçmişle o denli oynayabiliriz ki eski filmlerden sigara içilmesini bile silmemiz mümkün. Ses kayıtlarında oynayarak, günümüzden, tarihten, istediğimiz kişiye, istediğimizi söyletmemiz de mümkün. Buna blogcuların özgür sorumsuzluğunu da ekleyince günümüz teknolojisi geleceğin tarihçilerine karşılaşılmadık sorunlar sunacak.

Merkezi otorite olarak devletlerin, dinlerin, bilgiyi, kitapları, haberleşmeyi denetlemesi toplumumuzun tarihi kadar eski. Artık şirketler de aynı rolde. Güçleri, devletlerden öte. Sadece bilginin kullanımını denetlemekle kalmıyor, giderek bilginin sahibi de olma konumuna geliyorlar. Dünyanın en zengin insanı, bilgisayarlarımızı her açtığımızda küreselleşmemizin milli marşı tabir ettiğim "ding dong dong" sesli Microsoft'un sahibi Bill Gates'in, tarihimizin en paha biçil-

mez eserlerinden sayılan Leonardo da Vinci'nin el yazmalarından oluşan *Leicester Codex*'ini satın alması, bilgi imparatorluğunu kendi eliyle taçlandırmasının simgesi.

Geleceğin tarihçilerinin önündeki engellere, devletlerin denetiminin ötesinde böylece bir yenisi eklendi. Bilgi üretmek, yaymak konumunda, devletlerden de güçlü, bizatihi bilginin sahibi Google, Microsoft gibi özel şirketler.

Ben Ben miyim?: Postmodernizm ve Gerçeğe Güvenin Sarsılması

Aynı olaya farklı bakılabileceği binlerce yıldır bilinmiyormuş gibi, postmodernizm adı altında göreceliği kutsamamızla ölçülerimizi şaşırdık. Ölçüsüzlüğümüzün şaşkınlığında, öznel gerçeklerimizin iktidarını ilan ettiğimiz dünyalarımızın imparatorcukları olduk. Göreceliğimizin, evrensel değerleri yadsıyan ahlâki çöküntüsünde, somut olayları simgeleştirerek, kendimizi tarihimizden soyutladık. Göreceliğin belirsizliğinde totaliter düzenlerin gerçekleriyle yüzleşebilecek evrensel değerleri geçersiz kıldık.

Yaşadığımız döneme egemen postmodernizmin lodos dalgasının bırakacağı entelektüel malzemenin içinden çıkması geleceğin tarihçileri için kolay olmayacak. Postmodern yaklaşımların, deneylerle tekrarlanarak kanıtlanabilir olguların gerçekliğini bile inkâr etmesi, geleceğin tarihçeleriyle aramıza sis perdesi örmesinden öte, onlara elle tutulur malzeme bırakmamızı da engelliyor.

Böylece yakın tarihimizle ilgili bilgi ve olguları, bakana göre değişebileceğinin kayıtsızlığıyla kaydederken, geleceğin tarihçilerine son derece müphem bir dünya aktarmış oluyoruz.

Postmodern bakışın tarih yazımına etkisini inceleyen bir kitabın adı benim yazdıklarımdan çok daha çarpıcı ve katı. K. Windschuttle'ın yazdığı kitabın adı *Tarihin Katli*.

Tarihçilerin, hele yakın dönemleri incelerken, duygularının, aitliklerinin esiri olmaları kaçınılmaz. Ele almak istedikleri konuları seçer, dile getirir, yorumlarken, egemen düzenin baskısı olmasa bile alışkanlıklarından, sessiz uyum mekanizmalarından etkilenmeleri de doğal. Zaten bunu bildiğimizden, olayları ele alış biçimimizi incelemek de tarih bilim dalının bir parçası. Ancak "her belge okuyana göre değişir, farklı kimlik kazanır, başka gerçeği yansıtır" diye gören postmodern yaklaşım, geleceğin tarihçilerinin kafasını karıştırmaktan başka işe yaramayacak. Kuşkusuz belgeler mutlak değil. Yoksa, tarihçinin uğraşı arşivcilik olsaydı, tarih belgelerden ibaret olurdu.

Esas olan ne tarihçinin belgeye yansıttığı, ne de belgenin tarihçiye.

Belgeler ve tarihçileri, ayrı ayrı aktıktan sonra aynı nehirde birleşen derelere benzetiyorum. İkisinin, zamanın ruhunu yansıtan bir bütünde birleştiğini göremedikçe, nesnelerle olayların gölge ve yansımalarında kayboldukça, geleceğe kaygan, bölük pörçük bir dünyayla, tutumsuzluğumuzdan, tavırsızlığımızdan kaynaklanan bir ahlâksızlığı da miras bırakıyoruz demektir.

Tarihe Karşı Tarihi Korumak

Kimyasal, biyolojik, nükleer savaşlara karşı devletlerin sivil savunma adı altında bir yığın girişimi, planı var. Eksiğimiz, bilginin tekelleşmesinden, manipüle edilmesinden, değiştirilmesinden, yok edilip unutturulmasından, nasıl korunacağımız. Tekdüzeleşen bir dünyaya doğru yol alırken geleceğimizi tehlikeye atıyoruz.

Yok edilme tehlikesine karşı Amazon'u, yağmur ormanlarını korumak istememizin nedeni, sayısını bile bilmediğimiz emsalsiz yaşam türlerinin yaşamlarını devam ettirebil-

mek. Çeşitliliğin korunması evrimin sürekliliğinin gereği. Yaşadıklarımızın, düşündüklerimizin kaydedilip, korunması, Amazon ormanlarının korunmasından farklı değil. Geleceğin toplumları, günümüzde yaşadığımız toplumların evrimi sonucu ortaya çıkacak. Bildiklerimiz güç odaklarında tekelleştikçe, "Mc Medya" güçlendikçe, geleceğin tekdüze, totaliter dünyasına davetiye çıkarıyoruz demektir.

İlk bilinen efsanemiz *Gılgamış Destanı*'nı yazana kadar belki binlerce yıllık bir sözlü tarih belleğine sahip olma gücümüzü göstermişken nasıl oluyor da bugün belleğimizin çok kıt olduğu, her şeyi hemen unuttuğumuz söylenince, bu sanki evrensel bir gerçekmiş, türümüzün bir özelliğiymiş gibi başımızı tasdik edercesine sallıyoruz?

Günümüzde kullanılan haber teknolojisi, reklamlar gibi anlık, dikkat çekici, sesli görüntüler üzerine kurulu. Özellikle ekrandan aynı anda gelen çeşitli simge ve mesajlarla izleyici boğulurken, karşılaştığı bolluk önünde de bilgilendirildim sanıyor. Bunun en iyi örneği ABD kamuoyu.

Düzen böyle ayakta duruyor.

Kıt olan belleğimiz değil.

Belleğimizi duyarsızlaştıran, bilincimizi edilgenleştiren bir taarruzla karşı karşıyayız.

Anketler de nasıl düşündüğümüzün değil, o gün için nasıl yönlendirildiğimizin bir ölçütü.

Geleceğin tarihçilerinin günümüze bakmalarındaki engelleri kaldırmanın yolu, teknoloji ve tekelleşmenin tehditlerine önlem alarak, hepimizin günün tarihçisi olması.

Kimimiz bir yerin, nesnenin, duygu ya da çağrışımlarının günlüğünü tutabilir, kimimiz o gün yaptıklarımızın. Kiminin konusu, çevresinde değişen doğayı kaydetmek olabilir, kiminin teması aşkın, özverinin tanıklığı. Kimi korkularını yazabilir, kimi rüyalarını. Kimi kartpostal biriktirir, kimi incik boncuk. "Gelecekten günümüze baktıklarında, ne bil-

melerini isterdik?" sorusunun cevabını, bizim için değerli, keyifli olanları aktararak ayrı ayrı verebiliriz.

Fotoğrafla, ses kaydıyla, günümüzün kokuları ve dokularıyla her birimiz geleceğe mektuplarımızı yazabiliriz. Anne ve babalarımızın genlerini taşıdığımız gibi, günümüzün tarihini kaydetmeyi kuşaktan kuşağa sürdürebiliriz. Çıkarlarına ters geldiğinden, günümüzü olduğu gibi kaydetmek istemeyen güçlerin tarihimizin malzemesini belirlemesine müsaade edeceğimize göre, biz de kaydedelim aklımıza ne geliyorsa, içimizden ne geçiyorsa.

Özel Hayatın Sonu

Günlük tutmak, günümüze tanıklık eden düşüncelerimizin, duygularımızın kaydını tutmak, özel hayatımızın ileride tarihçiler tarafından didik didik edilebileceği anlamına gelmiyor mu? Özel dünyamızın kamulaştırılması anlamına gelen günlüklerimizin başkaları tarafından paylaşılmasını ister miyiz?

Modern insanın özel hayatı, biri kendisinden, biri dışarıdan, iki tür saldırı altında.

Dışarıdan gelen saldırı teknoloji aracılığıyla davranışlarımızın izlenip, denetlenmesi, dış güçlerin kişilik profillerimizi çıkararak bizi bizden iyi tanımaları olarak gündemde. Özellikle dijital teknoloji aracılığıyla bizler dünyayı izledikçe, günlük yaşantımızın gereklerini yerine getirdikçe, bizimle ilgili bilgiler de, bildik bilmedik kurumlar tarafından bir yerlerde depolanıyor. Hepimize potansiyel suçlu gözüyle bakan devletler, vatandaşlarıyla düşmanlarını bir görüp –hele terörizm gerekçesiyle– bizi izliyor, dinliyor, fişliyor. İlişkide bulunduğumuz kurumlar, onlara sunduğumuz bilgilerle, bizi daha iyi tanıyor, bizi tanımak isteyen başkalarıyla ellerindeki bilgileri paylaşıyorlar.

İnternet aracılığıyla satın aldığımız kitapların, müziğin kayıtları var. Amazon, Netflix gibi kuruluşlar hangi tür kitaplardan, filmlerden, müzikten hoşlandığımızın profilini çıkarıyor. Kredi kartlarımızdan nerede ne yediğimizi, nerede kaldığımızı, ne zaman nereye gittiğimizi, içkiden iç çamaşırına kadar, neler satın aldığımızı izliyorlar. Kamusal alanlara, sokaklara, alışveriş merkezlerine, binalara yerleştirilmiş kameralar her an yaptıklarımızı izliyor, kaydediyor.

Dış güçlerin saldırısı, kayıtları, özel yaşantımızı kamusallaştırıyor.

Ama modern insan da, kendi rızasıyla özel yaşamını, özel yaşam alanını yok ediyor.

Freud'un da etkisiyle duygularımızı, şuuraltımızı, rüyalarımızı önce psikiyatristlerle, derken neredeyse önümüze gelen herkesle paylaşmaya başladık. Birbirlerini tanımayan insanlar, ilgilerine göre onları biraraya getiren binbir çeşit gruplarda, yaşantılarının ayrıntılarını, duygu ve düşüncelerini paylaşıyorlar.

Özel yaşantımız eğlence sanayisinin parçası. "Reality Show" denilen programlarda, hayatımızla ilgili ne varsa teşhir ediyoruz. Çekirdek ailenin çözülmesiyle, yalnızlaşıp ilişki ağını yitiren birey, bir zamanlar özel sayılan dünyasını, anonim ilişkilerinde telafi etmeye çabalıyor. Okullarda, iş yerlerinde uzmanlar, olduğumuz gibi olmamızı, birbirimize açık olmamızı öğütlerken, özel dünyamızın yok olmasını teşvik ediyor.

Sonuçta özel yaşantıya müdahale, ister dışımızdaki toplumsal denetim mekanizmalarından gelsin, ister kendi gereksinmelerimizden, modern dünyamızda kamusallaştırılan birey orta malı oluyor. Başkasının çocuğunu yapmak için kiraladığımız bedenlerimizden, satılık genlerimize kadar, birey parsellenip özelleştiriliyor. Özgür bireyin yerini tüketici birey alıyor. Birey, tüketilen nesneye dönüşüyor. Cema-

atten cemiyete geçtiğimizde özel dünyasını keşfeden birey, tarihimizin bu aşamasında özel yaşamını yitirerek, genlerimizin bile kaydını tutmaya hazırlanan, totaliter güçlere teslim olmanın eşiğinde.

Birkaç yıl önce İzlanda'nın meclis kararıyla tüm vatandaşlarının genetik yapısıyla ilgili bilgileri bir ABD şirketine satması, gelecekte bizleri neler beklediğinin habercisi.

Özel alanımızı korumanın ilk şartı, özel alanımız olduğu bilincini yaşatmamız. Geleceğe mektup yazmak, günlük tutmak, bunun yollarından biri.

II.
TARİHİ YARGILIYORUM

Herodot'tan Günümüze Tarih Eleştirisi

Yazılı tarihimiz, yaptıklarımız kadar nelere, nasıl bakıldığıyla ilgili.

Yazılanlara baksanız, savaşlarla savaşçı kahramanlarımızdan geçilmiyor. "Tarihimiz" deyince aklımıza gelen, bizi kurtaran, dünyayı fetheden, çelik iradeli savaşçılarımız. Gözlerimiz, meydanlarımızda şahlanan atlar üstündeki savaş kahramanlarımızın heykellerine dikilmiş.

Milli bayramlarımızda savaşları, öldüren ve ölenleri andığımızda resmî geçit yapanlar, bando mızıka peşinde yürüyen askerler değil, savaşlardan dersimizi aldık diyen barış yürüyüşçüleri olmalı.

Tarih, eksik anlatıyor, yanlış anlatıyor, yalan söylüyor yarınlara "biz buyuz, biz buyduk" diye seslenirken.

Gelecekte, sırtlarındaki yükten kurtulmuş atlar, kahramanlarımızdan daha çok dikkatini çekecek, hayatlarında atı belki ancak hayvanat bahçelerinde görecek çocukların.

Tarihçiler, çelenksiz mezarlarında yatan uzun barış dönemlerinin insanlarına sırtlarını çevirmişler. Adlarını bel-

leklerine, kitaplarının fihristlerine yerleştirmemiş, savaş çığırtkanlarını barış havarilerine tercih etmişler.

Tarih adına ön plana çıkarttıklarımız, ileride tarihçilerin hangi konuları ele alacaklarını etkiliyor. Onlara bugünden yapabileceğimiz uyarı, ilk tarihçimiz olarak bilinen Halikarnaslı Herodot'la onu izleyen Thukydides'ten bu yana, tarihimizi kaydetmekte izlediğimiz yolun eleştirisi olabilir.

Kalemlerimiz savaş için hazırolda durmuş.

Dünyanın ilk tarih kitabı olarak bilinen kitabının ilk cümlesinin sonuna doğru, bilinen dünyayı gezmiş tozmuş olmasına rağmen, Herodot eserinde özellikle neyi yazmak istediğini, "İki ırk (Perslerle, Helenler) nasıl birbirleriyle çatışmaya tutuştu" sözleriyle açıklar.

Ardından Thukydides, Atina-Sparta savaşlarını yazar.

Roma uygarlığının kuruluş efsanesi *Aeneid,* Virgil'in "*Arma virumque cano*" (Silahların ve insanın şarkısıdır bu) sözleriyle; *Odysseia* ise "Kutsal Troya'nın yerle bir edilişiyle" cümlesiyle başlar. *İlyada*'nın ilk cümlesinde, savaştan sonra Hades'i boylayan Akhalıların akıbeti, Türklerin ilk kitabı olarak bilinen *Kutadgu Bilig*'de Kun Togdu'nun "Sen askerinle bir memleketi ele geçirince zenginleşirsin... askerin arttıkça yeni ganimet gelir... bu böyle gider" sözleri vardır. İnsan tabiatında olan savaşların Allah'ın dünyayı yarattığından bu yana olduğunu yazan, savaşları haklı haksız olanlar diye ikiye ayıran İbn Haldun, " ... Haksız savaşlar, Araplar, Türkler, Türkmenler, Kürtler gibi çöllerde yaşayan vahşi milletlerde görülür" diye yazar. İlk dünya tarihi yazarlarından Taberi'ye göre Nuh peygamberin gemisini yapmasından önceki dönemdeki hayalî toplumsal sınıflandırmanın başında savaşçılar vardır.

Her yerde savaş, her yerde savaşçı.

Efsanelerimiz de, tarihçilerimiz de, bizleri savaşlarla, savaşçılarla tanıştırdı. Bugün de tarih deyince ilk aklımıza ge-

len muzaffer savaşçıların, savaşçı imparatorlukların isimleri. Hangi ülkede, hangi yüzyılda olursa olsun, öğrencilere gına gelmesine rağmen, en çok savaşlar, kahramanlar ve savaş sonrası yapılan antlaşmalar üzerinde durulur.

Sun Tzu'nun *Bing fa* (Savaş Sanatı) adlı kitabı, yazıldığından iki bin yıl sonra hâlâ Stalin ve Mao'nun el kitabı olabiliyordu. Saldırganlığı reddeden, Aikido'nun kurucusu Morihei Ueshiba'nın *Barış Sanatı* kitabının adını bilen, bilmiyorsa yokluğunu hisseden bir başbakan, başkan dünyada var mı acaba?

Herkes biliyor savaş çıkarmanın kolay, barışı korumanın zor olduğunu. Gene de toplumun olanaklarını, devlet bütçelerini, beyin gücümüzü olası savaşlara seferber ederken, haklı bildiğimiz savaşlarımıza gerekçe yaratabilmek için provakasyonlara bile başvuruyoruz. Başkalarının savaşlara hazırlığı, yatkınlığı üzerine casusluk yaparken, herhangi bir toplumun tarihte bir "barış casusu" oldu mu acaba?

Barışı korumak için, barış adına devletlerimizin maddi ve manevi yatırım yapmamasına rağmen, tarihimizde bu denli barış olması kayda değer.

Kayda değer ama kaydedilmiyor.

İlk tarihçilerimizden Thukydides, Sparta ile Atina arasında çıkan Pelepones savaşlarını şu nedenle yazdığını söyler:

> "İnsan doğasına uygun olan, aynı ya da benzer olayların tekrarlanacağının bilincinde olarak, tüm açıklığıyla olup biteni anlatmak."

Herodot'a ilk tarihçi denmesinin nedeni kendisinden önce gelenler gibi savaşları, olayları anlatmaktan öte, nedenleri üzerinde durmasıydı. Oysa savaşlarla sarmaş dolaş olunca tarihçilerimiz asırlar boyunca, savaşların nedeniyle pek ilgilenmez oldu.

Bir doktor düşünün, durmadan hastalıkları, hastalıkların

belirtilerini anlatıyor, nedenlerini araştırmıyor. Tarihçiler de, nedeni araştıracaklarına nasılı dillerine doladılar. Savaşların nedenlerinin, barışın olabilirliğinin, gündeme gelmesi, 17. yüzyılda krallıkların yerine cumhuriyetlerin kurulmasıyla barışın geleceğine inanan Kant, Montesquieu ve Thomas Paine'i; 19. yüzyılda, yönetim biçimi ne olursa olsun, uluslararası ticaretin savaşları gereksiz kılacağına inanan John Stuart Mill'i ve nihayet Birinci Dünya Savaşı'nın kıyımlarına isyan edenleri bekledi.

Tarihimiz boyunca savaşçıların yüceltildiği tarihçi toplumlarımızda barış aşağılandı, barış istemek erkekliğe, erkeklik onuruna yakıştırılmadı. İster Eflatun'un, Perikles'in Atinası, ister 15. yüzyılda Floransa, Ceneviz gibi şehir devletleri, ister bugünün Türkiyesi'nin egemen söylemi olsun, savaşmak erkeklik onurunun doruk noktası, asaletin kanıtı, toplumun şanı olarak algılandı.

Uygarlık adına göklere çıkarılan eski Yunan'da barış isteyenlerin tek örneği tiyatroda, o da ancak bir komedide. Aristophanes'in *Lysistrata*'sında ikinci sınıf vatandaş addedilen kadınlara düşer barış istemek. Üstelik sanki kadınların tek gücü dişilikleriymiş gibi erkeklere "sizinle yatmayacağız" diye şantaj yaparak. Seks boykotu, iradesiz diye sunulan kadınların sekse düşkünlükleri yüzünden sona erer. Spartalı Atinalı erkekler şanlı savaşlarına devam eder.

20. yüzyıl savaşları, orduların çarpışmasından çok "topyekün savaş" stratejileriyle ulus devletlerin vahşetine, askerlerin de yeni silahlarıyla kitle katliamına dönüştükçe, tarihimizde ilk defa toplum, egemen düzenin tabularını yıkarak savaşa karşı çıktı. Birinci Dünya Savaşı'nda cepheye gitmeyi reddedenler vatan haini diye kurşuna diziliyordu. Çanakkale'de 1976'da, 30 yaşımda kısa dönem askerlik yaparken, askerlik yaptığımdan ötürü kendimi vatan haini hissetmiştim. Devlet, doktorası olan bir psikolog olarak ben-

den yararlanacağına, hiç olmazsa bana birkaç ağaç diktireceğine, eski bir silahla bir hedefe beş altı kurşun sıkmam için beni besledi, yatırdı, giydirdi, üstüne de maaş verdi.

Bugün savaş halinde olan birçok ülkede bile vicdani retçi olmak gençlerin yasal hakkı olduğu gibi, isterlerse askerliklerini kamu hizmetlerinde, okullarda, hastanelerde, yerine getirebiliyorlar. Bir zamanlar savaşta ölenler kahramanlaştırılırken, kamuoyunda savaş aleyhtarlığını kışkırtır korkusuyla, ABD'nin Irak örneğinde olduğu gibi, artık devletler ölülerini gizliyor, zorunlu askerliğe tepkiler nedeniyle profesyonel ordular kurmaya mecbur kalıyor.

Buda'nın, İsa'nın öğretileri gibi istisnalar dışında asırlardır savaş edebiyatıyla beslenen toplumlarımız, türümüzün bence asıl doğal halinin ifadesiyle nihayet 20. yüzyılda, Remarque'ın *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, Hasek'in *Aslan Asker Şvayk,* Heller'in *Catch-22* gibi savaş karşıtı eserleriyle karşılaştı. Gandhi'yle tanıştı ve nihayet barışın aşağılanmayıp toplumca kabul görmesinin, erkeklerin savaşçı yetiştirilmemesinin, sivil hasletleri benimsemelerinin tanığı olduk.

Oysa değer yargılarımızın asırlardır barışı yadsıyan tutumları, tarihçilerin de savaşın insanın doğal hali olduğu iddialarını doğrulamasını kaçınılmaz kıldı. Bu kitabı yazarken Boston'da gittiğim kütüphanenin tarih kitaplarına ayrılmış bölümünde dolanırken dikkatimi çekti, kitapların belki üçte biri savaşla ilgiliydi. Savaşmak askerlerin tek işi, ama bunca konu varken, tarihçiler savaşları yazmaktan kendilerini alamamış. Savaşın tarihimizdeki yerinin, deprem gibi, veba gibi felaketler içinde olması gerekirken yazılan, zaferler üzerine kurulu bir tarih. Küçük yaşlarımızdan itibaren bize okutturulan, benimsettirilen tarih, savaşın toplumların patolojisinin bir açıklaması olacağına, mantıkla ahlâkın bizi terk ettiği ortamları meşrulaştıran bir yaklaşımın ifadesi.

Columbia Üniversitesi'nin himayesinde her yıl ABD'nin en iyi gazeteci ve yazarlarına verilen Pulitzer Ödülü'nü, atom bombasının Nagasaki'ye atılmasını anlatan yazısıyla 1945 yılında William Laurence almış. Ödül alan yazısından birkaç cümle. Önce atom bombası:

> "Bir güzellik örneği ile karşı karşıyayım. Tarihin tartışmasız en akıl gerektiren uğraşının tasarımının arkasında milyonlarca saatlik insan gücü var. Bu çapta bir beyin gücü, tarihimizde ilk kez bir problemin çözümü için biraraya geldi."

Nagasaki'de yaşayanları katledecek saldırı öncesi son hazırlığı da şöyle anlatıyor:

> "Atom bombasının nasıl atılacağının açıklaması papazın duyarlı duasıyla bitti. Oradan hep birlikte bomba ekiplerinin uçuştan önce yaptıkları geleneksel kahvaltıya gittik."

Ne var ki, savaşlara karşı çıkarken bile aynı bakışın gönüllü tutsaklarıyız. "Açlığa, yoksulluğa karşı savaşalım" derken, satyagraha felsefesinde pasif direnişle birlikte karşısındakini küçük düşürmemeyi de esas alan Gandhi için "barış savaşçısı" tabirini kullanırken, seçtiğimiz kelimelerle hepimiz savaş kültürümüzü pekiştirmiyor muyuz? Ya da terörizme karşı savaş nasıl mümkün olabilir ki savaşın kendisi terörizmken? İnsanın layık olduğu yere gelmesi için çırpınan Nietzsche bile *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te savaş dilini öylesine kullanır ki, Hitler'in kahramanı olur.

Savaş düşkünlüğümüz geleceğe bakışımıza da yansımış. Bilimkurgu kitaplarımızın en çok üstünde durduğu konu bin yıl, on bin yıl, yüz bin yıl sonraki çatışmalarımız. Kendimize böyle bakmayı sürdürerek, gelecek kuşakların da bizi en çok savaş ve kahramanlarımızla ele almaları için davetiye çıkartıyoruz.

Barışı Yazmayan Tarihçiler, Savaş Düşkünü Efsaneler

Tarihimizde savaş dönemlerinden çok barış dönemleri, toplumların sulh içinde, toleranstan da öte hoşgörüyle yaşadıkları uzun dönemler var. Savaşlar, tarihimizde istisna olduğu için isimleri, tarihleri var. Aklımızda onlar kalıyor. Barış dönemlerinin adı bile yok. Tarihçiler savaşlara isim vermiş, barışa değil. Barış, sanki hiç yaşanmamış, "ileride güzel günler göreceğiz çocuklar" türünden ütopya. Gerçek tam tersi.

Bir örnek Japon tarihi. Adaların yerli halkı, çoğu mavi gözlü sarışın Ainuların soykırımından sonra Japonya, beş yüz yıl boyunca, 12. yüzyıla kadar barış adası. Ardından, fasılalarla iç savaşların olduğu dört yüz yıllık bir dönem, sonra gene Tokugawa rejiminde, 19. yüzyılın ortalarına kadar 250 yıllık bir barış dönemi var. Japonya, anayasasında savaşı yasaklamış bir ülke. Oysa bugün Japonya deyince aklımıza savaş kültüründen türeme samuraylar, kamikazeler, karateciler, kendocular gelir. Neden huzur ve barış kültürünün incelikleri Chado, İkebana ve Origami'den bihaberiz? (Sırasıyla: çay seremonisi, çiçek düzenleme ve kâğıt katlama sanatları.)

Neden başka bir ada uygarlığının, İngiltere'nin, savaş dolu tarihine odaklanan tarihçiler, burasını Japonya'nın tarihiyle karşılaştırmaz, savaşa karşı barış dönemlerinin dinamiklerini araştırma ihtiyacını hissetmezler?

Moğol asıllı Müslüman denizci Zheng He, o güne kadarki tarihimizin en büyük donanmasıyla toplam 28 yıl süren yedi büyük deniz yolculuğundan ilkini 1402'de yapar. Bu çapta başka bir filo, ancak beş yüz yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nda biraraya getirilir. Zheng, 300 gemisindeki 28.000 denizciyle dünyanın keşfine çıkar. Hint, Arap ve Pasifik Okyanuslarında kırka yakın ülkeye –eski haritalara ve kimi kalın-

tılara göre belki Amerika'da Virginia sahillerine kadar– ulaşır. Tek bir ülkeyi işgal etmez. Amaç savaş değil, gittikleri yerlerde Çin'i tanıtmak, ticaret yapmaktır. Beraberlerinde porselen, el yazmaları, çay, ipek ve müzik aletleri götürürler; zürafa, baharat gibi mallarla geri dönerler. Çin, her ülkeden önce icat ettiği barut, pusula, önlü arkalı yelken sistemi, donanması ve askerleriyle dünyayı fethedebilecekken Ming İmparator Zhu Di, bu seyahatlerden dönen donanmasını yakıp Çinlilere deniz aşırı seyahati yasaklar. İmparatorluk Konfüçyus öğretisinin etkisiyle 600 yıl boyunca içine kapanır.

Neden?

Neden gücü olduğu halde emperyalizmi benimsememiş bir ülke gerçeğini tarih bilincimizde baş tacı etmezken, Picasso'nun barış güvercinine konacak yer bulamamanın karamsarlığına kapıldık?

Türklerin, "Biz adam olmayız" demesi gibi, tür olarak da benimsediğimiz aynı tekerleme, bizi günümüzü gün etmeye, benden sonra tufan anlayışıyla lakaytlığa, sorumsuzluğa sevk etmiyor mu?

Vahşetin üstünde dura dura patolojik bir huyumuz gelişmiş. Filmlere yansıttığımız popüler tarihimiz psikopat bir katilin cinayetlerini öve öve anlatması gibi.

Tarihe, kazananlarla kaybedenlerin arasında ilelebet sürecek, güçlünün zayıfı ezdiği bir çatışma olarak bakıyoruz. Günümüzden geriye baktığımızda yaşanan uzun barış süreçleri yerine binbir tesadüfün yanyana gelmesinden patlayan savaşlara bakıyoruz.

Savaş halimizi adeta meşrulaştırma çaresizliğinde olan biyologlarımız, saldırganlık geni bulabilmek için dünyanın parasını harcıyor, labaratuvarlarında dünyanın vaktini geçiriyorlar. Savaşa isteksiz olmalarına rağmen, en eski doğu ve batı destanlarımızın kahramanlarını, *Mahabarata*'nın Arjuna'sını, *İlyada*'nın Aşil'ini yüceltip, savaşı insanın kaçınıl-

maz akıbeti olarak sunuyoruz. Birçok kişi için uygarlığımızın başta gelen yazarlarından Shakespeare'in eserlerinde de savaş ve katliamlardan geçilmiyor.

Tarihimize bakıp şunu rahatlıkla söyleyebilirim, insan savaşa ne kadar yatkınsa, en az o kadar, hatta daha fazla barışa da yatkın.

Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler arası savaş çıkmamasını, ikisinde de nükleer silahlar olmasına borçlu olduğumuzu, en muteber profesörden en saygın devlet adamına kadar söylemeyen kalmadı. Onlara "saçmalıyorsun" diyen olmadı. Tarihimizde bu tür silahlar yokken de yaşanan barış dönemlerini, nükleer silahların varlığına borçlu olmadığımızı kolaylıkla göz ardı edebiliyoruz.

Türk-Yunan düşmanlığı, ebediyen varmış gibi, kaçınılmaz bir olguymuş gibi gösterilir. İki halkın Anadolu'da birarada bin yıla yakın yaşadıkları, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının tarihinin tozlarında örtülü bırakılır; günün husumetle beslenen siyasi dinamik ve çıkarlarına ters düştüğünden, bu hoşgörülü yaşamı mümkün kılan koşullar örnek gösterileceğine göz ardı edilir.

Yüz yıl öncesine kadar Ortadoğu'da Yahudi, Hıristiyan, Müslüman sulh içinde yaşamışken, dünya kamuoyu onları çatışır bilir. Engin Akarlı'nınki gibi, 1920'de Batı müdahale edene kadar Lübnan'da barış ve istikrarı belgeleyen istisnai çalışmalar dışında, bu ülkede demokrasinin tesis olmamasını Doğu'nun geriliğinde arayan günümüz tarihçilerinin çoğu bu aymazlığın parçası. Günümüzdeki çatışmalarla ilgili uzmanlıklarını popüler medyada usanmadan konuşturanlar, tarihimizin en büyük kısmını oluşturan normal barışçıl ilişkileri ve birliktelikleri göz ardı ediyorlar.

Batılı Hıristiyanların saldırısıyla başlayan, Müslümanlarla birlikte Yahudileri ve Ortodoks Hıristiyanları katleden Haçlı Seferleri, Aslan Yürekli Richardlarıyla, Selahaddinleriyle

ilkokul kitaplarına, filmlere konu olurken, İslâm'ın kuruluş yıllarında Muhammed'in savaş taktisyenliği vurgulanırken, barış içinde geçen Kudüs'ün bin yıllık tarihinden söz edilmez. Nazilerin ölüm kamplarında 1941-45 arası süren Yahudi soykırımı bir daha yaşanmasın diye duyarlılığımızı belleklerimizde taze tutarken, Yahudilerin beş yüz yıllık Endülüs döneminde Müslümanlarla birlikte uygarlıklarının Altın Çağı'nı yaşadıkları, Moses Maimonides gibi düşünürlerin günümüze buradan seslendikleri, bu barış dönemini mümkün kılan özelliklerle birlikte tarihin dipnotları arasında bırakılır.

Tıpkı Hindistan'ın Altın Çağı gibi.

İngilizler, 1857 katliamıyla Yeni Delhi'de son Moğol İmparatoru Bahadır Şah'ı devirene kadar Hindistan'da uzun dönemler barış içinde yaşayan Müslümanlarla Hindular Taj Mahal gibi Doğu kültürünün emsalsiz örneklerini verdi. Batı sömürgeciliğinin böl-yönet anlayışı, bugün bu bölgede nükleer silahlara sahip iki düşman ülkeye neden olmadı mı?

Eskimolarda Savaş

Dinler, devletler arası çatışmaların kaçınılmazlığını vurgularcasına, dünya kamuoyunun kötümserlikle şartlanması, barışın yaygınlaşmasını engelliyor. Arap intihar kamikazeleri, çağdaş Ortadoğu tarihinin olmazsa olmaz simgeleri olarak, barışa inancımızın hayalden öteye gidemeyeceğini düşündürtüyor. Oysa İkinci Dünya Savaşı'nda Arapların faşizme karşı Yahudileri koruduklarını, onlara Müslüman diye belge veren Paris imamını, toprakları Nazi yanlısı Vichy hükümetine bağlıyken faşistlerle işbirliğini reddeden Fas Kralı'nı, Tunus'ta Müslümanların cemaat olarak Yahudilere sahip çıkma çabalarını dünya kamuoyu bilse, ufkumuz genişlemez, bugün için barışa inancımız pekişmez mi? Zıtlaş-

manın kör ve sağır ortamında, bunların hatırlatılmasını istemeyen Yahudiler de çok Araplar da.

Geleceğimize nasıl bakacağımızı geçmişimize nasıl baktığımız belirliyor.

Bugün kendi çatışmalarımızı çözemiyorsak, hiç olmazsa yarının tarihçilerine, bir zamanlar nelerin mümkün olduğunu hatırlatmayı sürdürelim.

İnuit (Eskimo) tarihinde hiç savaş oldu mu acaba? Kan davaları dışında husumet çıktığında taraflar karşılıklı şarkılarla atışıyor ya da güreşe tutuşuyorlar. Ne rüzgâr tanrıları var ne de ulu yaratıcıları. Ne bir öbür dünya var cezalandırıldıkları ne de bu dünyada toprak uğruna savaş verip, mal mülk uğruna birbirlerini katlediyorlar.

İnuit tarihi, ilgisini çekmiyor tarihçilerimizin. Bu işi antropologlara bırakmışlar.

Tarihin bir amacı, modern tarihin kurucusu Ranke'ye göre olanı olduğu gibi anlatmak ise (*wie es eigentlich gewesen*) artık olanı, olduğu gibi göremeyeceğimizin bilincindeyiz. Ama şimdiye kadar yaptığımız gibi geleceğimizi geçmişimizde gömmek yerine, geçmişimizi zenginleştirmek, şiddet kalıplarından özgürleştirmek de bizim elimizdeyken, akıntıya kürek çekmek konumunda bırakıyoruz kimi tarihçileri.

Şiddetsiz bir geçmişimizin de olduğunu es geçmemizden ibaret değil aymazlığımız. Dünyanın sonunu getirecek diye hop oturup hop kalktığımız olası çatışmaların barış içinde geçiştirildiğinin tanıkları da sanki biz değiliz.

Totaliter rejimler, şiddetle karşı çıkıldığından değil, asıl güçlerini yitirdikleri için de yok olup gidebiliyor.

Evet, 20. yüzyıl belki türümüzün en vahşi çağı idi. Bunu kerrat cetveli gibi tekrarlamayan tarihçi kalmadı. Hitler, Stalin, Mao ve Pol Pot rejimlerinin katliamları dışında ABD ve Sovyetler Birliği, savaştırdıkları uyduları aracılığıyla dünyada nice katliam ve tahribata neden oldular. Fark et-

mediğimiz ise 20. yüzyılın, şiddete başvurulmadan nice totalitarizmin de tarih sahnesinden silindiği bir yüzyıl olduğu. Bu yüzyıl, kimi en güçlü dikta rejimlerinin bile, belki de tarihimizde ilk defa, zora başvurulmadan, savaş çıkmadan, yıkılıp yok olmalarıyla da hatırlanmalı.

20. yüzyılın sonlarına doğru inandırıcılıklarını yitiren dünyanın iki süper gücünden biri, Sovyetler Birliği ve onun hegomanyasında Doğu Avrupa'da totaliter rejimlerin hepsi, İran'da Şah'ın diktatörlüğü, sonuçlarını beğenelim, beğenmeyelim, kitlelerin tek bir sözüyle, "yeter" demesiyle teslim olmadı mı?

İç savaşlarla iktidara gelen Portekiz'de Salazar, İspanya'da Franko rejimleri, faşizmden demokrasiye devrim olmadan, silahlı çatışma olmadan, barış içinde geçmedi mi? Güney Afrika'daki ırkçı (apartheid) rejimini şiddete başvurarak yıkmak amacıyla kurulan, Mandela'nın hapiste geçirdiği 27 yıl boyunca başkanlığını yaptığı Afrika Ulusal Kongresi (ANC) sonunda Güney Afrika mallarının dünya çapında boykotu sonucu tek bir kişiyi hapishaneye atmadan iktidara gelmedi mi?

Amerikalılar, Saigon'daki elçilik binalarının damından helikopterlerle kaçarken biten Vietnam Savaşı, çok daha önce ABD sokaklarındaki yürüyüşlerle, üniversitelerdeki açık oturumlarla, Beyaz Saray ve Pentagon'daki protestolarla, gençlerin savaşa gitmeyi reddetmesiyle sona ermişti.

Çoğumuzun sandığının tersine günümüzde barışı tesis etmek, geçmişten öç almaktan, geçmişten hesap sormaktan, geçmişi cezalandırmaktan geçmiyor. Türkiye'nin Kenan Evren gibi darbecilerinden; ABD'nin, Vietnam'da, Kamboçya'da, Timorlardaki katliamın mimarlarından Henry Kissingerlardan aklandığının belirtisi, bu insanların yargılandıkları değil sokağa çıkmaktan, tarihten ve toplumdan utanacakları gün olacak. Bizim yüzümüze bakmaktan yüzlerinin kı-

zaracağı gün olacak. Bunun için de önce kendimizle yüzleşebilmemiz lazım. Mesele toplumların geçmişlerini tek tük sembolik örneklerle yapay yargılamalarından öte.

"Geçmişi Denetleyen Geleceği Denetler"

20. yüzyılda, ABD'nin dünya "imparatorluğunu" İngiltere'den devralması aynı aile içinde tahtın sahibinin değişmesi gibiydi. Dünyamızın dört bir yanına yayılan iki imparatorlukla, İngilizce dünyanın egemen dili oldu. Önce İngiltere, sonra Amerika kendi tarihleriyle birlikte dünya tarihini yeniden yazdılar. Bu süreç, iki ülke tarihçilerinin çalışmalarıyla bugün de devam ediyor. Bir fizikçinin milletinin konusuyla ilişkisini etkilememesi gereği tarihçi için de söz konusu. Ancak tarihçinin yaşadığı ortamın, seçeceği konuları belirlemesi ve yorumlamasındaki rolünün kaçınılmaz olduğu, Amerikalı tarihçilerin daha çok Amerikan tarihi, Boliviyalıların Bolivya tarihi üzerine çalışacağı da ortada. Ne var ki, dünya hâkimi olmanın olanaklarıyla Amerikalılar, başka ülkelerin tarihi üzerine de dünyanın sayılı uzmanlarından olurken, bu düzende, Boliviyalı tarihçilerin yazdıkları Bolivya tarihiyle sınırlı olmaya mahkûm.

Bizlerin de, sadece dünya tarihini değil ülkelerimizin, dinlerimizin tarihini de onların dilinden okudukça, dünyamızı onların bakış açısından görmemiz kaçınılmaz. Roma, Mısır, Hitit, Osmanlı gibi eski imparatorlukların tarihini, benim de bu kitabı yazarken yaptığım gibi, en çok ABD imparatorluğundaki tarihçilerden İngilizce okuyor, onların kitaplarını kendi dillerimize çeviriyoruz.

Çok sesliliğe rağmen tarih yazımında süregelen Anglo-Amerikan tekelinin kırılması, dünya tarihinin dünya tarafından yazılması, geçmişte neye nasıl baktığımızı değiştireceği gibi, geleceğin nasıl yaşanacağını da değiştirebilir. Gü-

nümüz tarih metodolojisinin geçerli sayılan yaklaşımları doğrultusunda hangi tür tebliğlerin dergilerde yayımlanacağı, hangi konuların kongrelerde tartışılacağı Batı'da belirleniyor. En zengin kütüphaneler Batı'da. Maddi olanaklarla donanımlı, düzgün ve güvenli çalışma koşulları orada. Yaratıcılık ve ahlâki açıdan bu hâkimiyet Batı'da çalışanların tekeline bırakılmamalı. Tabii başta Çin gibi, tarihlerini gizlemeye yeltenen kimi ülkelerin arşivlerini kapalı tutup, arşivlere girmek isteyenleri de sakıncalı görmesinin, Batı'nın ayrıcalıklı konumunda etkisi var.

George Orwell'in *1984* adlı kitabında totaliter rejimin sözcüsü O'Brien, tarihin kim tarafından nasıl yazıldığının önemini vurgular:

> "Geçmişi denetleyen geleceği denetler; günü denetleyen geçmişi."

21. Yüzyılda Demokrasi: "Non Titulo, Sed Exercitio Talis?"

İngiliz feylesofu Hobbes, Kral Charles tahtından indirilip kafası kesildikten sonra İngiltere'de 17. yüzyılda kurulan cumhuriyeti kastederek Latince sözlerle "Yönetmeye hakkı olmayan bir hükümete itaat edilmeli mi?" diye sorar, *Leviathan* adlı kitabında. Sonra da, devlet bizi koruduğu için itaatin de gerekli olduğunu savunur.

Demokrasiler üçlü bir kuvvetler ayrımı ilkesi üstüne kurulu: Adalet sistemi yargı, meclisler yasama, hükümetler yürütmeden sorumlu. Ama günümüzde demokrasiye yürütme el koymuş durumda. Parlamenter demokrasinin beşiği diye bilinen İngiltere'de, özgürlükler ülkesi olarak tanınan ABD'de, vatandaşların çoğunluğu ülkelerinin Irak saldırısına karşı olmasına rağmen, Anglo-Amerikan güçleri sa-

vaşlarıyla, insanlığa karşı cürümleriyle, dünyayı hepimiz için olabileceğinden daha sıkıntılı bir yer haline getiriyor.

Parlamenter demokrasi kisvesi altında hükümetlerin diktatörlük mertebesine geldiklerinin dünyada örnekleri çok. İlk aklıma gelen Putin'in Rusyası. Çin'in zaten demokratik olma iddiası yok. Güney Amerika'da Venezuela gibi ülkeler, sosyalizm adına, Sovyetler'de çoktan iflas eden tek parti sistemine kaymakta.

Demokrasilere günümüzde meşruiyet görüntüsü veren seçimler, her seferinde egemen düzenin pekiştirilmesiyle sonuçlanıyor. Düzenin çıkarlarına ters düşen seçimler sayılmıyor. Sosyalistlerin seçildiği Şili, Müslümanların seçildiği Cezayir, bağımsızlık yanlısı Aristide'in seçildiği Haiti'de egemen güçler darbe yapıp düzenlerini sürdürüyor. Avrupa'da, Amerika'da, dünyanın başta gelen demokrasileri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, desteklediklerı bu darbelerin arkasında yerini alıyor.

Kayıtlı seçmenlerin %50'sinden çoğunun oy bile kullanmadığı, seçimlerdeki baraj sistemlerinden ötürü kullanılan oyların meclise yansımadığı birçok ülkede, astığım astık, kestiğim kestik hükümetler azınlık oylarıyla iktidarda. Hele ABD'nin askerî üslerini dünyanın dört bir yanına yayan son başkanı, ilk seçimlerde rakibinden daha az oy aldığı halde mahkeme kararıyla başkan oldu.

Demokrasilerin olmazsa olmazı oy vermek, demokrasinin özü olmaktan çıkıp afyonu olma yolunda.

Seçimlerde vatandaşlara birşeylerin değişeceğinin düşleri pazarlanıyor, umut tacirleri birşeylerin değişebileceğinin hayalini satıyor. Gerçekten adil bir dünya düşleriyle yola çıkan politikacılar da var. Onların ayağı kaydırılıyor, kandırılıyor, etkisizleştirilip bazen de öldürülüyorlar.

Düzen devam ediyor.

ABD'de seçimler, basket, beyzbol, hokey ve futbol ligle-

rinde şampiyonluk maçları sıklığında. Maçlarda olduğu gibi, yitirilen bir seçimin ardından yeni oyuncularla başka bir seçimin beklentisi canlı tutuluyor. Heyecan doruk noktasında kalıyor. Senato ve kongre üyelerinin üçte biri, iki yılda bir yenileniyor, cumhurbaşkanı dört yılda bir. Bir seçim bitmeden diğeri başlıyor. Vali, eyalet parlamentosu, seçimle gelen polis şefi, başsavcı gibilerini de ilave ederseniz ABD'liler neredeyse sürekli seçim halinde. Münavebeli olarak farklı adaylar ve partiler kazandıkça, ABD'li birşeylerin değiştiği, değişebileceği inancının iyimserliğiyle yaşıyor. Bir şeyin değişmediğinin farkına varabilenler, bir sonraki seçim beklentisiyle, taze tutuyor inançlarını.

Kendisini hiç sorgulamadan, değişen isim ve görüntülerle düzen devam ediyor.

Seçimlerle tazelenen umut şartlanmamızla, düzenin dönme dolaplarında kâh yükselip kâh iniyor umutlarımız.

Şu anda savaşlarıyla dünyada adaletsizliği pekiştirenler, diktatörlükle değil, demokratik sistemlerle idare edilen ülkeler.

Bu sistemden radikal bir dönüş olursa, seçimlere bağlılığımıza rağmen değil, umutlarımızın uçuculuğu yüzünden yeni bir düzeni benimsemeye teşne olduğumuz için olacak.

Ama nasıl bir düzen?

Tarihe baktığımızda, totaliter düşler peşinde astığım astık, kestiğim kestik, imparatorluklarla diktatörlükler, kaotik dönemlerin çaresizliği üzerine yükselmiş. Umutsuzluğun, açlığın, korkunun kol gezdiği dönemlerde sığınmışız çaresizliğimizi seferber edip bizi özgürlüklerimizden vazgeçirterek sırtımıza binen rejimlere, vazgeçilmez addettiğimiz güçlü liderlerle diktatörlere.

Bezecek miyiz?

Eli kulağında mı yeni dünya imparatorluklarıyla diktatörler?

Ezberimizi tekrarlamakla yetinir, dünya çapında sari bir hastalığa yakalanmış gibi ah başımıza neler neler geldi diye dövünmemizi, bükemediğimiz eli öpmeyi sürdürürsek, evet! 20. yüzyılın totaliter düzenleri bizim beklentilerimizle beslenerek, omuzlarımıza aldıklarımıza boyun eğmemizle yükseldi.

Ancak şunu da unutmamalıyız: Topluma yön vermek isteyen her hareketin, bu hareketlere mensup kişiler ve önderlerin de bize ihtiyacı var. Onlar da, devletler gibi, bizden aldıkları destekle meşrulaşıyorlar. Eğer günümüzde, her zamankinden çok baskıya, yalan dolana başvuruluyor; Tanrı'ya, efsanevi liderlere, bayrak, düşman, terör gibi simgelere sığınıyorlarsa, meşruiyetlerini yitirdiklerinin farkında oldukları, bizlere güvenmedikleri, bizlerden korktukları için. Biz baskı, dikta rejimlerinden korktuğumuz kadar, onlar da bizden korkuyor. Özgürlüğün olmazsa olmazlarından biri ise korkusuz toplumlarda yaşamak.

21. Yüzyılda Din

Ortadoğu'da üç din arasında derin çatışmaların ve birbirlerini yok etme gayretlerinin boy göstermesi daha çok son iki yüzyılın eseri ve önemli ölçüde bölge dışından zorlamalarla ortaya çıkmış bir durum. Bu dinlerin mensupları Ortadoğu'da içiçe, yan yana, beş yüz yıla yakın birlikte yaşadılar. İslâm hukukunda, *dhimmi* adı verilen diğer dinlere mensup kişilerle, birarada yaşamanın, her dinin kendi bütünlüğünü korumasının kuralları, asırlar boyunca bu birlikteliği sağladı. Dinlerin birarada yaşayabileceği, Avrupalılar için o kadar rahat kabul edilebilir bir kavram olmadı. Nitekim Haçlı Ordusu, geçtiği yollarda Yahudileri kesip, Hıristiyanlığın başkenti Constantinople dahil şehirleri yağmaladıktan sonra, Kudüs dolaylarında işgal bölgelerine yer-

leştiklerinde, kendilerinden farklı inançlara sahip olanlara karşı besledikleri hoşgörüsüzlüklerini sergilediler. Ortadoğu'ya dinler arası barış, normal düzene dönüş, Batılı Hıristiyanların saldırılarının sona ermesiyle geri geldi. Günümüzde aynı şekilde Yahudilerle Müslümanlar arası çatışma, elli yıl önce, gene Batı'da vahşetin tanıklarının, soykırımdan kurtulanların, işgal ettikleri topraklarda kurdukları devlet sonucu çıktı. Yoksa Yahudiler, sonradan gelen iki tek tanrılı dinin mensupları Hıristiyan ve Müslümanlarla, ortak kültür ve ekonomilerden beslenerek, karşılıklı etkileşim içinde gündelik yaşamlarını 1500 yıldır bu topraklarda sürdürüyorlardı. Keza Asya'da Budistlerle Jainlerin 2500 yıllık ortak tarihlerinde tek dinî savaşları yok. Başkalarıyla çatışma olasılığında yaşadıkları yerlerden geri çekilmeyi, Hindistan'dan, Çin'den, Vietnam'dan ayrılmayı tercih etmişler.

İster Ortadoğu'da olsun ister Hindistan'da, 21. yüzyılda dinler arası çatışmalar eskiden olduğu gibi, Tanrı'yı, melekleri, cennet ve cehennemi yorumlayış biçimlerimizden, Tanrı şöyle değil böyle söylemek istemiştir diye gerekçelerle cepheleşmemizden kaynaklanmıyor. Devletler başkalarının dinini değiştirmek üzere birbirlerine saldırmıyor. En aşırı Hıristiyanlar artık, "İsa'nın katili" diye Yahudileri suçlamıyor. Bilakis günümüzde ABD imparatorluğuna yön verenler kıyamet günü beklentilerinde İsrail'i kollayan Judeo-Hıristiyan oluşumlu köktenci akımlar.

Binlerce yıllık dinî aidiyetlerimiz siyasal ve kültürel kimliklere büründü.

Modern dünyamızın ahlâki çöküntüsüyle karşı karşıya olduğumuzdan neredeyse herkes, fikir birliği etmişcesine şikâyetçi. Şikâyet edilen boşluğu, koşullar elverişli olmasına rağmen, yeni peygamberler, yeni dinler doldurmuyor.

Bildik dinlerin siyaset sahnesinde boy göstermesi eski konumlarını andırıyor. Ancak eskiden egemen konumda olma-

larının gücünün getirdiği esneklikle sürdürebildikleri uzlaşmacı çoğulculuğun tersine, daha katı bir tavır takınıyorlar.

Aydınlanma'dan sonraki yüzyıllarda dinsizlik de bir tür din olur. Devlet, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dinin oynadığı rolü yerine getirirken; 21. yüzyılda varlıklarını yeniden anlamlı kılmak için çabalayan geleneksel dinler, bugün devlet-din ayrımında yitirdikleri dünyevi güçlerini telafi etmenin arayışında.

Günümüz tarihinin sahnesinde dinler dünyevi adaletsizlik ve ahlâksızlıktan yakınmanın, siyaset gütmenin aracı oluyor.

Mürit yokluğundan kilise binalarının diskoteklere, hatta camilere bile çevrilebildiği Avrupa Birliği ülkelerinde, Türkiye gibi her fırsatta Müslüman olduğu hatırlatılan bir ülkenin Hıristiyanlar arasına katılmasına duyulan tepki dinî değil, siyasi ve kültürel kaynaklı. Yoksa 20. yüzyılın sermaye ve iş gücü göçleriyle, dinlerin uyuşmazlığı çoktan sona erdi. Küresel sermayede her dinin parası var.

Bayraklı Köktencilik

Hâl böyleyken kimi tarihçiler Ortaçağ gözlükleriyle, toplumlar değişmemiş, insanlar modernleşmemiş, dinler aynı kalmış gibi bakıyorlar. Tapınaklarımızın aynı kalmasından, yüzlerce yıldır aynı camilere, aynı kiliselere, havralara gitmemizden, ibadet biçimlerimizin değişmemesinden, yüzyıllarcadır aynı şekilde diz çöküp namaz kılmamızdan, aynı duaları mırıldanmamızdan mı şartlanmışlar günümüzü görememeye? Farkında değiller mi din-toplum ilişkisinde yeni bir döneme girildiğinin? Görüyorlar da, geleneksel dinî simgelere sığınıp onlardan siyasi güçlerini alanlar karşısında, cesaret mi edemiyorlar, bizim değiştiğimizi, dünyanın değiştiğini, dinin değiştiğini söylemeye? Din devletten ayrı-

dır diye, gündelik yaşamda dinin yeri olmadığı iddiasıyla, düzenin istikrarsızlık ve adaletsizliğinde insanların isyan ve istikrar arama duygusuna karşı tavrımızı daha ne kadar sürdüreceğiz?

İyi ya da kötü, din ve devlet ilişkilerinde yeni oluşan, zamanımızın ruhunu yansıtan toplumsal dinamiklere tanıklığımız tarihe bakışımıza yansımıyor.

İnançlarımız uğruna kolaylıkla kışkırtılan, farklılıkları vurgulanan dinî aidiyetlerimiz değil mi dünyalı olma bilincimizin yerleşmesini, yaygınlaşmasını köstekleyen? "Öteki" dinden bildiğimiz kişiyle baş başa kalıp beraber olduğumuzda, "Aslında hepimiz aynıyız, dünyamızı mahveden başımızdakiler" diyen biz değil miyiz?

Konu din olunca tarihçiler yazmıyor dinin toplumsal evrimini, nasıl algılandığının değişimini. Darwin'in tahtından indirdiği Tanrı'nın toplumsal evriminin tanıklığında tarihçiler sessiz kaldı. Laik toplumların oluşmasıyla çoğu tarihçiler dinin toplumsal rolünü göz ardı etti, dinle ilgilenmez oldu.

Dinler tarihine sanki modernizme geçişle son nokta kondu. Mesele tarihçinin dini, toplumun yeni dönüşümlerinin içine yerleştirememesinde, toplumsal işlevini göz ardı etmesinde.

Atalarımız her şeyde, doğa üstü güçleri, Tanrı'yı görüyorlardı. Gökyüzü gürlüyorsa gürleyen, su çağlıyorsa çağlayan Tanrı'ydı. Tanrı, ayak bastığımız toprak, içtiğimiz su, başımızın üstündeki ağacın yapraklarındaydı. "Panteizm" adını vereceğimiz bu inancımızda Tanrı her yerdeydi, her şeydi. Zamanla soyutlar olduk tanrılarımızı. Tanrılarımızın isimleri oldu; kimlikleri, tapınakları oldu. Mevsimlerin, gecelerin, gündüzlerin, aşkın ve savaşın, kumarda şansın, toprakda hasatın tanrısı vardı artık. Tanrılarımız önce binlerceydi, sonra yüzlerce. Bazen onlar da bizim adımıza birbirlerine

düşerken, biri bizi kollamazsa diğerine adak sunardık. Erken öten horozun akıbetine uğrayan Mısırlı İknathon'u saymazsak, iki bin yıl önce insanoğlu teke indirdi tanrısını. Tanrı tek, dinler, birçoğumuz için tek tanrılı oldu.

Tanrı'nın iradesini yorumlama yetkisi tek merkezli örgütlerin tekeline geçtiği ölçüde de tek tanrı totalitarizmi başladı.

Günlük yaşantımızın her alanını denetledi tek Tanrımız. Evlenmemizi, çocuğumuza isim verilmesini, ne zaman neyi yiyip yemeyeceğimizi, mirasımızı, çalışma saatlerimizi, dükkânların bile hangi günlerde hangi saatlerde açılıp kapanacağını denetledi. Devlet ve dinin modern zamanlarda birbirinden ayrılması, birçok alanda bilimin dinin yerini almasıyla, Tanrı özel yaşantımızın uzantısı oldu; duada, dinî bayramlarda, ölüm gibi istisnai günlerde anılan bir varlığa dönüştü. Gücünden yitiren din, günümüzde her türlü toplumsal tatminsizliğimizden yola çıkarak, farklı yerlerde, farklı biçimlerde ifadesini bulduğu siperlerden kâh savunuyor, kâh saldırıyor.

Dinin evrimsel sürecindeki değişen rolüne değinmeyen; dini, toplumsal yapı ve geçmişimizi incelememizde bir sabit gibi değerlendiren tarihçilerimiz, tarihimizi ve dolayısıyla kendimizi anlamamızın önüne duvar ördükleri gibi, duvarı aşacaklarına geleceğin tarihçilerine devrederek, daha da yükseltmiş oluyor, dokunulmazlık zırhına bürünen din duvarını daha da aşılmaz kılıyorlar.

Dinin dokunulmazlığında, gün doğdu katledilen kurbanlarıyla din üzerinden siyaset yapanlara. Hıristiyan, Hindu, Müslüman ve Şintocu akımlar, günümüzde birçok ülkede milliyetçilikle harmanlanarak, yabancı düşmanlığı zemininde "öteki"ne karşı seferber ettikleri bayraklı köktencilikle milyonları peşlerinden sürüklüyor.

Dinin dokunulmazlığında dinin geleceğini göremez olduk. Günümüzdeki dinlerimizi güneş kadar sabit sanıyoruz.

Tarih gelecek için bir ipucuysa, dinler de değişecek.

Yerlerine yenileri ya da tek bir yenisi gelecek, belki tanrısız dinler olacak, belki yok olup gidecekler. Tarihte her şeyin değiştiği, Mısır'da binlerce yıl süren dinlerin yok olup gittiği gibi, günümüz dinleri de benzer süreçlerden geçmekte.

Dinler konusunda tutucu olduğumuzdan, çoğumuz o ya da bu dine ait olduğumuzdan, böyle bir gerçeği kabullenmekte zorlanıyoruz. Oysa tarihimizde vazgeçilmez bildiklerimizin yok oluşlarının örnekleri çok. Dünyanın ilk evrensel tarihini yazan Polybios, Büyük İskender ve Darius'un imparatorluklarının batmış olduğunu belirttikten sonra sıra yaşadığı, ait olduğu döneme gelince, "Roma İmparatorluğu'nun geleceği için endişeye gerek yok" derken, Roma'nın hep rakipsiz kalacağını yazacak kadar dar görüşlü, hem de çoğumuzun bugün de olduğu gibi, aitliğimizin, bayrağımızın kalıcı olduğu inancının tutsağıydı.

Oysa koca Osmanlı İmparatorluğu bugün İstanbul'da Taksim'e açılan küçük bir sokağın adına dönüştü. Gücünün doruk noktasındaki ABD imparatorluğunun sonunu ise şimdiden kutlayanlar var.

Einstein'ın yaşamının son yıllarında doğa yasalarının mükemmeliyetini takdir ederken "zar atmaz" diye andığı Tanrı'yla, dinleri birbirinden ayrı tutmak lazım.

Günümüz dinlerinin de yok olması, değişmesi, özüne dönmesi, kendisini yenilemesi kaçınılmaz.

Tarihte tek referans noktamız Batı'da Hıristiyanlık olsaydı bu düşünceye varabilmemiz çok zor olurdu. Ortadoğu, Asya ve Afrika tarihleri boyunca birçok din ve kültürden in-

sanla kaynaşmış, farklı dinlerin varlığına alışmış, farklı dinlerden etkilenip nice dönüşümler geçirmiş. Nispeten genç bir uygarlık olan Avrupa, tarım toplumuna, şehirlerde yaşamaya, Mezopotamya'dan, Mısır'dan, İndus vadisinden üç dört bin yıl sonra geçmiş. Hıristiyanlığı benimsedikten sonra tarihimizin en tekdüze, kapalı, değişmez din anlayışına sahne olmuş.

6.-7. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın egemen olduğu Avrupa, kendi dinlerinin ayrıntılarının tetiklediği bir savaş meydanı. Aynı dinden insanların Constantinople'da 1204'te kiliselerin yağmalanmasıyla birbirlerine tahammülsüzlükleri yetmiyormuş gibi, Haçlı seferleriyle de İslâm'a savaş açtılar. İsa'nın eski dininin müritlerine tahammül edemeyip engizisyonda yaktıkları Yahudilerin, İspanya'da, İngiltere'de, Fransa'da yüzlerce yıl boyunca yaşamalarını yasakladılar, Rusya'da pogromlarla katlettiler. 20. yüzyıla geldiğimizde bile Aydınlanma kültürlerine rağmen, Almanya'da Yahudileri, Bosna'da Müslümanları soykırıma tâbi tuttular. İngiltere'de, İrlanda'da yüz yıllar boyunca savaşan Katoliklerle Protestanlar daha geçenlerde silahlarını bıraktılar.

Avrupa, dini devletten ayırmakta öncü ve ilk olmasını belki bu kanlı, hoşgörüsüz geçmişine borçlu. 17. yüzyılda, Protestanlarla Katoliklerin kıtanın dört bir yanında birbirlerini kıyasıya katlettikleri "Otuz Yıl Savaşları"ndan sonra Westphalia Barışı'yla, Avrupalılar, hiç olmazsa kendi dinlerinin çeşitliliğini barındırmayı becerebildi.

Batı'nın modern tarihi boyunca barbar gözüyle baktığı Türkler ise 20. yüzyıla kadar tarihlerinde bir dinler resmî geçidinin tanığı.

Türkler şamanlıktan sonra, farklı yer ve dönemlerde Budizm, Taoizm, Manişeizm, Hıristiyanlık ve Hazar imparatorluğunda topluca Yahudiliği benimsedikleri gibi, İslâm adına kurdukları devletlerde de, etkilenip etkiledikleri baş-

ka dinlerle birlikte yaşadılar. Onlara hukuk sisteminde özel bir yer tanırken, Batılılar Hıristiyanlık zırhına büründü.

Dinin değişebilirliğinin Batı dışında başka çok örneği var. Mısır'da yaşayanlar, firavunların çok tanrılı dinlerinden İknathon döneminde bir ara tek tanrılı bir dine, Romalılarla Hıristiyanlığa, Abbasilerle İslâm'a geçtiler. Endonezyalılar, Budist ve Hindu olduktan sonra Müslümanlığı benimsediler. Katı bilinen Japonlar, 6. yüzyılda benimsedikleri Budizm ve Çin kültürünü, eski dinleri Şintoizmle harmanladılar. Bir ara Hıristiyanlığın ülkelerinde yayılmasını teşvik ettiler, son yüzyılda ise modern dünyanın, Batı yaşam tarzının öncülerinden oldular. Rusya hâkimiyeti altında yaşayan kimi Müslümanlar, toplum ve Çar'la bütünleştiler; İslâm'ın halifesi, temsilcisi sıfatı vurgulanan son Osmanlı sultanlarına bağlılık hissetmediler. Dünyanın en kapalı ülkelerinden Çin, Mao döneminde dinleri yerine geçen komünizm dışında, Taoizm, Konfüçyusçuluk, Budizm ve yer yer İslâm ve Şamanizm'in oluşturduğu kültür ve din mozaiği. Sayılmayacak kadar çok din, dil ve kültürün birarada yaşadığı çağdaş Hindistan başka bir örnek.

Huntington'un dinler üzerine kurulu medeniyetler çatışması tezinin bir Batılıdan çıkması tesadüf değil!

Homojen Batı, Heterojen Dünya

Dünyadaki ortak tecrübenin tersine, Batı tek bir dinin kalesi olmuş. Din savaşlarının bedeli ağır gelince Aydınlanma'yla birlikte dini devletten ayırmış, günlük yaşantısında bugün giderek dünyaca sahiplenilen evrensel değerleri geçerli kılmış. Ancak başka ülkelerde dinlerin birarada yaşanabilirliğine, çeşit ve değişkenliğine yabancı kalmış. Afrika'da, Avustralya'da, Kuzey ve Güney Amerika'da yerlileri soykırıma uğratan Avrupalılar, bugün tarihlerinde ilk defa

kendi topraklarında karşılaştıkları, farklı bir din ve ülkelerden gelen göçmenlerle birarada değil, yan yana yaşamayı bile sindiremiyorlar.

Batı'ya özgü bildikleri evrensel değerlerden kendileri kopuyor, bu değerlerin başka kültürlerde de olduğunu yadsıyorlar. Aydınlanma'dan bu yana demokrasiyi içselleştirdikten sonra, iki yüzyıldır emperyalist konumlarıyla dünyayı hakkaniyetsiz kılmanın çelişkisinde, şizofrenik bir görüntü içindeler. Anglo-Amerikan güçlerinin –Irak örneğinde olduğu gibi– demokrasiyle emperyalizmi bağdaştırma gafletlerinin buhranında bocalıyorlar. "İyi niyetimiz takdir edilmiyor" diye yakınıp, dünya tarafından anlaşılmazlıklarının (!) düş kırıklığı ve öfkesinde saldırganlaşıyorlar.

Kuvözde yaşayan bir bebekmiş gibi kendilerini yabancı etmenlere o denli kapatmışlar ki, dünyayı dolaşırken bile alıştıklarından vazgeçemiyor, gittikleri yerlerde kendi lokantalarını, otelleri, kendi dillerinden konuşan insanları, şartlandıkları yaşam tarzlarını arıyorlar. Bunları bulamamak kimileri için tehlike çanlarını çalıyor; en açık fikirlileri, yabancı ortamlarda bulunmayı macera olarak algılıyor.

Batı son iki yüz yıldır dünyayı hegemonyası altına alırken, Batı'nın tarihi, başkalarının da tarihi oldu. Sömürgeleştirilen ülkeler Batı'nın tarihini öğrenmek, değer yargılarını benimsemekten öte, kültürel ve kurumsal anlamda Batı'yla zorunlu olarak bütünleşirken, Batı'da evrenselleşmeye yönelik bilinç, 20. yüzyılın ilk yarısında doruğuna tırmanan emperyalizmin dünya paylaşımı savaşlarıyla tepetaklak oldu. Her şeyin en iyisinin, en doğrusunun kendilerinde olduğuna inandıkları benmerkezci bir dünya görüşüyle, başkalarını aşağıladılar, tarihlerini küçümsediler, yaşam biçimlerini yıkmaya koyuldular. Hele sanayi devriminden sonra, dünyanın neresinde olursa olsun birbirine benzeyen toplumsal yaşantımızdan ötürü, çeşitli uygarlıkların doğayla ve

birbirimizle ilişkimize, çalışma hayatımıza yönelik farklı yaklaşımları tekdüzeleşir oldu. Buna rağmen çeşitli ülkeler, Batılılaştırılmalarına rağmen kendi dil, din, sanat, tarih ve adetlerini bir ölçüde koruyup gerçek anlamda çok kültürlü olurken günümüzde evrenselleşmesi kaçınılmaz bir dünyanın ilk vatandaşları oldular.

Batı'nın bugün oturduğu "uygarlık biziz" tahtından düne ve yarına bu benmerkezci küçümseyici gözlerle bakmaması için, tarihi yeniden yazılmayı bekliyor. Bir zamanlar modernleşme kuramcılarının inandığı gibi, Batı'da yaşamayanların geleceği, Batı'nın tarihinin tekerrürü gibi yaşanmıyor. Jack Goody'nin kitabının başlığında özetlediği *Theft of History*'de (Tarihin Çalınması) dünya tarihi de, Batı'nın tekelinden kurtarıldıktan sonra hep birlikte yeniden keşfedilip yazılmayı bekliyor.

Dünyada neyin nerede olduğunu tanımlamamızda pusulamız kıble diye Batı'yı gösteriyor. Uzakdoğu ülkeleri nereye, kime göre uzak? Avrupa için "ortabatı", Amerika için "uzakbatı" tabirleri kullanılsaydı, bunlara evrenselliğe karşı önyargılı ifadeler diye bakılmaz mıydı?

Bu arada çoktan miyadını doldurmuş olmasına rağmen, günümüz tartışmalarında, edebiyatında suni teneffüsle yaşatılan Doğu-Batı ikilemi de pop kültürümüzde direnişini sürdürüyor. Edward Said'le doruk noktasına ulaşan bu tartışmanın tortusunda, Doğu-Batı arasında hakkaniyet ya da benzerlik aramak bizi evrenselliğe karşı yapay bir ikileme hapsediyor.

Sorun, evrensel bir tarih yazımına doğru yola çıkarken, Batı'nın aşamalı geçmişini ileriye doğru bir istikametmiş gibi algıladığımız bakışımızdan Batı'yla birlikte özgürleşmek, farklı kültürlerin evrensel değerlerini topluca özümsemek.

Dinlerin dokunulmazlığı, efsanelerimizden kalma alışkanlıklarımızdan kaynaklanıyor olmalı.

Düzenin gönüllü köleleri olmamız, hep bir başkasıyla yenilediğimiz efsanelerimizi sorgulamamış olmamızın, efsanelerimizin düzeni meşrulaştırma rolünden olmalı.

Geçenlerde Londra'da British Museum'da, Bengal yaratılış efsanesi Puja'nın kahramanı Durga'nın maceralarını konu alan bir heykelin yapılışını seyrederken efsanelerin rolü aklımdan geçti. Belirsizliğe tahammülsüzlüğümüzden kaostan kaçan, güven verici ortamlara, kahramanlara, tanrılara sığınmak isteyen, düzen kurma özlemimizde, efsanelerimizin vazgeçilmez rolü var.

Bu Bengal efsanesi, anlaşmazlıklarından bölünen tanrılara, şeytan Matisharasura'nun öncülüğünde cinlerin saldırısıyla başlar. Biraraya gelen tanrılar, kendilerini korusun diye Durga adındaki tanrıçayı yaratırlar. Her biri Durga'ya ayrı bir güç bahşeder, onu binbir çeşit silahlarla donatır. Kahramanımız Durga, yakalanmamak için sürekli şekil değiştiren şeytanı, evrenin bir ucundan diğerine kovalar, son savaşta kafasını keser. Tanrıların düzeni yeniden kurulur, eski hamam eski tas, her şey olduğu gibi devam eder.

Hangi kültüre baksak yaratılış efsaneleri üç aşağı beş yukarı böyle. Hepsinde, kaos'tan düzene, düzenin sarsılmasından, tekdüze günlere geçilir. Hepsinde bizim için savaşan kurtarıcılar, kahramanlar vardır. Böylece biz de işler kötüye gittiğinde, bir lideri, kahramanı arar durur, araya araya onu sonunda bulup var ederiz.

Böyle bulur, böyle yaratırız başımıza çöreklenen, başımıza çöreklenmeleri için davetiye çıkardığımız, zamanla pişman olduğumuz, diktatörlerle totaliter sistemleri.

Çoğumuza göre ya çağ atlatan kahramanlarımızdır düze-

ni değiştiren ya da tarihsel süreçlerin sarsılmaz kurallarının belirleyiciliğidir.

Fazla üstünde durmayız, toplumsal hareketlerin hangi koşullarda başarılı, hangi koşullarda başarısız olduklarının. Siyasi, iktisadi, coğrafi etmenleri inceleyen tarihçiler çeşitli konularda toplum bilincinin oluşmasını, kitlelerin homurdanmasını, siyasileşmesini genellikle es geçer, hele demokrasilerde seçmenlerin oylarının kantitatif incelemesiyle yetinirler.

20. yüzyılda, Vietnam hariç, barış hareketlerinin, başka bir savaşta tekrar başlayana kadar, saman alevi gibi söndüğünü kaç defa gördük. Toplumu dönüştürme, etkileme sürecindeki çabalarımız, barış yolunda başarı ve başarısızlıklarımız tarihsel süreçleri içinde irdelenmedikçe, yoksun kalıyor yeni kuşaklar geçmişin tecrübesinden.

Egemen düzenin savaş tarihçileri, tarihimiz boyunca yeni taktik ve stratejilerle tekamül ettirdiğimiz savaşların daha "iyisinin" yapılabilmesi için harp akademilerinde en ince ayrıntılarla uğraşırken, aklımızdan geçmiyor savaş tarihi olduğu gibi, neden barış tarihi diye bir disiplin olmadığını sorgulayıp talep etmek, okullarımızda derslerini vermek, üniversitelerimizde kürsülerini kurmak. Böylece kötümserliğe, savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesine kapılıyor, barışın ancak savaşla sağlanabileceği safsatasıyla kendimizi aldatıyoruz.

Seçimlerde oy vermeyen, gazete okumayan, düzenden kendilerini bertaraf edenleri apolitik olarak tanımlayıp, siyasi davranışlarımızı düzenin kalıplaşmış tanımları içinde incelerken; yeni hareketlerin, yeni tavırların, günümüzde oluşturduğu yaşam biçimleri üzerinde durmuyor; toplumsal dinamikleri, egemen düzenin biçtiği roller açısından incelemekten öteye gidemiyoruz.

Kimi tarihçiler, tarihin bireyi değil, bireyin tarihi yarattığına inanırlar. İlk aklıma gelen, Latife Hanım'la dostluk kurduktan sonra Atatürk'ün de hayatını yazmak isteyen, Napolyon, Bismarck, Lincoln, Rembrandt biyografileriyle tanınan, Emile Ludwig. Aynı ekolün Türkiye'de temsilcisi Şevket Süreyya Aydemir, Atatürk'ün hayatını yazdığı *Tek Adam* kitabında, Ankara'da dinlediğim ve etkisi altında kaldığım konferanslarında, bu görüşü dile getirip, güçlü, kuvvetli liderlerin tarihin akışını yönlendirdiklerinden, değiştirebildiklerinden söz ederken, Atatürk ve İnönü'yü şu örnekle karşılaştırmıştı:

> Mustafa Kemal'e, İsmet Paşa ile arasındaki fark sorulduğunda, "Bakın demiş, Ben Çankaya'yı, İsmet de Pembe Köşkü aynı günlerde yaptırdık. Zaman geçti, ikimizin de damı akmaya başladı. Ben ustaları çağırıp çatıyı indirtip yeniden yaptırttım. İsmet, o gün, bu gündür, damını yamar durur."

Kimi tarihçiler bireyin tarihteki önemini vurgulayıp abartarak, süslü satırlarıyla yücelttikleri kahramanları örnek göstererek, tarih boyunca nice gencin düşüncesinin düşlerde boğulmasına, akıntıya karşı kürek çekmesine, idealleri uğruna boğazlanmasına neden oldular.

Tarihçilerin, neredeyse geleneksel denilebilecek bu tavrını eleştiren Braudel, tarihin dalgasını yakalayanlardan söz ederken, tarihin, tarihe rağmen değil, tarihle birlikte oluşturulduğunu vurgular.

Babam 1970'te Boston'da öldükten sonra onu İzmir'de Kokluca Mezarlığı'na defnettik. Annemle birlikte, yengemin akrabalarının sahibi olduğu Kuşadası'ndaki, Kısmet Oteli'nde bir haftalığına dinlenmeye, kendimizi toparlama-

ya gittik. Kaldığımızın ikinci günü otel, biz hariç, müşterilerden boşaltıldı. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'le İran'ın diktatörü Şah Rıza Pehlevi başbaşa müzakerelerde bulunmak üzere birkaç günlüğüne otelimize yerleştiler. Günümüzde dünyanın binbir felaketiyle şoklanıp duyarsızlaşmış bilincimizin tersine, o yoğun tepkili yıllarımızda, gizli servisi Savak'ın işkenceleriyle anılan İran Şahı, dünyada demokratik muhalefetin en çok nefret ettiği, görüldüğü yerde bir kaşık suda boğulacak kişi konumundaydı. Çağlayangil, babamı siyaset hayatından tanıdığından, otelde birlikte kaldığımız günlerde bize yakınlık gösterdi, üzüntümüzü paylaştı, Şah'la birlikte dördümüzün sohbet ettiğimiz, çay, sigara içtiğimiz vesileler oldu.

"Acaba Şah'ı öldürerek tarihin akışını değiştirebilir miyim, İran halkını zulümden kurtarabilir miyim?" düşüncesi o günlerde aklımdan çıkmadı. Marx'ın Feuerbach için yazdığı ünlü 11. tezinde dediği gibi meselenin özü dünyayı değiştirmekse, ömrüm boyu bundan iyi bir fırsat karşıma çıkabilir miydi? Güçlükle uyuyabildiğim o günlerde, kendi kendime sürekli tartışır oldum bireyin tarihteki rolünü. Bir ulusun makus talihinin değişmesi, birkaç santim ötemdeydi. Ama cinayetimle asıl değişecek olan tarih değil, sıradan bir isim daha eklenecek olan tarihimizdeki katillerin sayısıydı. Sanki Avusturya veliahtı öldürülmese Birinci Dünya Savaşı çıkmayacak; New York'ta İkiz Kuleler'e intihar saldırısı olmasa ABD, Asya'da Çin'i, Rusya'yı çevreleyen üsler kurmayacak, Afganistan'a girmeyecek, Irak'ı işgal etmeyecekti.

Tesadüfler sonucu doğru zamanda, doğru yerde olan, doğru kişileri efsaneleştirerek yaratıyoruz tarihi yönlendirdiğini söylediğimiz kahramanlarımızı.

Tarihimizin vazgeçilmez bireyler safsatasından bir başka örnek Galileo Galilei.

Güneşin dünyanın etrafında değil, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü kanıtlayarak Kopernik'in kuramını doğrulayan Galileo, ahlâki çöküntü içinde olan Vatikan'ın iktidarını temelden sarsınca, Papa çözümü, Galileo'yu işkenceyle tehdit ederek, söylediklerini yalanlattırmakta buldu. Galileo tövbe etti, kahramanken inzivaya çekildi. Özgürlük yanlılarını hayal kırıklığına uğratması, onların gözünden düşmesi ya da izinden gidenlerin davalarından vazgeçmesi, tarihin değişmesini engellemedi. Galileo, düzeni alt üst eden çalışmalarını gizlice sürdürdü. Katolik Kilisesi'nin dünyevi iktidarı sona erdi.

Kendisinden, kahramanlık beklenmesinin ne kadar ibret verici olduğunu Galileo, Brecht'in ağzından, şu sözlerle ifade eder: "Ne yazık, kahramana ihtiyacı olan memlekete."

Anna Karenina Tarihi

Kendimize, gelecek kuşaklara şimdiye kadar tarihimizde neyin, nasıl iyi gittiğini anlatma, araştırma sorumluluğumuz var. Savaşların kaçınılmaz olduğuna inanarak, savaşların üstünde durdukça, rulette kaybettikçe oynayan kumarbaz gibi, savaşları durduramayız. Savaş yerine hangi toplumsal koşullarda barış, adalet, tolerans, hoşgörünün egemen olduğunu araştırmamızı, bu konularda doktora tezleri, kitaplar yazmamızı engelleyen ne var ki?

Sosyal bilimler de, barışın yaşatılması yerine, kavga edenler arasında arabuluculuk yöntemleri geliştirmekte öteye hâlâ gidemedi.

Geçenlerde Harvard Üniversitesi'nde, ABD'nin önde gelen sosyal bilimcilerinden birinin konuşmacı olduğu bir seminere katıldım. Konu, Ortadoğu'da barış.

Türkiye'den giden bir üniversite heyeti olarak 1978'de Beyrut'ta Arafat'la görüştüğümüzde, Arafat, masasının üs-

tünde duran sürahinin altına koyduğu bilyenin Filistin'i, sallanmaya başlayan sürahinin Ortadoğu'yu temsil ettiğini söyleyerek, İsrail-Filistin çatışması çözülmeden, ne Ortadoğu'ya ne de dünyaya barış gelemeyeceğini belirtmişti.

Arafat'la konuşmamızdan bu yana geçen otuz yılda Ortadoğu'da daha da çok kan dökülmüş, sayısız arabuluculuk girişimi iflas etmişken, o gün Harvard Üniversitesi'nde barış için önerilen çözüm, toplantıda esen hava, aymazlığımızın ibret verici bir ifadesi oldu. Konuşmacının sosyal bilimciler tarafından takdirle karşılanan önerisi, ABD'de eski Başkan Carter'ın yıllar önce Sedat ve Begin'i Amerika'da yanyana getirip Mısır'ın İsrail'i tanımasını sağladığı gibi, bugün de İsrail ve Filistin liderleri arasında aynı şeyin yapılmasıydı. Konuşmacı için tek sorun arabuluculuk yapacak kişinin insan hakları ihlalleriyle dünya çapında itibarını yitiren Bush olamayacağından, yerine kimin bulunabileceğiydi. Konuşma alkışlarla bittikten sonra toplantıya katılanların birbiri ardına ortaya attığı arabulucu isimleriyle barışa yaklaşmış olmanın duygusu salona yayıldı. Şu ya da bu isme itiraz gelmesiyle bir an için yaşanan burukluk, yerini başka bir ismin önerilmesiyle tekrar barışa yaklaşıldığı coşkusuna bıraktı.

Toplantıya katılanlar düşüncelerinin doğruluğuna o kadar inanıyorlardı ki, Mısır'da Sedat'ın bir suikast sonucu öldürülmesini, Mısırlılarla İsraillilerin arasında husumetin giderilmek bir yana bugün her zamankinden fazla olduğunu, barışın sağlanmasının birarada yaşama inancından geçtiğini, barışın barometresinin insan olduğunu, eğer biliyorlarsa, unutmuşlardı.

Toplantının sonuna doğru, beni bir psikolog olarak da çok etkileyen eski bir tecrübemi paylaştım.

Anlattıklarım, Arafat'la görüşmemiz nedeniyle Beyrut'tayken, göçmen kamplarında Filistinli yuva çocuklarıyla yaptığım araştırmanın sonuçlarıydı. Beş altı yaşlarındaki yuva

çocuklarından Filistinli bir çocuğun resmini yapmalarını istemiştim. Hepsinin bildiğimiz çöp adam türünden yaptığı resimlerdeki çocukların elinde bir de kalaşnikof vardı. Bunu anlattığımda, toplantıda başlar, "Filistinlilerin çocuklarını terörist olsun diye yetiştirdiklerini biliyorduk" dercesine sallandı. Araştırmamın ikinci kısmında, aynı çocuklardan İsrailli bir çocuğun resmini yapmalarını istemiştim. Hepsi kâğıdın üst kısmına çarpı işaretleri, her çarpı işaretinin altına da, kâğıdın dibine kadar inen noktalar yapmıştı. Çarpılar o günlerde Beyrut semalarında aniden beliren İsrail savaş uçaklarını, noktalar da uçakların attığı bombaları ifade ediyormuş. Yuva çocukları, savaş uçaklarından tanıdıkları, hayatlarında hiç görmedikleri İsraillileri, insan olarak bile tahayyül edemiyordu.

Toplantıdaki sosyal bilimciler, çevrelerinden o kadar kopuktu ki, barış istemelerine rağmen farkında bile değillerdi savaş mağduru çocukların halet-i ruhiyesinin.

İsrail'in 2006 yazındaki son Lübnan saldırısında, iki ülkede yaşayanların haberleşebilmesi için blog kuran Charles Chuman, "En büyük cürüm düşmanını tanımamak, onu insan olarak inkâr etmek" demiş. İspanya iç savaşına katılan George Orwell de düşmanını tanımasını anlatır. Şehir içi bir çatışma esnasında, bir elinde pantolonu, hayatını kurtarmak için kaçan bir adam görür, ona ateş edemez, "Buraya faşistlerle savaşmaya gelmiştim, ama pantolonsuz bir adam faşist olamaz, o da benden farksız bir insandı" der.

İsraillilerle Lübnanlıların savaş sürerken haberleşmesini sağlayan başka bir blogcu, Mustafa Hamoui'ye göre de: "Haberleşmek hiçbir zaman kötü olamaz, birisine ondan nefret ettiğini söylemek çok daha iyi, çünkü sana 'neden' diye sorduğunda diyalog başlayacaktır."

Tarihimizde barışı mümkün kılan ortam ve konuları incelemediğimiz sürece, geleceğin tarihçilerini de mahkûm

kılmıyor muyuz günümüze baktıklarında savaşları incelemeye? Onları da mahkûm kılmıyor muyuz, insanın yazgısının savaş olduğuna inanmaya?

Savaşların kaçınılmaz olduğuna inanarak, davetiye çıkarmıyor muyuz savaşların kaçınılmazlığına?

Tolstoy, *Anna Karenina* romanına şu ünlü cümlesiyle başlar: "Mutlu aileler birbirlerine benzer. Mutsuz ailelerin mutsuzluğu kendilerine özgüdür." Böyle başlar mutsuz bir kadının öyküsü ve intiharına kadar sayfalar boyunca mutsuzluğu sürer gider. Romanda, operada, hayatta başkalarının mutluluğu ilgimizi pek çekmiyor, mutsuzluk üzerine en ufak bir belirti, bir dedikoduysa, günlerimizi işgal ediyor, hayal gücümüzü besliyor. Nice yazar mutlu olmak için yaşamadıklarını bile neredeyse övünçle söyleyebiliyor!

Neyi ekersen, onu biçersin. Mutsuzluğumuzun, neyin iyi değil de kötü gittiğinin üstünde durdukça, huzursuzluklarımızı dalga dalga geleceğe yayıyoruz. Mutsuzluğumuzun üstünde durarak mutlu olamayacağımız gibi, savaşların üstünde durarak da savaşları engelleyemeyiz. İnsanda güzeli, sağlıklıyı yeşertmenin yolu, güzelden, sağlıklıdan söz etmekle mümkün. Tersi değil.

İki örnek:

Uygarlıklarını yok eden beyaz adamın yüzyıllarca zulmünü çeken Afrikalılarla, sömürgeciliğe karşı önce Fransa, sonra'da ABD karşısında 50 yıl direnirken milyonlarca ölü veren Vietnamlılar, kimliklerinde anıtlaştırmadıkları ıstırap dolu bir geçmişi hatırlatmak yerine dünyada ortak bir geleceğin her şeye rağmen güler yüzlü temsilcileri.

Haklı Savaş Patolojisi

Ne var ki, insanı konu alan psikolojinin konusu bile, mutlu değil mutsuz, sağlıklı değil, sağlıksız insan. Eğitimle-

ri boyunca klinik psikologlar mutsuzluğumuzun psikodinamiklerini öğrenir. Mutlu insanların nasıl mutlu olduklarını bilmez, bizi mutlu yapan etmenleri araştırmazlar. Biri mutlu, biri mutsuz iki yoksul insanın arasındaki farkın nereden geldiğini açıklayamazlar.

Psikolojide "askerî psikoloji" diye bir uzmanlık alanı varken, "barış psikolojisi" yoktur. Tarihte de "askerî tarih" diye bir disiplin varken "barış tarihi" olmadığı gibi psikologlar, askerlerin, orduların mükemmel "savaş makineleri" olmaları, ölmeden öldürmeleri için çaba harcar. Barışçıl toplumların oluşmasında psikolojinin rolüne ilişkin araştırmalara, yazılara rastlanmaz. Gayretleri çatışan taraflar arasında arabulucu olmaktan öteye gitmez.

Benzer bir şekilde tarih yazımında kadının rolü yadsındığından, tarih diye bildiğimizin "erkek ağırlıklı" bir bakış olduğunun farkına varmamız yeni sayılır.

Birliktelik yerine rekabet, barış yerine savaş, özveri yerine saldırganlık üzerine duruyor, şiddet ve savaşın kalıtımsal temellerini arıyor, yuvadan itibaren yarıştırdığımız çocuklara rekabetin erdemlerini anlatıyorsak, geleceğimizin şiddet içinde, savaşlarla sürüp gitmesi için uğraşıyoruz demektir. Geleceğin tarihçilerinin bize nasıl bakacağı, bugün kendimize nasıl baktığımıza bağlı. Mesele, bugün içinde yaşadığımız koşullar ne kadar kötü olursa olsun, bu koşulları biz yarattığımıza göre, değiştirebileceğimizi de unutmamamız. Kendimizle ilgili önyargılarımızın, türümüzün değişmez bir özelliği olmadığı gerçeğini, geleceğin tarihçilerine aktarmadıkça, onları da benzer kalıplarla düşünmeye mahkûm ediyoruz demektir.

Yüzyıllar boyunca krallarımızın, padişahlarımızın bizleri yönetme hakkının Tanrı'dan geldiğine inandırıldık, olup bitenlere Tanrı'nın hikmeti, savaşlarına haktan yana diye baktık. Bugün de savaşların, türümüzde kaçınılmaz olduğuna

inandırılmak istiyoruz ki, aitliklerimizin apoletlerini takıp hepsi birbirinden "haklı savaşlarımız" sürüp gidebilsin.

İleride günümüzü inceleyecek tarihçilerin bu inançları sürdürüp sürdürmemeleri, haklı haksız savaş ikileminden özgürleşmeleri bizim elimizde.

Birşeyler için, canımızı feda etmenin doğru olduğuna tarih boyunca o denli şartlandırıldık ki. Kendi kendimle, sizinle yüksek sesle tartışmak istediğim şu: Özellikle son yüzyıllarda göklere çıkardığımız memleketimiz için savaşmayı, inancımız uğruna ölmeyi, gözden geçirmemiz gerekmiyor mu? Annemin, "İnsan vatanı için ölmemeli, vatanı için yaşamalı" sözleri aklımda.

Çek halkı, Sovyetler, ülkelerini işgal ettiğinde Prag'da şehir meydanında çaresizlikten kendini yakan bir öğrenciyi, Jan Palach'ı kahramanlaştırdı. Wenceslas Meydanı'nda her yıl onu anma törenleri düzenliyorlar. Adı giderek unutulansa, ülkesindeki polis devletini vatandaşlarından aldığı güçle kan dökülmeden demokrasiye dönüştürmek isteyen, Prag Baharı'nın mimarı, Çekoslavakya'nın işgalinden sonra ücra bir köyde orman memurluğuna sürülen, emekliliğinde sessiz sedasız ölen başkanları Alexander Dubçek.

Türkiye'de de 27 Mayıs askerî darbesini alkışlayanlar bile, ordunun düzmece Yassıada Mahkemesi'ni aşağılayan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın "mert" tavrını takdir ederken, mahkeme başkanına "Reis Bey" diye hitap etti diye Adnan Menderes'i neden küçümsediklerini düşünüyorum.

Sakın ölümden korktuğumuz için, korkumuzu belli etmemek için, bize hain, korkak denmemesi için, kendimizi ölümlerine kahramanca gidenlerin yerine koyduğumuzdan onları baş tacı ediyor olmayalım?

Uygarlığımızın bu aşamasında ölüme "kahramanca gitmek" deyiminin ne anlama geldiğinin artık toplumca sorgulanması gerekmiyor mu?

Selçuklular Anadolu'yu fethettikten sonra, Türklerle evlenen, din değiştirip Müslüman olan, Türk ismi alan Rumlar, toplu halde sonuna kadar savaşmalı mıydılar Türklerin boyunduruğuna girmemek için?

Türkler Anadolu'yu işgale gelirken haksız, İstiklal Savaşı'nda Anadolu'da topraklarında direnirken haklı mıydılar? İngilizlerin silahlandırdığı Araplar Osmanlı'ya karşı bağımsızlıkları için savaşırken haklı, gene aynı savaşta Batı emperyalizminin Ortadoğu'ya yerleşmesinin yolunu açarken haksız mıydılar?

Bugün Asur, Babil, Mısır tarihini inceleyenlerden, halen bu topraklarda oturanlardan, kim ırgalıyor eski savaşların haklı mı haksız mı olduğunu?

Geçmişi bu açıdan sorgulamazken, yakın tarihimizdeki savaşları haklı haksız diye ayırmaya teşneyiz. Bu savaşlar hakkında fazla bir şey bilmesek de, ister Irak'ta olsun ister savaş çıkana kadar adını bile duymadığımız bir ülkede, hangi tarafı tutarsak tutalım aslında haktan değil savaştan yana bir tavır sergilemiş oluyoruz.

Günümüzde, ahlâk, adalet örtüleriyle sarmaladığımız haklı savaş anlayışımızı geçmişe baktığımızda kaale bile almaz, "Roma mı yoksa Kartaca mı haklıydı?" diye sormak aklımızın ucundan geçmezken, günümüz savaşlarına gelince, "artık bilinçlendik, haklı ve haksız savaşı birbirinden ayırt edebiliyoruz" diye kendimizi kandırırken savaşı teşvik etmiyor muyuz?

Savaşların hepsi haksız ve her haksız savaş bir başka haksız savaşa gebe.

Dev Aynasında Ulusal Tarih

Küçücük Avrupa kıtası hep boyundan büyük işlere kalkışmış.

Avrupa, yeryüzünde en çok sıklıkla, en çok savaşın çıktığı yer. Din savaşları, dil savaşları, hanedan savaşları, ideolojik savaşlar... Saymakla bitmeyecek nedenlerle, saymakla bitmeyecek kadar savaş. Afrika'ya, Asya'ya, Amerika'ya uygarlık götürüyoruz iddiasıyla buraları sömürgeleştirip insanları köleleştiren bu küçücük kıta, çatışmalarını herkesin başına saldığı Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını da çıkarmış.

Dünyaya karşı pişman olduklarının emaresine rastlamadım.

Tarihî bir kararla, savaş yerine ticaret yapalım şiarıyla Avrupa Birliği'ni kurduktan sonra, ilk yaptıkları işlerden biri, kin, düşmanlık duygularıyla dolu okul kitaplarındaki ulusal tarihlerini gözden geçirip, değiştirmek oldu.

Avrupalı emperyalist devletlerin sömürgelerindeki gücü "böl-yönet" yöntemlerine, dinî provokasyonlara da dayalıydı. Yeni kurulan ulus devletler de içselleştirdikleri bu yükle yola koyulmaya mecbur kaldılar. Fırından yeni çıkmış, kahramanlarıyla katmerli ulusal tarihleriyle, başkalarıyla geçinememenin önceden atılmış tohumlarını biçtiler. Beş altı yaşlarında ilkokul çocuklarının kalplerine, beyinlerine, husumet ve geçimsizlik tohumlarını saldılar. İşte son yüzyılın Ortadoğu'su.

Nereden geldiğimizi, kim olduğumuzu bellettiren ulusal tarihler, kışkırtılan dinî aidiyetler bizi efsanelerimizin kuklaları yaptı. Okullarda okutulanlardan farklı bir dünyanın varlığıyla ancak, yabancı yayımlarda, seyahat edebildiysek yurt dışında karşılaşabildik. Ne komşularımızın bizi nasıl gördüklerini öğrenebildik ne de onları tanıyabildik. ABD'liler bugün güney sınırını geçip çalışmaya gelen Meksikalı işçilerden kaçak diye şikâyet ederken, Meksikalıların, "Tarihlerini öğrensinler, 100 yıl önce topraklarımızı işgal edip, Teksas'ı, California'yı ilhak eden ABD'nin sınırı bizi geçti" dediklerinin farkında değil. Ben, Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nda "Ermeni tehcirini" bu konuda tek kelime geçmeyen okul kitaplarımızdan değil, ancak yurt dışında üniversitedeyken öğrendim. Bilgi Üniversitesi'nde 2005 yılında yapılan "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri" adlı toplantıya katılan konuşmacılarının birçoğunun konuyla ilk defa yurt dışındayken aşina olmaları tesadüf değil.

Günümüzde, ulusal davalarla ilgili tartışmalı konularda diyalog adı altında temaslar, genellikle, taraflar maça çıkarcasına hazırlandığından, önyargıları pekiştirmekten başka işe yaramıyor. İster Türk-Ermeni sorunu olsun, ister İngiltere-Irlanda ya da Estonya-Rusya, tarihe milli maç yaparcasına çıkmaya soyunanların iddialaşmaları herkes için hüsranla sonuçlanırken, "karşı tarafın" görüşünü, kendilerini onların yerine koyarak anlamaya çalışanlar da hainlikle suçlanıyor. Hatta taraflar bu kişilerin üzerine odaklanıyor, onlar da, tarihten sahne çalmışcasına, husumetlerin hedefi oluyor. Birbirlerine karşıt tezler sunup tarihçinin hakemlik yapmasını isteyenler, bilmiyor ki geçmişi anlamak ile yargılamak karşısında bocalayanların hakemliği günümüzün propagandası olmaya mahkûm.

Tarihsel sorumluluğumuz husumetlerimizi yarına devretmemeyi gerektirirken, ulusal kimliklerimiz tarihimizi anlamayı engellediği gibi, günümüzde de yeni kuşakların, bambaşka bir bağlam içinde eski kavgalara taraf olmasına neden oluyor. Benim ulusal kurtuluş savaşım neden iyi de, bana karşı yapılan kötü? Osmanlı'ya karşı bağımsızlıkları için savaşanların, örneğin Bulgarlar ve Yunanlıların, Osmanlı'ya "hain", "satılmış" deyip ulus devlet kurma mücadelesi veren Türklerden ne farkı var?

Tarihimize evrensel değerlerimizle bakabilmemiz, kendimizi başkalarının açısından da görebilmemize bağlı. Suriyeli, Türk'ün tarihini incelesin, ABD'li Meksika'nın. Ancak tecrübelerimizi karşılaştırdığımızda birbirimizi, kendimizi

anlayabilir, hep birlikte, ulus devlet sınırlarını aşan bir dünya tarihi yazmaya koyulabiliriz. Deli saçması arşiv savaşlarında düşmanlığımızın çöplüklerinde eşelenmek, kendi sorunlarımızı dev aynasında büyütmek yerine, bizim herkesin, herkesin bizim sorunlarımızın tartışmasına katılmasını sağlamalı, kendimize mesafe alabilmeli, "ötekini" insancıllaştırabilmeliyiz.

Tarih anlayışımız buna ne kadar hazır emin değilim.

Cenevre'de World University Service'in (Dünya Üniversiteler Birliği) ev sahipliği yaptığı bir toplantıda benden 12 Eylül döneminde Türkiye'de askerin YÖK'ü kurmasıyla özerkliğini yitiren üniversiteler üzerinde konuşma yapmam istenmişti. Tam konferans salonuna girecekken, o güne dek toplantıların kendi sorunları üzerine odaklanmasına alışmış Güney Amerikalılar oturumu boykot etti.

Modern tarihin kurucusu Leopold von Ranke şöyle der:

> "Bir ulusun ne denli bağımsız olduğunu dünyadaki yeri belirler. Bu da devletin korunabilmesi için olanaklarını seferber etmesini gerektirir. En üst yasa budur."

Yani savaş.

Başka bir tarihçi, Carr ise, ulus devlet aitliğinin dinin yerini aldığını anlatırken 19. yüzyıla gelindiğinde ulus uğruna öldürmek takdir edilirken din savaşlarında çarpışanların aşağılandığından söz eder.

Bu anlayış bizi bugüne getirdi.

Dünyayı tanımak, dünyanın tarihini öğrenmek için her zamankinden çok imkânımız var. Artık İbn Batuta'nın, Marko Polo'nun yollarını milyonlarcamız aşındırıyor, arkeologlar, sanat tarihçileri, antropologlar sayısız çalışmalarıyla bizi bize tanıtıyor. İnsanın evrensel tarihini zenginleştirip derinleştiren bunca malzeme varken ulusal tarihlerimizin sınırında daraldıkça daralıyoruz. Kopernik devrimine rağ-

men, dünyanın güneşin etrafında döndüğüne alışamayanlar, dünyayı evrenin merkezi olarak görmekte ısrar etmişti. Bizler de, çevremize ulusal devletlerimizin dürbünlerinden bakıyoruz. Dünyanın her tarafına yayılı çıkarlarına rağmen ABD'nin bile televizyon kanalları, dergileri, gazeteleri her yıl dış haberlere daha az yer ayırıyor. Türkiye'de, Türk'ten başka insanların yaşadığının söylenmesini hâlâ bölücülük sayanlar var. Dünyada, evrende, yerimize ilişkin ufkumuzun açılmasına rağmen tarihe bakışımız daralıyor.

Ancak başkalarının aynalarında da kendimizi gördüğümüzde husumetlerimizi aşıp ortak tarihimizin bilincinde evrensel bir geleceği gerçekleştirebiliriz.

Önemli olan tarihin nasıl yorumlandığı. "Yeter ki," der Nietzsche, "hayatı, türümüzü yüceltici olsun".

İnsanın İnsana Vahşeti: Kalıtımsal mı? Kültürel mi?

Bu sorunun aşk için sorulduğunu hiç duymadım.

Aşkı savunmak, aşık olma halimizi haklı çıkarmak gibi bir gerekçeye ihtiyacımız olmadığından mı?

İlk olarak 100.000 yıl kadar önce Afrika'dan, Sahra'da savanalardan belki en fazla birkaç bin kişilik bir grupla yola çıkıp çoğalarak dünyanın dört bir yanına dağılan *homo sapiens sapiens* adını verdiğimiz türümüzün geleceği için çoğu kişi iyimser değil. Diğer türler yaşam mücadelesinde var olabilmek için, özellikle başka türlere karşı şiddete başvururken, bizim durup dururken birbirine saldıran, şiddetsiz duramayan, sistematik vahşet uygulayan tek tür olduğumuz söyleniyor.

Bu iddia geçersiz.

İnsanın birbirine karşı şiddet uygulayan tek tür olduğu doğru değil.

Bize yakın, en barışçıl bildiğimiz türler de şiddete başvuruyor. Bunu elli yıl boyunca Tanzanya ormanlarında şempanzelerle yaşayan Jane Goodall'ın çalışmalarıyla, yunusları izleyenlerin gözlemlerinden biliyoruz. Şempanzeler zaman zaman iktidar kavgası için savaştıkları gibi, sevgili, güler yüzlü yunuslarımız da (ilk duyduğumda beni de müthiş hayal kırıklığına uğrattı) topluca ırza geçiyor, bebeklerini öldürüyor, kendi ailelerinden porpoise'ları, onlarla rekabet halinde olmadıkları halde, gelişigüzel katlediyor ve durup dururken insana da saldırabiliyorlar.

En yakın akrabalarımız şempanzelerle kalıtımsal özelliklerimizi belirleyen DNA'mızın %98.7'si aynı olduğuna göre, saldırganlık ve savaşın türümüze özgü olduğu iddiası geçersiz.

Hatta, on binlerce yıldır yaşam tarzlarını değiştirmeden sürdüren kimi çağdaş avcı toplumlarıyla şempanzelerde saldırganlığı karşılaştıranlardan, insanda şiddetin daha az olduğunu gözlemleyenler de var. İkisinde de saldırganlığın, grupların büyüklüğü ve çevrenin özellikleriyle ilişkisine değinilirken, soyut genellemeler yerine şiddetin olup olmamasında ortamın önemi vurgulanıyor.

Pek kimsenin varlığının farkında olmadığı, bize şempanzeler kadar yakın akrabalarımız bonoboları 1970'lerde "keşfetmeseydik" gene de türümüzde kalıtımsal özelliklerimizin, belirli ortamlarda şiddeti kaçınılmaz kıldığını söyleyebilirdik.

Kongo yağmur ormanlarında yaşayan, sayıları 50.000'i geçmediği sanılan bonoboların yaşamında kaçınılmaz olan savaş değil barış. Bonobolar, saldırganlığa neden olabilecek ortamlarda, şempanzelerin tersine, kavga yerine her türlü cinsel ilişkiye giriyor, gerginliği azaltmak, dost edinmek için sevişiyor.

Tarihçiler 20. yüzyıl için insanoğlunun en vahşi dönemi diyor. Hobsbawm'a göre sırf siyasi nedenlerle bu yüzyılda

200 milyon insanı katlettik. Peki, vahşetimizin kalıtımsal olmadığını kanıtlasak da mağara insanından bu yana süregelen yaşantımıza bakıp, kültürümüz açısından türümüzde vahşetin kaçınılmaz olduğunu söyleyebilir miyiz?

Maria adlı sekiz yaşında bir kız 1875'te İspanya'da Altamira civarında babasıyla yürüyüşteyken oraya buraya bakma merakıyla kaybolup kendisini bir mağarada bulunca, bir anda 15.000 yıl önceki yaşamımızın da tanığı oldu. Karşısında canlı gibi duran boğalar, türümüzün tarihinde ilk yaptığı resimlerden örnekler vardı. *İncil*'den bildikleri, dünyanın M.Ö. 4004 yılında yaratıldığına inananlar daha Darwin'in 1859'da yayımlanan *Türlerin Kökeni* kitabının şokunu atlatamamışken, şimdi de vahşi bildikleri ilkel insan kalıntıları yerine usta ressamların eserleriyle karşılaşmıştı.

Son buzul çağının bitmesine doğru 50.000 yıl önce başlayan avcı-toplayıcı dönemimizde, diğer hayvanlarla az çok benzer koşullarda yaşayan insan, onlar gibi hem avdı hem de avlanan. İnsanla diğer hayvanlar arasında, doğaya ve birbirlerine karşı eşitlik hâkimdi. Bu dönemden kalan insan kemiklerinde, muhtemelen açlıktan kaynaklanan tek tük yamyamlık belirtilerine rastlanıyorsa da mağara resimlerinden de bildiğimiz gibi insanın avı başta mamutlar, geyikler, dağ keçileri, bizonlar gibi başka hayvanlardı.

Mağaralarda da bu hayvanların resimleri var.

İnsanın, resimlerinde başka insanları düşman olarak göstermesine, tarihin çok daha sonraki dönemlerinde, ilk tarım toplumunda tanık oluyoruz.

Mağara resimlerinde insan, nadiren resmedildiğinde, bu kitabın kapağında olduğu gibi, ya elinin iziyle belirtiliyor ya da çocuk resimlerini andıran çöp adamlarla. Sırtına mızrak saplanmış gibi gözüken birkaç insan resmi dışında, bu dönemden kalma mağaralardaki yüzlerce duvar resimlerinde insanları savaşırken, birbirlerini avlarken, öldürürken göste-

ren tek bir resim yok. Hepsi usta ressamların elinden çıkmış birbirinden canlı hayvan resimlerinin tersine, çöp adam tarzında çizdikleri tek tük insan resimleri, o dönemde insanın kendisinden çok hayvanları önemsediğinin belirtisi.

Kendileri gibi acı çeken, kanı akan, ölen hayvanlara insan o denli saygılı ki onlara yeniden hayat vermek istercesine bu hayvanların kafatası, iskelet ve derisini muntazam bir şekilde biraraya getirip gömdükleri "mezarlar" bile yapmışlar.

Özetle, üç kıtada bulunan yüzlerce mağara resimlerinin hiçbirinde insanın insanı avladığı, insanın insanla savaştığına ilişkin belirti yok. Modern insanın, yani bizim kültürümüzün başlangıcında bambaşka bir yaşam biçimi egemen. İnsanların birbirlerini düşman olarak resmetmesine ancak on binlerce yıl sonra, uygarlığımızın başlangıcı dediğimiz Sümerlerin savaş tutsaklarının öldürülmesini mühürlerinde resmettiği Uruk'da, aynı yıllarda Mısır'da Hierakonpolis'te mezar resimlerinde, M.Ö. 3300 yıllarında rastlıyoruz. (Bkz. Ön iç kapak.)

Herodot'un o güne kadar bilinen tarihi başlattığı Mısır firavunu Narmer'in (Menes) döneminden kalma kabartmalarda da, Narmer düşmanlarını alt ederken gösterilir.

"İlkel" insan, birbirine değil, doğaya, başka hayvanlara karşı mücadele içinde. Ne var ki, dinlerimiz, tarihçilerimiz ve biz, bu insanlara hep ilkelliği, vahşeti yakıştırdık. Mağara resimleri İspanya'da Altamira'da ve 1940'ta Fransa'da Lascoux'da bulunduklarında, kimse bunların eskiden yapılmış olacağına inanmak istemedi, resimler için modern ressamların oyunu, şakası dendi. Ta ki bu tür resimlerin dünyanın çeşitli yörelerinde daha 100 küsur mağarada bulunmasına, carbon 14 yöntemiyle yaşı inkâr edilemeyecek kesinlikle kanıtlanana kadar.

Barışçıl bonobolarla saldırgan şempanzeler gibi, Karayiplerin yerli insanlarından Karibler, tarihte saldırganlıklarıyla,

Tainolar barış severlikleriyle tanınıyor. Amazon'da, genellikle çatışmadan kaçınan Yanomamalı erkekler gergin bir ortamda karşılaştıklarında, şiddetle ellerini kendi göğüslerine vururken, Mundurucular hiç tanımadıkları kabilelere baskın yapabilmek için 1000 kilometrelik yol katediyor.

İnsanın yaşamsal nedeni olmadan birbirine saldırması bence türümüzün doğal bir özelliği değil kökünden yok edilebilecek bir patolojisinin sonucu. Doğal halinde saldırgan olmayan, barışçıl olan insanın topluca vahşileşmesi, vahşi konumunu bir dönem sürdürebilmesi, sağlıklı insanların sâri bir hastalıktan kırılması gibi. Nasıl tek bir kişinin hastalığı, çevresinde sağlıklı insanlara bulaşabiliyorsa, saldırganlık da, çeşitli davranış ve düşüncelerin belirli koşullarda biraraya gelmesiyle veba gibi yayılabiliyor. Hastalığa zayıf düştüğümüz gibi, saldırganlığa da boyun eğiyoruz. Hastalık bünyemize yayıldığı gibi, biz de bir süre saldırganlıkla bütünleşebiliyoruz. Hayatı boyunca karınca ezmeyen bir kimse bir anda gözü dönmüş bir katil olabiliyor, annelerinin üzerine titrediği barışseverler yine annelerinin helaliyle kendilerini cephede buluyor. Yayılan saldırganlık, bulaşıcı hastalık gibi bir süre toplumun normu oluyor, savaş kültürüyle besleniyor, nihayet savaşla hastalık doruk noktasına varıyor. Saldırganlığın bitmesi, ilgili topluluğun doğal hali olan barışçıl haline dönmesi, ölümlerin de olduğu hastalıklı dönemin geçmesini gerektiriyor.

Savaşa karşıt olmaktan, barıştan yana toplumlara dönüştükçe, bağışıklık sistemimiz güçlendikçe savaşlar azalacak. Bağışıklık sistemimizi güçlendirme yollarını keşfedip onları uygulamaya koydukça, Einstein'ın "Savaşa ve barışa aynı anda hazırlanılmaz" sözlerini geçerli kılmaya başlayabileceğiz.

Dünyamız 1962 sonbaharında nükleer savaşla yok olmanın eşiğine geldiğinde Kruşçev, Kennedy'ye, "Aman Başkan ikimiz savaş görmüş insanlarız, savaş başlatmanın kolay,

durdurmasının güç olduğunu biliriz..." diye başlayan mektubunu yazar. Haberleri olmaksızın Küba ve Türkiye'nin sırtından yaptıkları pazarlıklarla her iki devletin kendisini galip ilan etmesiyle, Washington ve Moskova savaş çıkartmaktan vazgeçer.

Sovyetler ve ABD nükleer savaşın eşiğine geldiğinde, olup biteni şaşkınlık ve korkuyla izledik. Bir başlasa, hınç, öfke ve intikamın bulaşıcılığında, propaganda eşliğinde sâri hastalık gibi yayılacaktı.

Şu da unutulmamalı: Savaştırılan insanlar, gözleri kararıtılarak yıllarca birbirleriyle vuruşturulanlar, her şeye rağmen barıştan o kadar yana ki, devlet dur deyince, bir fırtınanın aniden bitmesi gibi savaşmayı, çatışmanın tam ortasında durdurabiliyorlar.

Hakem düdüğüyle biten futbol maçı gibi, tam sabah saat 11'de Birinci Dünya Savaşı bitmiş.

Bir İngiliz askerinin günlüğünden:

> "Onuncu saatin son saniyesinde ateş kesildi. Bir Alman askeri savaşın son dakikasına kadar İngiliz cephesini makinelisiyle taradı, saatin dolmasıyla siperinden dışarı tırmandı, miğferini çıkardı, eski düşmanları önünde nazikçe selam verdi ve arkasını dönüp gitti."

Birinci Dünya Savaşı, askerlerin siperlerden yıllar boyunca beş on metre toprak kazanmak için karşılıklı ateş etmelerine, birbirlerini süngülemelerinin vahşetine rağmen, insanın barışa temayülünü göstermesi açısından psikoloji laboratuvarı gibi. Sağlıklı olma çabamız en hastalıklı koşullarda bile direniyor. Askerler savaş boyunca, itaatsizlikten divan-ı harbe sevk edilme, kurşuna dizilme korkularına rağmen, komutanlarının burnu dibinde, kaç kez ateş kesip, belki savaş biter, karşı taraf ateş etmez diye ortamı yokladılar.

Kuş gribi örneğinde olduğu gibi, giderek toplu halde yaşayan türümüzde hastalıklar kolayca dünya çapında yayıldığı, sağlığımızın korunması güçleştiği gibi, saldırganlık da en ücra toplumları etkisi altına alıp savaştırabiliyor. Tarım toplumuna göre avcı toplayıcı günlerinde daha sağlıklı olan, daha uzun yaşayan türümüz, son yüzyılda sağlıklı yaşam koşullarını geliştirdikçe, şaşılacak derecede uzun yaşamasını becerdi. Yüzyılımızda bu sürenin 150 yıla çıkacağını öngörenler var. Ölümsüzlük bilimin hedefleri dahilinde.

Toplumsal barış girişimleri açısından henüz emekleme çağındayız.

Birleşmiş Milletlerin kuruluş gerekçesinde şu sözler vardır:

> "Savaşlar insanın düşüncesinde başladığına göre, barışın surları da insan düşüncesinin etrafına dikilmelidir."

Tarım Toplumu ve Ötesi: Hiroşima'dan Sonra Gülme Dersleri

Bilinen ilk örnekleri Çatalhöyük'te olan tarım toplumuna takriben 10.000 yıl önce geçtikten, hayvanları ehlileştirdikten sonra av, soyluların sporu. İhtiyaç değil, eğlence.

İnsan tarım toplumuna geçmesiyle vahşileşiyor.

Günlük yaşamını avla, topladığı meyva ve otlarla idame ettirmekten kurtulan insan, yerleşik düzeninin zenginliğinde düzenli ordular kurdu, savaşmak için savaştı, savaşı kurumsallaştırdı. Yunan şehir devleti Sparta gibi bir topluma geldiğimizde toplumun kültür normu savaş oldu, savaşlarda uğur getirsin diye çocuklar tanrılara kurban edildi.

Bireysel şiddetin toplumsallaşması, düzenli orduların savaşları, tarım toplumuyla başlıyor.

Afrika'da Kalahari Çölü'nde, Kongo'nun İturi ormanlarında, Arktik'de, Güney Amerika'da Amazon'da, on binlerce yıl

önceki kabile hayatını bugün de sürdürebilen kimi yerlilerin huzurlu, barışçıl yaşamlarında yok denecek kadar az olan saldırganlıklarında, çoğunun verdiği en büyük ceza, adetlerine uymayanları sürgüne yollamaları. Ilımlı yaşamlarıyla, günümüz modern insanı karşılaştırıldığında, bırakın savaşlarımızı, aile içindeki şiddetimiz bile patolojik boyutlarda.

Öldürdükleri düşmanlarının kafataslarını kaynatıp, küçültüp, kötü ruhlardan arındırdıktan sonra tekrar düşmanlarına iade eden Jívaros gibi Amazon'da yaşayan saldırganlıklarıyla ünlü birçok kabile de var. Ama elimizdeki bilgiler savaşların, yerleşik toplumlarda biriktirilebilen maddi olanaklarla sürdürülebildiğini, savaşçı insan sıfatı ve sınıfının, iş bölümü ve uzmanlaşma sonucu ortaya çıkmasıyla başladığını gösteriyor.

İnsanın zamanla vahşileştiğini, toplumlarımızda insan vahşetinin doruğa çıktığını, 20. yüzyıldaki Nazilerin ölüm kampları, Japonların Asya'da mezalimi, ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'de atom bombalarını sivillere karşı kullanması doğrulamıyor mu? İnsanın uygarlaştıkça kendisine güveni artarken, "ötekine" düşman gözüyle bakması, aşağılaması öğrenilmiş bir vahşetin belirtisi değil mi?

Hele tarım toplumundan sonra toplu halde yaşamaya başlamamızın acemiliğinde birbirimizle boğuşur bulduk kendimizi.

İster başka türlerde olsun, ister insanda, sıkıştırılmış ortamlarda topluca yaşayanların davranışlarındaki çarpıcı değişiklerden biri şiddetin artması. Dünyanın neresinde olursa olsun, kırsal kesime göre şehirlerde cürüm oranı, intihar, ırza geçme, cinayet daha yüksek.

Toplu halde, dar alanlarda birlikte yaşama geçmişimiz çok yeni.

Daha alışamadık...Tersine topluluk içinde yalnızlaştık. ABD'de bugün insanlar biraraya gelip gülme dersi alıyor.

Modern uygarlıklarımızda, kendimizi dar alanlara sıkıştırdıkça, psikologların kafeslere koydukları farelerde de gözlemlediği gibi vahşileştik. Daha yeni yeni şehirlerimizi yaşanır kılmak, insancıllaştırmak, yaşadığımız şehirlerin de "vatandaşı" olmak bilincine varıyoruz.

Yeni mekânlarımızda gülmeyi bile tekrar öğreniyoruz.

Biz mi Savaşıyoruz, Bizi mi Savaştırıyorlar?

Yukarıdaki kısa başlık özetliyor şimdi yazacaklarımı.

Bizler savaş istiyoruz, imparatorlarımız, başkanlarımız, meclislerimiz de, biz istiyoruz diye mi savaşa gidiyorlar? Savaşların, içgüdülerimizden, kültürümüzden, savaş yapma ihtiyacımızdan kaynaklandığına; kaybedelim, kazanalım, egemen düzenin, krallarla parlamentoların, savaş yapma ihtiyacımıza boyun eğip bizim adımıza savaş üstüne savaş ilan ettiğine kim inanır?

Geçmişimiz, egemen düzenin bizi savaştırmak için çeşitli gerekçelerle kandırmasının tarihi.

Modern tarihimizde herhangi bir devletin tek bir kamuoyu yoklaması, referandumu var mı falancayla savaşalım mı diye? Cesaret edebilirler mi tekellerindeki bu en temel yetkiyi, kendilerine bu yetkiyi veren bizlerle paylaşmaya? Belki bu yetkiyi devretmemizi sorgulamadığımızdan asıl biz sorumluyuz adımıza ilan edilen savaşlardan.

Hiçbir tarih çalışması bilmiyorum ki savaşların nedenlerini araştırırken toplumca kabul edilip edilmemişliğini incelemiş olsun. Hiçbir tarih çalışması bilmiyorum ki savaşların ilan ediliş gerekçelerinin, gerçek nedeniyle arasındaki ilişkiyi araştırsın.

İsyanlarımız, egemen düzenlerin şiddetinin şiddet doğurmasının sonucu.

Popüler bildiğimiz devrimlerimiz, ulusal kurtuluş savaş-

larımız kitlelerin talebi, tabandan gelen önlenemez bir dalganın gücünden çok, küçük bir azınlığın toplumun belirli kesimlerini harekete geçirmesinin sonucu. Fransız, Sovyet devrimlerinde de bu böyle, Türkiye, ABD, Hindistan gibi ülkelerin bağımsızlık mücadelelerinde de. Mustafa Kemal, Vladimir Ilyiç yola çıktıklarında parmakla sayılacak kadar azdı cumhuriyeti ya da komünizmi isteyenler. Azınlık oldukları sonradan ikisinin de devrimlerini koruyabilmek için kurdukları totaliter/otoriter yönetim tarzlarından, tek parti sistemlerinden belli değil mi? Fransız Devrimi'nden bu yana çok iyi bildiğimiz gibi her devrim kendi çocuklarını yemedi mi?

14 Ocak 2007'de ABD Başkanı Bush'u televizyonda, *Sixty Minutes* adlı bir programda seyrettim. Irak'a 20.000 asker daha yollayacağını ilan etti. Bush televizyona çıkmadan bir hafta önce yapılan genel seçimlerde halk, tercihini askerlerin geri çekilmesini talep eden Demokrat Parti'den yana belirtmişti. Röportajı yapan gazeteci Bush'a anayasanın kendisine verdiği başkomutan yetkisini kullanırken savaşın istenmediğinin farkında olup olmadığını sordu. Şu sözlerle cevap verdi Bush: "Ben yalnız silahlı kuvvetlerin değil, eğitimin de başkomutanıyım. Bir görevim, savaş için halkımı eğitmek."

Tarihi boyunca neredeyse sürekli savaş halinde olmasına rağmen halkı savaşa inanmadığı için onları "eğitmek" zorunluluğunda hisseden Bush, dört yıl önce bu savaşı halkını kandırıp yalan söyleyerek, "Irak kitle imha silahlarıyla bize saldıracak" diye başlatmakla kalmadı, seferber ettiği güçlerin savaş çığırtkanlığıyla saldırganlığı popülerleştirdi. Amerikalılar savaş canlısı oldukları, içgüdüleriyle savaşsız duramadıkları için değil, yalan söylendiği, aldatıldıkları için savaşı başlangıçta destekledi.

Tıpkı, tarihte başka imparatorlukların, devletlerin mübah kıldıkları savaşları destekleyenlerimiz olduğu gibi.

Şu an doruk noktasındaki Amerikan emperyalizminin başlangıcı ve aradaki serüvenleri de, insanların savaş ihtiyacı değil, onları yalanla savaştırmak üzerine kurulu.

ABD'nin dünya çapında bir güç olması, ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında güney yarımkürede İspanyol egemenliğine karşı başlattığı savaşlarla, Filipinler, Meksika ve Küba'yı kendi nüfuzu altına geçirmesiyle başlar. ABD ilk savaşı Küba'da başlatır. Savaş başlamadan önce gazeteler Havana'ya muhabirlerini yollar. Bu gazetelerden biri sonradan Orson Welles'in *Yurttaş Kane* filmiyle de ünlenecek, Randolph Hearst'ın sahibi olduğu dönemin en güçlü gazetelerinden *New York Journal*'dır. Hearst'ın, muhabiri Frederic Remington'a verdiği talimat savaş başlayana kadar Havana'dan ayrılmamasıdır. Remington, Küba'dan Hearst'a telgraf çeker:

> W.R. Hearst, New York Journal, N.Y.
> "Her şey sakin. Burada sorun yok. Savaş söz konusu değil.
> Dönmek istiyorum.
>
> Remington."

Ve cevap:

> Remington, Havana.
> "Lütfen kal.
> Fotoğraflar senden, savaş benden.
>
> W.R. Hearst."

Derken ABD, Havana Limanı'nda bulunan savaş gemisi USS Maine'i, kendi askerlerini öldürerek gizlice infilak ettirir, saldırı olduğu düzmecesiyle Amerika-İspanya Savaşı'nı başlatır. Küba'dan 9.000 mil ötede Filipinleri de İspanyollardan "kurtarırken", ulusal direnişte çoğu açlık ve hastalıktan ölen 500.000 Filipinlinin katline neden olur. Tokyo Limanı'na da, şehri topa tutmak tehdidiyle savaş gemilerini yerleştiren ABD, daha 1853'te Japonya'yı kendisiyle serbest

ticarete zorlayarak önceki Batı imparatorluklarından farklı olarak, sömürge edinmeden sömürgeleştirmek politikasını başlatır. Atlas ve Pasifik Okyanuslarında, Karayiplerde, Hawaii'de, Guam'da ele geçirdiği üsleriyle de ABD, imparatorluğunu sağlama bağlar. Türkiye'de de Halide Edip ve arkadaşlarının, emperyalizme karşı ABD'den "Filipin tipi manda" talepleri bu döneme denk gelir.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'na, kimilerine göre önceden haberli olduğu, Japonların Pearl Harbor saldırısı gerekçesiyle girer. Ancak bu karar altı ay önce, İngiltere'nin savaşı sürdürecek parası kalmadığını söyleyen Churchill'le Roosevelt'in Kanada kıyılarında bir savaş gemisinde yaptıkları gizli toplantıda alınmıştır. Toplantıda ABD Başkanı, Churchill'den, savaşa girme karşılığında masraflarını ABD'ye faiziyle ödeyeceğine, ilaveten İngiltere'nin müstemlekelerindeki özel ticaret haklarından da vazgeçeceğinin taahhüdünü alır. Karayiplerde ve Kanada'da kimi askeri üslerini de ABD'ye devreden İngiltere, savaşa katkısının karşılığı, %2 faizli elli yıllık borcunun son taksidini 29 Aralık 2006'da ABD'ye öder.

ABD'nin Vietnam Savaşı için parlamentosundan yetki alması da düzmecedir. Başkan Johnson, "uluslararası sularda Vietnam gemilerimize saldırdı" yalanıyla Kongre'den savaş yetkisi alır. ABD'nin yenilgisiyle sonuçlanan, bir milyondan fazla Vietnamlının öldürüldüğü savaş yıllarca sürer.

Irak malum. Anglo-Amerikan emperyalizminin yapışık ikizleri, Saddam kitle imha silahlarıyla Batı'ya saldıracak yalanıyla savaş suçlarını işlemeye koyuldu.

ABD istisna değil. Osmanlı hangi gerekçelerle Viyana kapılarına dayandı, İskender Makedonya'dan Hindistan'a kadar ordularını peşinden sürüklerken neler anlattı, Cesar Rubicon'u neden geçti? Belki de hesap verme konumunda olmayan imparatorların ganimet vaadleri, kitlelerin tanrılaştırdığı imparatorlara kulluğu yetiyordu.

Tarihi unutturmanın en kolay yolu, ölülerimizi yeni savaşlara da davetiye çıkaran saygı törenlerimizde tarihî konuşmalarla anmak. Oysa Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Avrupa'da çürüyen cesetleri toplama ihalesini kazanan Yorkshireli bir İngiliz şirketi, "mıntıka temizliğinden" sonra da ölülerin kemiklerini bir zamk fabrikasına sattı. Bugün Avrupa'nın en ücra köylerinde bu askerlerin anısına anıtlar var.

Tarihi yazmanın en kolay yolu "neden" gibi rahatsız edici sorular sormamak.

Tarihte hiçbir savaş "Biz istiyoruz" diye başlamadı.

Tarihte birçok savaş "Biz istiyoruz" diye bitti.

Yapılan tüm savaşlar düşmana değil, bize karşı.

İnsanın Olağanüstü Başarısı

Aydınların geleceğimiz için kötümserliği yetmiyormuş gibi mürit peşindeki dinlerimizin cehennemden kurtarma iddiasıyla acımasızca yargıladığı insanın, ne Tanrı'ya ne de dünyaya layık olmadığını asırlardır söyler dururuz.

Dünyamızda halen de yaşayan cyano bakterisinin dört milyar yıldan uzun geçmişi varken, herhangi bir türün ortalama ömrü birkaç milyon yıl sürerken, tarım toplumunda düzenli bir şekilde birarada yaşamaya başlayalı en fazla 10.000, modern insan dediğimiz *homo sapiens sapiens* türümüz Afrika'dan çıkıp dünyaya yayılalı daha 100.000 yıl olmadı. Kültür evrimimizde birlikte yaşamamızın süresi açısından emekleme çağında bebek bile değiliz.

Başlangıcın başlangıcındayız.

Yeter ki, dünyayı yok etmeden gelişip olgunlaşabilelim.

Türümüzün kısa geçmişine bu açıdan baktığımızda bugün geldiğimiz yerle ne kadar övünsek yeridir.

Birkaç yüzyıl öncesine kadar krallarla imparatorlarımı-

zın, Tanrı'nın yeryüzünde temsilcileri olduğuna inanıyor, buyruklarını baş tacı ediyorduk.

Birarada yaşamanın ilkelerini Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde dile getireli yüz yıl olmadı. Vicdanen savaşmayı reddetmek demokrasilerde vatandaş hakkı. Budistler, Quakerlar gibi milyonların mensup olduğu dinler savaşa karşı. Yakın zamana kadar kadının erkekle eşit olmamasını doğal karşılıyorduk. Daha annemin Amerika'da okuduğu yıllarda Harvard mezunu kadınlar, öğretmenlikten öteye gidemiyor, okul müdürü olamıyorlardı. Binlerce yıl gündelik yaşamımızın parçası olan kölelik yasaklanalı 200 yıl olmadı. Peygamberimiz diye yücelttiğimiz Hz. İbrahim'in oğlunu Tanrı'ya kurban olarak sunmasını inancımızın göstergesi diye övündüğümüz günlerden, birçok ülkede idam cezasını kaldırdığımız günlere geldik.

Dünyada bu kadar boş alan varken, kendimizi sıkışık koşullarda yaşamaya mahkûm ettiğimiz halde, daha büyük felaketler yaratmamış olmamıza, türümüzün kendisini koruma içgüdüsünün başarısı diye bakabiliriz. İnsanın, topraktan, doğadan kopup, göklere yükselen binalarda, altlı üstlü, birbirini tanımadan, birbirine selam vermeden yaşayabilmesi, ibret vericiyse de, en ters koşullarda bile yaşamasını becerebileceğimizi göstermesi bakımından umut verici.

İlk insan topluluklarında doğa ile denge içinde var olmamız kendiliğinden oluşan bir yaşam biçimiydi. Dünyanın geleceğini tehlikeye soktuğumuzun bilincine varmamızın otuz yıllık geçmişi var yok.

Doğanın duyarlılığına, dünyanın kırılganlığına dikkatimizi çekerek yeni teknolojiler ve yaşam biçimlerimizin yarattığı tehlikelere bizi ilk uyaran Murray Bookchin'in *The Synthetic Environment* (*Yapay Çevre*, 1961) ile Rachel Carson'un *Silent Spring* (*Sessiz Bahar*, 1962) kitaplarının yazılış tarihlerini düşünürsek, dünyayı korumak üzere imzala-

nan Kyoto Protokolü'ne bu kadar kısa zamanda varmamız, türümüzün olağanüstü gücünün, öğrenmeye ve değişmeye açıklığının, esnekliğinin ifadesi.

İskoçyalı Charles Lyell, 1830'da *Jeoloji'nin İlkeleri* kitabını ve bu kitaptan büyük ölçüde etkilenen arkadaşı Darwin 1859'da *Türlerin Kökeni*'ni yazana kadar, dünyanın ve insanın 6.000 yıl önce yaratıldığına inanırken, bugün tarihin nesnesi kadar öznesi de olduğumuzun bilincine vardık.

İnsanın İnsanı Kötülemesi

Bu kadar kısa bir zamanda kendimizi sorgulamaya başladığımız, evrimimizi bile denetleyip yönlendirme konumuna geldiğimiz halde türümüzü yermekten kurtulamıyoruz. Kötümserliğimizin çaresizliğinde günümüzü gün etmek istiyor, "benden sonra tufan" diyerek ahlâk değerlerimizin yıkılmasına, sevginin yok olmasına, bencilleşmemizle istenmedik değişim karşısında edilgen kalıyoruz.

Kötüye baka baka, her şeyin kötüye gittiğini düşüne düşüne, söyleye söyleye, her şeyin kötüye gittiğine şartlandırmadık mı kendimizi? Olumsuz tavrımızın boyunduruğunda, kerrat cetveli ezberimizde her şeyin kötüye gittiğini, düşünmeden söyler olmadık mı? Çabuk yemeye, çabuk konuşmaya, çabuk tüketmeye alıştığımızdan, farkında olmayarak tekrarların girdabında kendimizi kovalamaya başlamadık mı?

Biz değil miyiz anlık doyumlarla hayatın doyumsuzluğundan yakınan?

Çaresizliğimizin umutsuzluğunda, köktenci akımların peşinde, kutsal kitapların son savaşına, kıyamet gününe soyunuyoruz.

Dünyayı değiştiremediğimiz, gidişinden memnun olmadığımız, ümitsizliğe kapılıp gelecekten ürktüğümüz bugünlerde, ulusal tarihlerimizi kekelemek, dualarımızı tekrarla-

mak yerine, en geniş bir tarihî açıdan, başlangıçtan bugüne nereden nereye geldiğimizi gözden geçirmenin zamanı.

Geleceğin tarihçilerine mirasımız kendimizi tanımamız, kendimizi tanıma çabamız olsun.

Kimlik Peşinde Kıyamet

Türümüzün tarihi, ayrışmamızın, ayrışmamızın bilinciyle farklılaşmamızın, farklılaştıkça cepheleşmemizin tarihi.

Avcı-toplayıcı günlerimizde doğaya karşı var olma çabamızla, işbirliği ve dayanışma içindeydik. Bölündükçe bölündük. Doğayı dönüştürerek var olma serüvenimizde, alet kullanmasını öğrenip yeni aletler geliştirdikçe, işbirliğinin yerini işbölümü almaya başladı. Kültürel anlamlar yükleyip kadın erkek rollerini, güce güvenip yönetenle yönetilenin ayrıştığı toplumlar oluşturduk. Aitliklerimiz çeşitlendi; ruhbanlar ruhban bilinciyle, köleler köle bilinciyle kendilerini tanımlar oldu. Dinlerimize, dillerimize göre ayrıştık, kabilelerimizle, bayraklarımızla kâh örtüşen kâh zıtlaşan kimlikler edindik, cemaatlerden cemiyetlere geçtiğimizde bireyi keşfettik.

Günümüzde aitliklerden geçilmiyor. Çok kültürlülüğün farz olduğu postmodern toplumlarımızda hem çok kimlikli olduk hem de başkalarına benzememek için azınlık. Aitliklerin mini iktidar savaşlarıyla, kimlik modaları yarışında, aynı kişi kadın, anne, feminist, eşcinsel, Kürt, Müslüman, aydın ve başka birçok kimlikle, kendisi olmak yerine, çeşitli ortamlarda farklı farklı akımların mensubu olarak boy gösterir oldu.

Çok kültürlülüğü bölücülük olarak gören, tek kimlikli kalanlarımız ise din, bayrak savaşlarında kalkan yaptıkları tarihi aitliklerinin tutsakları.

Ağaçlardan ormanı göremez olduk.

Tarihimizin bu aşamasında kendimize bir tür olarak bak-

mamızın zamanı geldi. Geldi çünkü serseri mayın konumumuza dur demenin, kendimizi ve dünyayı korumanın başka yolu yok. Sokrates iki bin yıl önce, "Kendini tanı" demişti. Kendimizi tanıdıkça başkalarını tanımaz, başkalarını küçümser, dışlar olduk. Başkalarına karşı olduğumuzu göstermek anlamında "biz" olmayı tanımlarken ipin ucunu kaçırdık. "Biz erkekler", "Biz kadınlar", "Biz Müslümanlar", "Biz aydınlar", "Biz Amerikalılar" diye kendimizi tanımlarken hepimizin "BİZ" olduğunu unuttuk.

İnsan olarak kendimize, "Biz insanlar" diyebilmemiz için bizden farklı, bize tehdit oluşturabilecek paralel evrenlerde yaşayan yaratıklar mı gerekiyor? "Biz" olabilmemiz için uzaylıların dünyaya saldırması, kıyametin habercisi bir gök taşının dünyaya yaklaşması mı gerekiyor? Dönme dolap kişiliklerimizle aynı istikamete giderken ne birey olabiliyoruz ne de "biz". Önce doğaya saldırdık sonra birbirimize.

Sıra *homo sapiens sapiens* olma bilincimizin gelişmesinde. Geleceğin insanlarına, tarihçilerine, kendilerini tanıma fırsatının yolunu belki biz açabiliriz.

Dönme Dolaplarda Özgürlük

Evet, okullarımızda ezberle yetiştirildik.

Evet, iktidarların kalebentleri gibi koşullandırıldık.

Evet, bilimi kullanacağımıza, bilime taptık.

Ya şimdi?

Geçmişi hep bir ağızdan eleştirir, geçmişten özgürleşmek için çabalarken şimdi de yeni bir ezberimiz var.

Birey.

Hedefimiz birey olmak.

Evet, farklıyız.

Evet, izci vatandaşların değil, özgür bireylerin toplumunu istiyoruz.

Ama şunları da unutmayalım.

Etnik, dinî, cinsel kimliklerimizle binbir gruba bölünüp haksızlık en çok bize yapılıyor diye adımızı duyurma yarışında kimlik politikalarımızın gönüllü tutsakları olurken, başıboş bıraktığımız iktidarları bir o kadar daha güçlendirdik.

Evrensel değerlerin hepimiz için geçerli olacağı bir dünya kurmak yerine, bu değerleri ancak kendimize şemsiye olacak ölçüde benimser olduk.

Aydınlanma'dan bu yana bir tür dinî inanca dönüşen pozitivizmden kurtulalım derken, her şeyin göreceliğini abarttığımız postmodernizmin kaygan, zeminsiz ortamında birbirinden anlaşılmaz düşüncelerin sağırlar diyaloğunda kaybolduk.

"Ben bireyim" diye, bize dayatılan çoktan seçmeli özgürlük şıklarının edilgen tüketicileri olurken, lunaparklarımızın dönme dolaplarında yönsüz kaldık.

"Ben bireyim" diye farklılığımızı yüceltirken, küreselleşen karar odakları için cüceleştik, hepimiz istatistik olduk.

"Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" diyenleri gelecekte bir tek Alexander Dumas'nın *Üç Silahşörler*'inden, dayanışmacı toplumların özgür bireylerini Nâzım Hikmet'in "Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine" dizesinden mi bilecekler?

İlk modern roman *Don Kişot*'la birlikte, edebiyatımız ister katil olsun ister aşık, hep kendi kaderini çizen bir kahramanın öyküsü. Oğlumuz Doğan geçenlerde bu yapaylıktan yakındı. Don Kişot'la kadim dostu Sancho Pancho birlikte yola çıkarlar, onca yol kateder, başlarından birlikte bunca olay geçerken, öykümüz Don Kişot'a aittir. 20. yüzyıla geldiğimizde kahramanlardan kurtulan tek tük yazarlarımız, bunu ancak düzenin beklentilerine karşı çıkan Jaroslav Hasek'in Şvayk'ı, Joseph Heller'in Yossarian'ı gibi anti-kahramanlarıyla yapabildi. Bir türlü vazgeçemediğimiz kahramanların

izini karşıt kahramanlarla sürdürdük. Samuel Beckett'a geldiğimizde, sahneye bile çıkmayan başka bir kahramanı Godot'yu bekler dururuz.

Günlük yaşantımızda hangimiz kahramanız ki? Yalnızlığımızda bocalarken kahraman mı olmaya özeniyoruz? Cemaatlerin, ailelerin parçalanmasıyla birlikte hepimiz kendimizin yalnız kalmış baş kişisiyiz o kadar. Romanların kahramanlarında, kendimizin abartılmış, dev aynasına yansıtılmış hayatlarını okuyoruz. Roman kahramanlarını benimsememiz kendimize tutsaklığımızla kahraman yaratmanın kolaylığına sığınan romancıların ifadesi.

Asya'da Atı Ehlileştiren, Afrika'da Zebrayı Niçin Ehlileştirmedi?

Yunan tragedyasında, kahramanın kendini üstün görüp, her şeye muktedir sanması hali diye bildiğimiz *hubris*, düşüşünün, hazin sonunun nedeni olur; kahramanımız kibirinden ötürü tanrılar tarafından cezalandırılır.

Tür olarak aynı halden mustaribiz.

Evrim sürecimizde diğer hayvanlar üzerine kurduğumuz hâkimiyet sonucu, kendimizi üstün ilan etmemizin ibret vericiliğinin farkında değiliz. Sanki hayvanları ehlileştirebilmemiz nelere muktedir olduğumuzun ifadesi. Bu becerikliliğimizden değil de, kimi hayvanların ehlileştirilmeye yatkınlığından kaynaklanmıyor mu?

En akıllı biziz diye kendi kendimizi aklımızla taçlandırdığımız tahtımızdan Descartes, bizden başka yaratıkların ruhu olmadığını ilan etti. Tek tanrılı dinlerimizin cennetlerinde de ruhsuz addettiğimiz hayvanlara yer yok. Her şey bizim için. Tanrılarımız yamyammış gibi, onlara insan kurban ettik. Onları, insan, hatta erkek olarak hayal ettik, tapınaklarımızda insan gibi resmettik, çöllerde peygamberleri-

mizle insan gibi konuşturduk. İşte uygarlığımızın paha biçilmez harikalarından Mikelanj'ın Vatikan'da, çıplak bedenini tülbentle örtmüş, saçı sakalı birbirine karışık tanrısı.

Yeryüzünde kurduğumuz insan merkezciliğimizin tahtından, eski roketlerimizin çöplüğü yaptığımız uzaya da hükmeden biziz. Hele tek tanrılı dinlerimizle batıl inançlarımızdan, Aydınlanma'yla da Tanrı'nın delaletinden bağımsızlaştığımızı iddia ettiğimizden bu yana, tarihimizden, yarınımızdan sorumlu olan, ona yön veren tek bizmişiz gibi davranıyoruz.

Böylece tarih yazınımız insanın yaptıklarından, insanın insanla mücadelesinden ibaret kalıyor.

Tarihimizi, bilimsel olduğu iddiasıyla sınıf savaşı gibi kanunlarla açıklayanlarımız olduğu gibi, güçlü liderlerin tarih yarattıklarına inananlarımız da az değil. Bunlara inanır, bunları yazarken, evrim halinde bir yaratık olduğumuzu, evrimimizin çevremizle, doğayla ilişkilerimiz sonucu gerçekleştiğini göz ardı ediyor, tarihimizi bu doğrultuda yazarak geleceğin tarihçilerini de yanlış yönlendiriyoruz. Evet, tür olarak geliştikçe çevremizi denetlemeyi öğrendik. Ama nerelerde nasıl barındığımız, neyle beslendiğimizi, hangi hayvanları ehlileştirip ehlileştiremediğimizi, hangi toplulukların neden tarıma geçemediğini çevremiz belirlemedi mi? Asya'da atı ehlileştiren, Afrika'da zebrayı neden ehlileştiremedi?

Tarihimizi yazarken vurgumuz insanı çevresinden soyutlamak oldu. Akdenizde donanmalarımızın zaferleriyle imparatorluklar kurabildiysek, Akdeniz havzasında deniz, gemi yapa yapa kuraklaştırdığımız ormanlarımız vardı. Cengiz Han, sınırları bir uçtan diğerine uzanan koca kara imparatorluğunu, kıtaları boydan boya kateden atları olmasaydı kurabilir, İslâm orduları Arap çöllerinde, Afrika'da devesiz zafere ulaşabilir miydi? Truva gibi deniz kıyısında kurul-

muş şehirlerin, sular çekilince tepelerde kalmış kalıntıları örnek olarak durmasına rağmen, doğanın tarihimizi nasıl belirlediğinin üstünde istisnalar dışında durmadık.

Farklı çevrelerden gelenlerin tarihlerinin farklı olduğu gibi, çevremiz farklı olsaydı tarihimiz de bildiğimizden farklı olacaktı. Tarih yazınımızda çevrenin rolünü unuttukça unuttuk, insanın rolünü abarttıkça abarttık. İklim değişiklikleri, beklenmedik bir şekilde yağmurların azalması, havanın ısınması ya da soğuması, kimbilir tarihimizi, nerelere neler ekip ekemediğimizi, nerelere göç ettiğimizi nasıl etkiledi? Kayıtları tutulmadığı için şimdilik bilemiyoruz. Yakın bir zamana kadar insanı, doğasından soyutlayarak yazdık. Geçmişi inceleyen yeni teknolojilerle tarih yeniden yazılabilir. Yazılıyor da.

Yeter ki tahtımızdan inelim.

Kapıdaki felaketin korku ve telaşında, küresel ısınmayla kutupların eriyeceği, yüzyılımız bitmeden Londra'nın, New York'un sular altında kalabileceği olasılığıyla, yeni yeni farkına varıyoruz doğanın belirleyici rolünün. Ben bu satırları yazarken, Pasifik adalarında Vanuatulular dört bin yıldır yaşadıkları topraklarını terk etmekteydi. Bengal Körfezi'ndeki Lohachara Adası dünyamızda bu nedenle terk edilen ilk yerleşim yeri. Suların altında kaldı. Lohachara artık sadece haritalarda var. Burada yaşayanlar Sagar Adası'na yerleşmiş. Orası da yavaş yavaş yok olmakta.

Operalarıyla, senfonileriyle kültürümüze izlerini bırakan Schubert, Brahms, Dvorak, Donizetti, Verdi, Puccini'nin adlarını verdiğimiz Pasifik adalarının da batmaya aday olması uygarlığımızın ne denli doğaya bağlı olduğunun bir hatırlatması mı?

Çevrenin tarihimiz üzerine etkisinin incelenmesi sosyal bilimlerde yeni doğmakta olan bir alan. Ta 20. yüzyılın ortalarına gelmemiz, Bloch, Febvre, Braudel ve Annales Tarih Ekolü'nü beklememiz gerekti bu adımın atılabilmesi için.

Bugünlerde okumakta olduğum Michael Cook'un yazdığı *A Brief History of the Human Race (İnsanın Kısa Tarihi)* gibi kitaplar bu yaklaşımın tek tük örneklerinden. Gene de, tarihin coğrafya, jeoloji, antropoloji, psikoloji, biyolojiyle ortak alanlarda buluşması yaygınlaşıyor. Çevremizle diyalektik ilişki içinde olduğumuz anlayışıyla, tarih bilincimiz, tarihimize nasıl baktığımız da değişecek.

Hükmedenleri hükmetmekten kurtaracak ancak kendileridir. Tahtımızdan kendimizi indirelim ki, türümüzün geleceğini, geçmişimizin kibirinden özgür kılalım.

Tarih, insanın yaptıklarından da öte, insanı insan, dünyayı dünya, evreni evren yapan her şeyin toplamı.

"Savaşta Ne Yaptın Baba?"

Geleceğin tarihçilerine bırakacağımız miras, yaptığımız kadar yapmadıklarımızla ilgili.

"Savaşta ne yaptın baba?" diye sorulunca susakalmadı mı Hitler faşizminin kuşakları. İleride, her zamankinden çok, yaptıklarımızla değil yapmadıklarımızla yargılanacağız.

Nürnberg yargıçlarından Drexel Sprecher bir mülakatında şöyle demiş:

> "Masum birisini öldürme emri alan askerin, kafasına silah tutulana kadar emre karşı çıkması gerekir. Gene de, cinayete suç ortaklığından mahkûm olabilir."

Toplum olarak itaate duyarlılık konusunda totaliter kurumların başında gelen ordunun da gerisindeyiz. İtaatin esas olduğu orduda bile artık, emir kabul edilemez olduğunda asker, karşı çıkmazsa suçlu sayılabiliyor.

Nürnberg Mahkemelerinde ifadesini bulan, askerler için hukuk anlayışına, sivil yaşantımızda doktorluk gibi insanın yaşamını kutsayan mesleklerimizde bile varamadık.

Babam Aydın'da genç bir doktorken mesleğinden nasıl pişman olduğunu anlatmıştı. Birisini idam etmişler. Ölü raporunu imzalayacak. İnfazı resmîleştirecek hükümet tabibini bulamamışlar. Adam meydanda sallanıyor. Babamı bulup raporu imzalatmışlar.

Uluslararası Af Örgütü doktorları, infazda hazır bulunup tutanakları imzalamaları Hipokrat yeminiyle bağdaşmadığı için, dünya çapında bir kampanyayla, tabip odaları kanalıyla, bu görevi kabul etmemeye çağırdı. Çağrıya kulak asılmadı.

Uyumlu doktor vahşetinin başka bir örneğini çocukluğumdan hatırlıyorum. Yıl 1962, Yassıada, İstanbul. Askerî mahkemenin idam kararı üzerine Adnan Menderes, gizlice biriktirdiği uyku haplarıyla intihara teşebbüs eder. Doktorları Menderes'in midesini yıkar, hayatını kurtarır. Nedense giderayak prostat kontrolü yapma gereğini de duyar, alelacele yazdıkları "Sağlığı yerindedir" raporuyla Menderes'i idam sehpasına yollayıp, ölü raporunu imzalarlar. Kimdi bu doktorlar diye merak etmişimdir. En kutsal mesleklerimizden diye bildiğimiz tıp mensupları, vahşete bu denli uyumluysa, bizim halimizi, nelere muktedir olduğumuzu düşünmek ürpertici.

Uyum sağlamak, toplumdaki yerimizi korumaktan öte, başımızın belaya girmesini önleyebiliyor. Güvende hissetmediğimiz toplumlarda uyum sağlayarak, kendimizi, yakınlarımızı koruyabiliyoruz. Uyum sağlamanın toplumsal bedelini de böylece kuşaktan kuşağa aktarmış oluyoruz. Çocukların, "Savaşta ne yaptın baba?" sorusuna verilemeyen cevaplar, veremediğimiz cevaplar bu bedelin ifadesi.

Bir Varmış Bir Yokmuş, Almanlar Otoriter, Amerikalılar Demokratmış...

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bilimciler, totaliter rejimlerde yaşayan Almanlarla Japonların herkesten farklı

olduklarını ileri sürdü. Adorno, Horkheimer gibi dönemin saygın düşünürlerinden oluşan Frankfurt Okulu, işi Alman ulusunun kendilerine özgü otoriter kişiliği olduğuna kadar götürdü. Kuramın cezbesine kapılan sosyal bilimciler, "otoriter kişilik" olduğuna göre "demokrat" kişilik de vardır iddiasından hareket ederek, savaşı kazanan Amerikalıların demokrat kişiliklere sahip olduklarını söylediler. Oysa, İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'yı ırkçı "otoriter" Nazi rejiminden kurtarma iddiasıyla gelen "demokrat" ABD ordularında tecrit edilen siyahilerin beyazlarla aynı bardaktan su içmesi bile yasaktı. Ayrı taburlarda, ayrı barakalarda, ayrı kantinlerde yiyip, içip, yattılar.

Otoriteye karşı şiddete uyum eğilimimizin hepimizde olduğunu, iki psikolog, Zimbardo ve Smith 1960'larda yaptıkları hapishane ve öğrenme deneyleriyle gösterdi.

California'da üniversite öğrencilerini gardiyan ve mahpus diye iki gruba ayırıp, deney için kurulan hapishanede öğrencilerin davranışlarını gözlemleyen Zimbardo, gardiyan deneklerin, hapishane koşullarında sınıf arkadaşlarına gösterdiği beklenmedik şiddet karşısında, deneye son vermek zorunda kaldı. İkinci araştırmada, gene üniversite öğrencisi olan deneklere, cezanın öğrenme üzerinde etkisini araştıracağını söyleyen Smith, yanlış cevap verenlere, kontrol panelinde "Az"dan "Çok tehlikeli"ye kadar farklı dozlarda belirtilen elektrik şok uygulamalarını istedi. Denekler, –şok makinesi göstermelik olduğundan– bilerek yanlış cevap verenlere, şok verilince acı çektiklerini göstermeleri için gizlice talimat verildiğinden bihaberdi. Onların, "Öleceğim", "Dur", "Yapma" haykırışlarına rağmen, Smith'in "Devam edin, bilimin ilerlemesine katkıda bulunuyorsunuz" demesiyle öğrenciler, ibrenin "çok tehlikeli" göstermesine rağmen elektroşok vermeyi sürdürdüler.

Etki altında ne denli edilgenleştiğimizi gösteren bir başka

deneyde de, deneklere, birinin diğerinden kısa olduğu ilk bakışta belli olan iki sicimden hangisinin uzun olduğu sorulur. Cevap veren ilk on bir kişiye, önceden gizlice talimat verilmiş, kısa olana uzun demeleri istenmiştir. Sıra deneğe gelince, öncekilerin dediklerine uyarak, kısa olana o da uzun der.

Bu araştırmalara rağmen uyumu, tüm olumluluklarıyla kabul ediyor; uyumun sağlıksız ve patolojik olabileceğinden söz etmiyoruz.

Tuvaluluyuz Hepimiz: Uyumlu İnsanın Aymazlığı

Güney Pasifik'te Tuvalu, yakın zamana kadar dünyanın en yoksul üç ülkesinden biriyken, bu 11.000 kişilik ulus devlet, internette kendisine verilen "tv" adresini 40 milyon dolara bir California şirketine satınca, bölüşülen parayla herkes bir gün içinde zenginleşiverdi. Ancak Tuvalu yok olmak üzere. Deniz seviyesinin üç metre üstündeki bu ada devletinin, küresel ısınma sonucu 15-20 yıl sonra suların altında kalması bekleniyor. Gene de, ellerine geçen parayla kapitalizmin tüket-at ruhunu bir çırpıda benimseyip uygulamaya koyan Tuvalulular, harıl harıl otel, lokanta, gece kulübü, hatta mezarlıklarının üstüne bar bile inşa ediyor, adalarının yollarını asfaltlayıp genişletiyorlar.

Tuvalulların yeni yaşam tarzıyla birlikte ada halkında aşırı şişmanlık, şeker hastalığı, yüksek tansiyon baş göstermiş; adanın kimi cennet köşeleri oto mezarlığına dönüşmüş; eskiden birbirleriyle sorgusuz sualsiz her şeylerini paylaşanlarda cemaat ruhu kalmamış; her koyun kendi bacağından asılır anlayışı yerleşmiş. Dünyada çevreyi en çok kirleten ABD'yle, kişi başına en çok kirleten Avustralya'yı, küresel ısınmayı hızlandırdıkları için Tuvalu'nun batmasından sorumlu tutup, dava etmek isteyen Başbakanları Koloa Talake'ye de ilk seçimlerde yol vermişler.

Tuvalulular, memleketlerini terke zorlanacaklarını bile bile, hızla yaklaşan son gelmeyecekmiş gibi tüketim çılgınlığına uyum sağlarken bizden farklı mı davranıyorlar?

Dünyayı yaşanmaz kılar, başka gezegenlerde geleceğimizi ararken ulus devletlerimizin savaşlarını da uzaya "yolcu beraberinde" götürmeye niyetleniyoruz.

Uyumlu olmamızı kanıksayıp sorgulamamamız bizi uyum müptalası yaptı. İdealimiz ahenk ve düzen. Tür olarak patolojimiz o halde ki düzeni uyumlu, insanı uyumsuz görüyoruz. İnsanı anlayabilmek, kendimizi tanıyabilmek için Alman psikiyatristi Wilhelm Reich'ın çoktan unutulan şu sözleri belki her zamankinden geçerli:

> "Asıl araştırılması gereken, neden aç insanın çaldığı ya da sömürülen adamın grev yaptığı değil, neden aç insanların çoğunun çalmadığı ve sömürülenlerin çoğunun greve gitmediğidir."

Staj yaptığım psikiyatri kliniğinin bekleme odasının duvarında, insana haddini bildiren bir yazı vardı:

> "Dünyayı değiştirmeye kalkışacağına kendini değiştirmeye bak!"

Kendimizi değiştirerek, çevremizle bütünleşerek, işkenceye, açlığa, vahşete başkaldırmayarak dünyaya uyum sağlıyoruz.

Uyumsuzlar, dünyaya isyan edenler.

"Deliliğim insanlığa karşı duyduğum sevgidir" diye yazmış, Nijinsky günlüğünde.

Ailesi tarafından defalarca cinsel tecavüze uğrayan çocuk susuyor, ailesine uyum sağlıyor.

Çocuk yapmamak için sevişmeden önce prezervatif takanlara cehennem ateşinde yanacaklarını söyleyip milyonlarca insanın dolaylı olarak AIDS'den ölümüne neden

olurken, Papa Vatikan'daki seleflerinin öğretisine, uyum sağlıyor.

Son kahvesini içmeden önce, kamera önünde veda mesajını okuyan intihar bombacısı cennete gideceğine inanıyor. Şehit diye anıldığında, kahramanlaştırıldığında, o cemaatine, cemaati ona uyum sağlıyor.

Hükümetleri, Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atıp yüz binlerce sivil katlettikten sonra, New York'ta, Times Square'de coşkuyla toplanan Amerikalılar, savaşın bitişini kutlarken ülkelerine bağlılıklarına, sona eren savaşın zaferine uyum sağlıyor.

Toplum olarak başımıza gelen felaketlerin önemli bir kısmı son derece uyumlu olmamızdan kaynaklanmıyor mu?

Biz değil miyiz egemen düzene uyumu, ahlâki değerlerimizin üstünde tutan, vicdanımızı susturan? Biz değil miyiz ahlâk adına iktidara soyunanlara vicdanımızı teslim eden.

Gene biz değil miyiz, savaş insanın kaçınılmaz hali diyenlere, uyumlu uyumlu başımızı sallayan?

Gündemde olan, oyunun kurallarını değil, oyunu değiştirmek.

Belki terslik daha tarım toplumu günlerimize, doğayla uyumlu yaşamımızdan çıkıp, doğayı bize uydurma gayretlerimize dayanıyor. Doğayı zapt etmenin, kendimizi diğer canlılardan farklı kılmanın zafer sarhoşluğunda türümüzün iktidarını ilan ederken, insanın insana kulluğunun da tohumlarını attık. Avın başarıyla sonuçlanması için birbirine uyumlu olması gereken insanı, işbirliği yerine, boyun eğmeye uyumlu kıldık. Egemenlerin mutlak gücüne karşı, kendimizi ancak sığınabildiğimiz cemaatlerimizde güvende hissettik. Zamanla, baskı toplumları ve cemaatlerin tekdüzeliğine tepkimiz, haklarımızı devlete karşı güvenceye almak için yaptığı sosyal kontratlarla, teknoloji ve bilimin gelişmesi için de gerekli olan yaratıcı uyumsuz bireyde ifade-

sini buldu. Günümüzdeyse, çaresizliğimizden sığındığımız aidiyetliklerimizin esenliğimize çözüm olmadığını fark etmenin şaşkınlığı, doğaya yeniden uyum sağlayabilmek için dayanışmacı bireylerin arayışı içindeyiz.

İstatistiklere göre, 2006'dan beri türümüzün yarısından fazlası, yoksulluk ve cürüm varoşlarıyla kuşatılmış, kendi hallerine terk edildikleri şehirlerde yaşıyor. Geleceğin şehirleri Dubai'deki mimari harikaların değil, Kahire mezarlıklarında, Rio varoşlarında yaşayan milyonların dünyası. Dünyayı bu konuma getiren egemen düzen, insanların neden aç bırakıldığı, neden sömürüldüğü sorusunu bir kez daha gündeme getiriyor.

Çıkarlarımız öyle gerektirdiği, vicdanlarımız rahatladığı için bu temel soruyu sormayı, sosyalizmin çökmesiyle artan sosyal adaletsizlikle, dünya nüfusunun %5'inin dünya zenginliklerinin %50'sine sahip olduğu bir ortamda, Karl Marx'ın her zamankinden daha fazla geçerli olan kapitalizmin eleştirisini unutmadık mı?

Sormadıklarımızı hatırlamanın zamanı gelmedi mi?

Dünyayı hepimiz için daha yaşanmaz kılarken, bir yandan her konuda uzmanlaşmamızın aymazlığı içindeyiz. Ayrıntıları keşfederken bütünü göremememiz, gelecekten bakılınca, "güler misin ağlanacak halimize" dedirtecek absürd bir komedi gibi.

Daha iyi bir gelecek için ille de hep bir şeyler yapmak gerekmiyor. Bir hahambaşı, ABD 11 Eylül'den sonra Afganistan ve Irak'a saldıracağına Başkan Bush 40 günlük yas ilan edip dünyayı 40 gün boyunca, "ne oldu, niçin oldu" diye sessizce düşünmeye davet etmeliydi diyor. Taoist felsefede *wu wei*'in karşılığı olan "hiçbir şey yapmamak" da ermişlik sayılıyor.

Sicilimiz ne kadar kötü olursa olsun, en bencil toplumlarımızda bile süregelen, türümüzün en önemli ve esrarengiz

özelliklerinden vicdanımızın sırrını, evrimimizde rolünü kimse keşfedemedi.

Kimilerine göre bu özelliğimizi Tanrı bahşetmiş, kimine göre vicdanımız, genlerimizden gelen bir ses. Yüz kızartıcı suç, deyim olmaktan öte fizyolojik yapımızdan kaynaklanıyor. Doğruyla yanlışı ayırt etmek ahlâki olmaktan öte biyolojik olarak da türümüzün parçası. Yalan söyleyince yüzümüzün kızarması, yalan söyleyince cildimizin elektrik titreşimlerindeki değişim; insanın doğal olarak ahlâklı bir varlık olduğunun ifadesi, ahlâkın türümüzün evriminde vazgeçilmez bir yeri olduğunun kanıtı. Bizim türümüze özgü olduğunu sandığım birbirlerini tanımayanlar arasında bile olan özverinin de, tarihimiz boyunca rekabete dayalı bunca toplum normumuza ters düşmesine rağmen varlığını sürdürebilmesi, bizim henüz doğamızın potansiyelini değerlendirecek toplumlarda yaşamadığımızın, bu toplumları kuramadığımızın belirtisi değil mi?

Sorun, tarihimizde kendilerini farklı kutuplarda bulan uyumlu insan ile ahlâklı insanı birleştirebilmemizde; "ne kadar da uyumlu" diye her fırsatta çocuklarımızın başını okşamaktan vazgeçebilmekte. Yüzümüz kızarma özelliğini kaybetmedikçe tarihimiz de yüz kızartıcı olmayabilir.

Cephede Piknikten Cephesiz Savaşlara

Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da türümüzün tarihindeki en büyük barış hareketine katılan Avrupalı savaş karşıtı milyonlarca genç, bir an içinde Birinci Dünya Savaşı için "savaşları sona erdirecek savaş" olacağı inancıyla kendilerini milli marşları eşliğinde uygun adım cepheye gider buldular. Dikenli tellerle ayrılan karşılıklı siperlerinden aylarca birbirlerine ateş ettiler, gene de kandırılmayıp düşmanın düşmanlığına inanmadılar, komutanlarını şaşırttılar,

Noel geldiğinde siperlerinden fırlayıp birbirleriyle kucaklaştılar, sigaralarını, çikolatalarını, kahvelerini paylaştılar, hediyeler alıp verdiler, ileride görüşmek üzere adres değiş tokuşu yaptılar.

Aynı şekilde 1915'te Çanakkale'de birbirinden beş metre mesafede siperler arası kokuşan cesetleri toplamak için savaşa zaman zaman ara verildiğinde, çatışmalarda durgunluk anında, İngilizler, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar, Türkler birbirlerine çikolata, sigara ikram ettiler, yeni bir emirle siperlerine döndüler.

Karşı taraf ateş etmezse belki savaş biter ümidiyle tersine komut alana kadar ateşi kestiler.

Sonunda savaş sürdü, savaş galip geldi.

Savaştan korkanları, bunalıma girip savaşamayanları, papazlarla psikiyatristler tekrar cepheye gönderebilmek için Tanrılarıyla bilimlerini seferber etti. Tanrı ve tıbbın gücüyle cepheye gönderemedikleri, devlet kararıyla vatan haini diye kurşuna dizildi.

Okul kitaplarımızı yazan, ansiklopediler hazırlayan, televizyon programlarına danışmanlık yapan uzman tarihçilerimiz ne bu barışseverlerin olağanüstü koşullarda cephede pikniklerini yazdı ne de kurşuna dizilenleri. Onların danışmanlığında savaş tarihleri temcit pilavı gibi kamuoyuna sunulurken barış, tarihin satır aralarında kaldı.

Egemenler istemiyor barış mikrobunun askere bulaşmasını. İstemiyorlar ilkokul çocuklarının barış temennilerinin çöp adam resimlerinden öteye gitmesini.

İnsanların "Yeter" diye iki dünya savaşına karşı yükselen isyankâr sesleriyle sorguladıkları egemen düzen, Vietnam Savaşı yıllarına geldiğimizde dersini öğrenmiş olarak, askeri cepheye yollamadan psikolojik yöntemlerle ona düşmanından nefret etmesini öğretti. Düşmanın ülkesi, inançları, adetleri propaganda filmlerinde, eğitim konferanslarında,

aşağılık, hain, canı beş para etmez, çağdaş değerlerden yoksun olarak tanıtıldı ki, asker "canı cehenneme" diyerek, onu gönül rahatlığıyla tarih sahnesinden silsin.

Ulus devletle birlikte düşman, karşı cephedeki askerden öte, öteki ülke oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ordularının stratejik doktrinini geliştiren Ludendorff'un "topyekûn savaş" kavramıyla birlikte ordular ordularla değil, ülkeler ülkelerle savaşır oldu. Yeni bir uzmanlık alanı olan psikolojik savaş tüm ülkenin yıldırılıp yenilmesini esas aldı.

Ulus devletler gençleri askere almakla kalmadı, vatandaşlarının ruhunu da askere aldı.

İngiltere ve Fransa krallıkları savaştığında, savaş esnasında bile bu ülkelerin vatandaşları birbirlerinin ülkelerini ziyaret edebilirken, 20. yüzyılda, çoluk çocuk demeden Amerikalılar kendi ülkelerinde yaşayan Japonları, İngilizler kendi ülkelerinde yaşayan Almanları, savaşçıymış gibi esir kamplarında tuttular.

Türümüzün tarihinde ilk kez, hele bilgisayar teknolojisinden bu yana, yetişkinler gençlerden öğreniyor. Gençler usta, yetişkinler çırak oldu. Dünya nüfusu gençleşiyor. Gençler egemen düzeni takmıyor, savaşlarına sırtlarını çeviriyor. Günümüzde çatışmalar en çok paralı askerlerle, adaletsizliğe karşı infialin tetiklediği fanatikler arasında.

Günümüzde devletleri, askerî psikologları en çok kaygılandıran, modern dünyanın nimetlerinden yararlanmaya alışmış, babaları gibi itaatkâr olmayan, düzenin kofluğunu gören, filmlerinde, müziklerinde düzenin değerleriyle dalga geçen gençleri, savaş makinasının parçası haline getirememek. Bu ülkelerin nüfusları yaşlandığı gibi, gençlerin çoğu isteseler bile askere alınacak durumda değil. İngiliz ordusunun bir raporuna göre 18-25 yaş arası erkek nüfusun üçte ikisi asker olamayacak kadar şişman. ABD'de bugün zorunlu askerlik olsaydı Irak ve Afganistan'da savaşı engelleyecek

güçte bir muhalefet olabilirdi. Gelişmiş zengin toplumlara mecburi askerliği dayatamayan egemen düzen, çözümü paralı askerlerde, bugün Irak'ta kısmen olduğu gibi savaşın özelleştirilmesinde, şirketlerin çalıştırdığı "güvenlik elemanlarında" buluyor. Gelecek için yeni nano teknolojilere, insansız, cephesiz savaşlara, pilotsuz uçaklara, mürettebatsız gemilere, sakatlandığında kendini tamir eden robot askerlere, düşman gemilerine yanaşıp onları batırsın diye sırtlarına bomba bağladıkları yunuslara, hayvan alemine güveniyorlar.

Birinci Dünya Savaşı'nda, barış eğilimlerine rağmen gençler savaşa gitti. Bugün Batı'da tersi söz konusu. Savaşmak istemeyen gençler savaş kültürüyle yetişiyorlar.

Askerlerin çöllerde, ormanlarda giydikleri kamuflaj kıyafetleri, caddelerde, konserlerde asker olmak istemeyenlerin sırtında. Ergenlik çağında delikanlılar haftada 20-30 saat bilgisayar başında sanal savaş oyunlarında, oraya buraya saldırıp bu ülke benim, o ülke senin, insan öldürmekle meşgulken aynı zamanda dünyada olup biten savaşlara karşı ilgisiz ve bilgisizler. İngiltere'de yaşadığımız 1990'lı yıllarda, o zaman dokuz yaşındaki oğlumuz gibi ilkokul çocuklarının *War Hammer* (Savaş Çekici) oyununu oynayabilmeleri için, ülkenin birçok şehrinde hafta sonları toplandıkları oyun merkezleri vardı. Mc Donald's hamburgercilerinin dünya çapında yayılması gibi, *War Games* adı altında bu savaş oyunları merkezleri başka birçok ülkede de var. Hollywood'un değer yargılarını yaymaktaki rolünü, askerî değerlerin egemen olduğu, ABD ordusunun yatırım yaptığı, savaş oyunları endüstrisi devraldı. Gençlerin sanal oyunları, gerçek savaşları gündelik yaşantılarında meşrulaştırıyor; savaşları, günlük yaşamın doğal bir uzantısı gibi görmelerini sağlıyor. Savaş yeni kuşakların oyunu olunca, Blair, Bush gibi savaş suçlularının da ülkelerinde başbakan, başkan olabilmesi bu patolojik düzenin ne denli içselleştirildiğinin,

bu patolojik düzenle ne denli uyum içinde olduğumuzun ifadesi. Çocukların oynarken "mış" gibi yaparak düğmelere basmalarıyla, yetişkinlerin bastıkları düğmelerle savaşlarını yürütmelerindeki duyarsızlıkları, bilgi çağındaki türümüzü bilinçsiz kılıyor.

"Yüz yıl sonra, bin yıl sonra tarih bizi nasıl yargılayacak?" sorusu bile aymazlığımızın ifadesi. Sen etrafı bunca mahvet, yaptıklarınla binlerce türü yok et, savaşların yetmiyormuş gibi dünyanın geleceğini ipotek altına al, sonra da gel sor, benim için gelecekte ne diyecekler diye!

Dünya Gibi 10.000 Gezegen

Astrofizikçiler Samanyolu galaksimizde dünyamızdaki yaşam koşullarına haiz en az 10.000 gezegen olduğunu söylüyor. Evrende galaksi sayısı trilyonları geçtiğine göre bizim koşullarımızda hayata elverişli milyonlarca gezegen olmalı. Kant'ın kaçınılmaz gördüğü sürekli bir barışı var edecek dünya federasyonundan da öte, daha M.Ö. 4. yüzyılda Zeno'nun dediği gibi "evrenin vatandaşlarıyız". Ufkumuz, hayat fışkırması muhtemel sayısız başka dünyalarla da sınırlı değil; fizikçiler paralel evrenlerden söz ediyor.

Kısırlaştırdığımız yaşamlarımızda birbirimizle uğraştığımızdan ne uzayla ilgili bilgimiz var ne de uzayın sohbetlerimizde yeri. Dünyamızda nice uygarlıklar kurmuş olmamıza rağmen günlük yaşantımızda incir çekirdeğini doldurmayacak olaylarla kendimizi abartarak abesle iştigal ediyor, tarihe en küçük dipnot olmayacak meselelerimizden kurtulamıyoruz.

Bilgimiz bir yana merakımız bile, uzaya bakıp burçlarını izleyen, yıldızların hareketlerini bilen, binlerce yıl önceki insan topluluklarının gerisinde. Işıklı şehirlerimizin aydınlığında uzayın derinliklerini göremez olduk. Evreni, evren

içindeki yolculuğumuzu düşüncemizden sildik. Tarihimize gömüldük, geçmişte yaptıklarımızı yeniden keşfetme alemine daldık. Son dört beş bin yıldır yaşadıklarımıza kilitlenmenin bencilliğinde, olup olmadık konularda, gelip geçici uzmanlaşmamızın aymazlığında, nereden gelip nereye gittiğimizi görmez, düşünmez olduk. Ufkumuzu genişletecek, aynı zamanda haddimizi de bildirecek evrenle ilgilenmez, başımızı kaldırıp uzayın derinliklerine bakmazken, geçmişimizi cins Arap atlarının sülalesini araştırırcasına didik didik etmeye vakfettik.

Aramızdan kaç kişi, kendi türümüzün, homo sapiens sapiensin yaşını bilir? Kaçımız dünyanın, ayın, güneşin yaşını, güneş sistemimizin kaç yıl sonra öleceğini, evrenin %90'nının hâlâ ne olduğunu bilmediğimiz, anlamadığımız, göremediğimiz bir boşluğu dolduran kara madde ve kara enerjiden oluştuğunu, Samanyolu'ndaki adresimizi, komşu gezegenlerin yerlerini biliriz? Oysa kendi törelerimize, ritüellerimize gösterdiğimiz abartılmış, neredeyse patolojik diyeceğim merakla, asla unutmadığımız, tarihler, yıllar, günler bile var. Her 10 Kasım'da Türkiye'de birkaç dakikalığına hayatın durmasını, İngilizlerin Kraliçelerinin doğum gününü çay partileriyle kutlamalarını, Noel Baba'nın bacadan ineceği günü asla unutmazken, İsa o yılda mı bu yılda mı doğdu diye tartışırken, varlığımızın bizatihi özüyle ilgili tarihler hakkında öylesine az bilgimiz, bu tarihlere öylesine az duygusal, bilişsel yakınlığımız var ki. Kendimize bu denli tapınmamız, evrende geçmişimizi, geleceğimizi yadsımamız sonucunu ortaya çıkarıyor.

Üstelik geçmişin kutsanıp belleklerimizde, heykellerimizde dondurulması, sorgulanmayıp unutturulması anlamına gelmiyor mu?

Geleceğin tarihçilerine, hiç olmazsa dünyalı olmaya başladığımız bir bilincin ipuçlarını verelim.

Sorun, bilim adamlarının iddia ettiği gibi dünyamızdaki yaşam koşullarına haiz daha 10.000 gezegenin olup olmadığında değil, ilgisizliğimizde. Sorun, bizi aşan uygarlıkların olup olmadığında değil, bencilliğimizde, özgürlük anlayışımızla bireysel sorumluluklarımızı bağdaştıramamamızda. Sorun, onlar da bize benziyorlarsa, haberleri dünyaya ulaşana kadar, kendilerini kısır kavgalarında yok etmiş olabilmelerinde.

Şimdiye dek yaşamış türlerin en başarılılarından dinozorlar gibi başka birçok türün yok olma nedeni, dünyamıza çarpan bir meteor. Benzer bir kıyamet her an olabilir. Teknolojimizin geldiği bu düzeyde her an sonumuzu getirebilecek böyle bir facia için bırakın hazırlıklı olmayı, önceden haberimiz olup olmaması bile umurumuzda değil. Meteora karşı gelecek, onu yok edecek, rotasını değiştirecek bir önlem alabilmeli, dünyanın en çok etkilenecek bölgelerini boşaltmak, ona göre yiyecek, su stokları yapmak için bir planımız olmalıydı bile demiyorum. İlk farkına vardığımda bu denli ilgisiz olduğumuza inanmakta güçlük çekmiştim.

Yıl 1997. Hale-Bopp meteorunun dünyadan gözle görülür şekilde yakın geçeceğinden, meteorun en iyi hangi saatte nereden görülebileceğini gazeteler, televizyonlar bildiriyor, biz dünyalıları sanki bir havai fişek gösterisine davet ediyordu. İngiltere'de yaşadığım köyde, Great Livermere'de şölen havası esiyor, evlerimizin bahçelerinden olayı ayrı ayrı seyretmektense, geceleri köy meydanında toplanıyorduk. Adını, şehir ışıklarından uzak New Mexico çöllerinde uzayı gözetlerken keşfeden iki amatör astronot, Jim Bopp ve John Hale'den alan meteorun upuzun alevden kuyruğu görmeye değerdi.

Hale-Bopp gibi, şimdiye kadar tespit ettiğimiz meteorların çoğu, "kafayı uzaya takmış" amatörler tarafından bulunmuş. Çizdiğimiz yapay sınırların ardından tehlikeli diye düşman bellediğimiz komşularımıza karşı güç ve silahları-

mızı seferber eden bizler, uzaydan gelecek tehlikeye karşı dünyanın bekçiliğini çöllerdeki tek tük amatör astronomların eline teslim etmişiz. Uygarlığımızın bir asteroidun çarpmasıyla son bulmasının, başımıza taş düşmüşçesine, ancak son anında farkında olacağız.

Kitabın son satırlarını yazdığım bugünlerde *New York Times* gazetesinde yazısını okuduğum bir astronot tam bu konuda elimiz kolumuzun bağlı olmasından yakınıyor, dünyanın en zengin devleti ABD hiç olmazsa alınabilecek önlemlerin araştırılması için bütçesine beş on kuruş ayırsın diye yalvarıyordu.

Son buzul çağından bu yana ancak 50.000, toplu halde yaşamaya başladığımız tarım toplumundan bu yana 10.000 yıllık geçmişimizle, tür olarak arıcak emekleme çağında bir bebekken, elimizde dünyayı yok edebilecek nükleer silahlarımız var. Bebeklerin anneleri, babaları vardır kendilerine, çevrelerine zarar vermelerini engelleyen. Bizim böyle şansımız yok.

Gelecekte tarihçilerin hakkımızda ne yazacağının cevabı, geleceğimiz olup olmayacağına da bağlı.

Sonsöz

Her kuşakla tarihimizi yeniden yazıyoruz.

Nasıl bir gelecek istediğimiz geçmişimizde nasıl bir tarih arayacağımıza bağlı.

Geleceği, geçmişin kıvılcımlarında arayarak bildik kavgalarımızı diri tutarak sürdüreceksek, bana ne tarihten.

O zaman, özgürlüğümüz öksüzlüğümüzde.

Geçmişi yadsımak, kendimize yakıştıramadığımız bir geçmişten kaçıp yeni bir dünya kurmak değil. Yeni bir dünya kurulacaksa tarihimizde görmezlikten geldiğimiz, ihmal ettiğimiz tohumları yeşertmekle olacak. Geçmişte oldu diye kaydettiklerimiz türümüzün kaçınılmaz hali değil, bir hali. Olabilecek hallerimizden sadece birisi.

Tarihin yargılanması suçlu aramak, suçlu bulmak için değil, yarına sorumluluklarımızı hatırlatmak için. Tarihçi ille de bu sorumluluğu hissederek düne bakmak zorunda da değil. Mesleğinin titizliğiyle işini yerine getirmesi, tarih için tarih yapması yeterli. Zaten onlar olmasa bu kitap yazılamazdı. Yeter ki asıl konusunun tarih değil, geleceğiyle birlikte insan olduğunu unutmasın.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Naziler tarafından yakalanıp kurşuna dizilince yarım kalan *Historian's Craft (Tarihçinin Sanatı)* adlı kitabında Marc Bloch, "Tarih

ne işe yarar?" sorusuna, merakımızı gidermek, okuyunca keyif almak, öğrenmek, geçmişimizi anlamak gibi bildik nedenleri saydıktan sonra, "Daha iyi yaşayabilmemize" diye cevap verir.

E.H. Carr da çağdaş tarihimizin yeni başladığını, geleceğin oluşmasında kendimizi bir güç olarak ancak son iki yüz yıldır görmeye başladığımızı söyler.

Yolumuz açık.

Kitaplar

Akarlı, E., *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, University of California Press, 1993.

Arendt, Hanna, *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago, 1958.

Arendt, Hanna, *On Violence*, Harcourt, Brace & World, New York, 1970.

Aries, P., *Centuries of Childhod*, Pimlico, Londra, 1996.

Aristophanes, *Lysistrata*, Oberon Books, Londra, 2005.

Armstrong, Karen, *A Short History of Myth*, Canongate, Edinburgh, 2005.

Aruz, Joan (ed), *Art of the First Cities*, Metropolitan Museum of Art, New York, 2003.

Atay, F. R., *Çankaya*, İstanbul, 1969.

Baburnama-Memoirs of Babur, *Prince and Emperor*, The Modern Library, New York, 2002.

Banarjee, S., *Durga Puja*, Rupa & Co., Yeni Delhi, 2004.

Beckett, S., *Waiting for Godot*, Faber and Faber, Londra, 1965.

Berlin, I., *Historical Inevitability*, Oxford University Press, Londra, 1953.

Berlin, I., *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press, Oxford, 1979.

Bernal, M., *Black Athena: The Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization*, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1987.

Black, J., *Why Wars Happen*, Reaktion Books, Londra, 1998.

Black, J., *Using History*, Hodder Arnold, Londra, 2005.

Bloch, M., *The Historian's Craft*, Alfred A. Knopf, New York, 1963.

Bourne, R., *Cradle of Violence: How Boston's Waterfront Mobs Ignited the American Revolution?* John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2006.

Braudel, F., *Memory and the Mediterranean*, Vintage Books, New York, 2002.

Brecht, B., *Life of Galileo*, Arcade, New York, 1994.

Burke, P., *New Perspectives on Historical Writing*, Penn State University Press, University Park, Pennsylvania, 1991.

Carson, Rachel, *Silent Spring*, Houghton Mifflin, Boston, 2002.

Carr, E., *What Is History?*, Alfred Knopf, New York, 1962.

Cervantes, *Don Quixote*, Ecco, New York, 2003.
Chang, Jung, Halliday, J. *Mao*, Anchor Books, New York, 2006.
Chester, J., *Digital Destiny- New Media and the Future of Democracy*, New Press, Londra, 2007.
Churchill, W., *The River War An Historical Account of the Reconquest of Soudan*, Libraray of Imperial History, Londra, 1974.
Collingwood, R.G., *Essays in the Philosophy of History*, University of Texas Press, Austin, 1965.
Cook, M.A., *Brief History of the Human Race*, W. W. Norton, New York, 2003.
Dalrymple, W., *The Last Mughal: The Fall of a Dynasty: Delhi, 1857*, Knopf, New York, 2007.
Darwin, C., *The Origin of the Species and the Voyage of the Beagle*, Alfred Knopf, New York, 2003.
Dhammapada, *Skylight Paths Publishing*, Woodstock, Vermont, 2002.
Dumas, A., *The Three Musketeers*, New York, Viking, 2006.
Durant W.-Durant, Ariel, *The Lessons of History*, Simon and Schuster, New York, 1968.
Elkins, Caroline, *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya*, Jonathan Cape, Londra, 2005.
Fagan, B., *Human Prehistory and the First Civilizations*, The Teaching Company, Chantilly, Virginia, 2003.
Foley, R., *Humans Before Humanity*, Blackwell, Oxford, 1995.
Fromkin, D., *A Peace to End All Peace-The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Middle East*, Henry Holt and Company, New York, 1989.
Foucault, M., *History of Madness*, Routledge, New York, 2006.
Fraser, Nancy, *Framing Justice in a Globalizing World*, New Left Review, Nov.Dec, 2005.
Fukuyama, F., *The End of History and the Last Men*, Free Press, New York, 1992.
Gasset, J., *An Interpretation of Universal History*, W.W. Norton, New York, 1973.
Glover, J., *A Moral History of the Twentieth Century*, Londra, Jonathan Cape, 1999.
Goodall, Jane, *The Chimpanzee: The Living Link Between "Man" and "Beast"*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1992.
Goody, J., *The Theft of History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
Gwllner, E., *Plough, Sword and Book- The Structure of human History*, University of Chicago Press, Londra, 1988.
Guilaine, J.- Zammit, Jean, *Origins of War: Violence in Prehistory*, Blackwell, Oxford, 2005.
Halil Inalcık Kitabı: Tarihçilerin Kutbu, Söyleşi: Emine Çaykara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
Hasek, J., *The Good Soldier Sveyka and His Fortunes in the World War*, Everyman's, Londra, 1993.
Heller, J., Catch 22, *Scribner*, New York, 1996.
Herodot, *Histories*, Cambridge University Press, 2002.
Hobbes, T., *Leviathan*, Oxford University Press, New York, 1998.
Hobsbawm, E., *The Age of Extremes History of the World 1914-1991*, Vintage Books, New York, 1996.

Hobsbawm, E., *On History*, Abacus, Londra, 2005.
Homerus, *The Iliad*, Penguin, New York, 2003.
Homerus, *The Odyssey*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2004.
Huntington, S., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, New York, 1997.
Huxley, A., *Brave New World*, Perennial Classics, New York, 1998.
Ibn Haldun, *The Muqaddimah*, Princeton University Press, Princeton, 2005.
Kagan, D., *On the Origins of War*, Doubleday, New York, 1995.
Kant, I., *Perpetual Peace*, Beck, L., (ed.) Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1980.
Kennedy, P., *The Rise and Fall of Great Powers*, Vintage Books, New York, 1989.
Kutadgu Bilig, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1974-79.
Lapham, L. (ed.), *The End of the World*, St. Martin's Press, New York, 1997.
Lifton, R.J., *Revolutionary Immortality, Mao Tse-tung and the Chinese Cultural Revolution*, Random House, 1968.
Ludwig, E., *Napoleon*, Modern Libraray, New York, 1953.
Mahabarata, University of California Press, Berkeley, 1973.
Marx, K., *The German Ideology*, Progress Publishers, Moskova, 1976.
Morris, B., *1948 and After: Israel and the Palestenians*, Oxford, Clarendon Press,1994.
Morris, B., *Birth of the Palestenian Refugee Problem, 1947-49*, Revisited 2004, Cambridge University Press, 1989.
Morrison, W., *Criminology, Civilisation & The New World Order*, Routledge Cavendish, Abingdon, Oxfordshire, 2006.
Njal's Saga, Penguin, 2001, Londra.
Nietzsche, F., *Thus Spoke Zarathustra*, Cambridge University Press, New York, 2006.
Nietzsche, F., *Untimely Meditations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
Nijinsky, V., *The Diary of Vaslaw Nijinsky*, Faraar, Straus and Giroux, New York, 1999.
Orwell, G., *Ninetten eighty-four*, Secker & Warburg, Londra, 1999.
Oz, A., *A Tale of Love and Darkness*, Harcourt, Orlando, 2004.
Pindar's Victory Songs, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1980.
Pinker, S., *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*, Viking, New York, 2002.
Plumb, J.H, *The Death of the Past*, Houghton Mifflin, Boston, 1970.
Polybios, *The Histories*, Harvard University Press, Boston, 1979.
Ranke, L., *The Secret of World History*, Forham University Press, New York, 1981.
Roberts, A., *The Wonga Coup: British Mercenary Plot to Seize Oil Billions in Africa*, Profile Books, Londra, 2006.
Roux, J.P., *Türklerin Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
Rudgley, R., *Lost Civilisations of the Stone Age*, Century, Londra, 1998.
Saltuk, A., *Patches of My Life from 1910-1994*, Peva Publications, Istanbul, 1996.
Spencer, A.J., *Early Egypt*, British Museum Press, Londra, 1993.
Spengler, O., *Decline of the West*, Alfred Knopf, New York, 1926.
Sun Tzu, *The Art of War (Ping Fa)*, Modern Library, New York, 2000.
Süreyya, Ş., *Tek Adam: Mustafa Kemal'in Hayatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1973.

Taberi, *The History of Al Tabari,* State University of New York Press, Albany, New York, 1989.
Taylor, T., *The Pre-history of Sex,* Fourth Estate, Londra, 1997.
The Epic of Gilgamesh, Penguin Classics, Middlesex, 1970.
The Spanish-American War, (ed.) Robinson, Mary, Discovery Enterprises Ltd., Carlisle, Massachusetts, 1998.
Thomas, Elizabeth, *The Harmless People,* Vintage, New York, 1989.
Thukydides, *The Peloponnesian War,* University of Chicago Press, Chicago, 1989.
Tolstoy, L., *War and Peace,* Viking, New York, 2006.
Toynbee, A., *A Study of History,* Oxford University Press, New York, 1947.
Toynbee, A., *Civilization on Trial,* Oxford University Press, Oxford, 1948.
Toynbee, A., Urban, G., *Toynbee on Toynbee,* Oxford University Press, New York, 1974.
Toynbee, A., Ikeda, D., *The Toynbee Ikeda Dialogue,* Kodansha International Limited, Tokyo, 1976.
Tirman, J., *100 Ways America Is Screwing Up The World,* Harper Perennial, New York, 2006.
Tuchmann, Barbara, *The Proud Tower,* MacMillan, New York, 1966.
Turnbull, C., *The Forest People,* Simon & Schuster, New York, 1962.
Ueshiba, M., *The Art of Peace,* Shambala, Boston, 2005.
Vassaf, G., *Turkey, in International Psychology,* (ed.) Sexton, Virginia, Hogan, J., University of Nebraska Press, Lincoln, 1992.
Vassaf, G., *Annem Bellus,* İletişim Yayınları, Istanbul, 2000.
Vassaf, G., *Cehenneme Övgü: Gündelik Hayatta Totalitarizm,* İletişim Yayınları, Istanbul, 1999.
Vassaf, G., *Cennetin Dibi: Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat,* İletişim Yayınları, Istanbul, 2003.
Vincent, J., *An Intelligent Person's Guide to History,* Duckworth Overlook, Londra, 2006.
Virgil, *The Aeneid, Viking,* New York, 2006.
Wilkinson, T., *Genesis of the Pharaohs:* Thames & Hudson, Londra, 2003.
Wilson, E., *Sociobiology: The New Synthesis,* Belknap Press, Cambridge, 2000.
Zamyetin, Y., *We,* Modern Library, New York, 2006.
Windschuttle, K., *The Killing of History,* Macleay Press, Australia, 1994.
Wrangham, R., Peterson, D, *Demonic Males: Apes and the Origin of Human Violence,* Houghton Miflin, New York, 1996.
Wrangham, R., Wilson, M., *Comparative Rates of Violence in Chimpanzees and Humans,* Primates, c. 47, sayı 1, Ocak 2006.
Zinn, H., *The Politics of History,* Beacon Press, Boston, 1970.
Zinn, H., *The Future of History,* Common Courage Press, Monroe, Maine, 1999.
Zinn, H., *A People's History of the United States,* Perennial Classics, New York, 2003.

Gazete ve Dergiler

Ian Sample, "Stephen Hawking is uncertain about the future," *Guardian Weekly,* 11 Ağustos 2006.

"A Lost Culture Emerges", *National Geographic*, Mart, 2007.
"Blogging without borders", *Guardian Weekly*, 15 Eylül 2006.
"Bush stakes claim to control space", *Guardian Weekly*, 27 Ekim 2006.
"Evidence puts dolphins in new light as killers", *New York Times*, 6 Ocak 1996.
"Google news colonizes history", *Guardian Weekly*, 1 Eylül 2006.
"Google to block video clips that Thais say insult king", New York Times, 12 Mayıs 2007.
"Iranian authorities outraged after Google relocates city of Tabriz", *Guardian Weekly*, 17 Kasım 2006.
"Ivory Coast government resigns over dumping of deadly waste", *Guardian Weekly*, 15 Eylül 2006.
"Killer Asteroid", *New York Times*, 11 Mart 2007.
"Launching a new kind of warfare," *Guardian Weekly*, 10 Kasım 2006.
Mair, P., Ruling the Void? The Hollowing of Western Democracy, *New Left Review*, Kasım-Aralık 2006.
Monbiot, G. "The Denial Industry", *Guardian Weekly*, 29 Eylül 2006.
"Opium of the Living Room", *Guardian Weekly*, 17 Kasım 2006.
"Robot shakes a leg to complete its mission", *Guardian Weekly*, 10 Kasım 2006.
"Surveillance society is all around us", *Guardian Weekly*, 10 Kasım 2006.
"Suspect nation", *Guardian Weekly*, 10 Kasım 2006.
"Tag passengers for safer airports", *Guardian Weekly*, 3 Kasım 2006.
"The addictive encyclopedia", *Guardian Weekly*, 1 Eylül 2006.
"The cost of saving the planet is just one year's growth", *Guardian Weekly*, 13 Ekim 2006.
The New Yorker, 6 Kasım 2006.
"Two-thirds of teenagers too fat to be soldiers", *Guardian Weekly*, 10 Kasım 2006.
"Warning of chaos over electronic ballot", *Guardian Weekly*, 3 Kasım 2006.
"Work starts on US germ warfare project", *Guardian Weekly*, 11 Ağustos 2006.

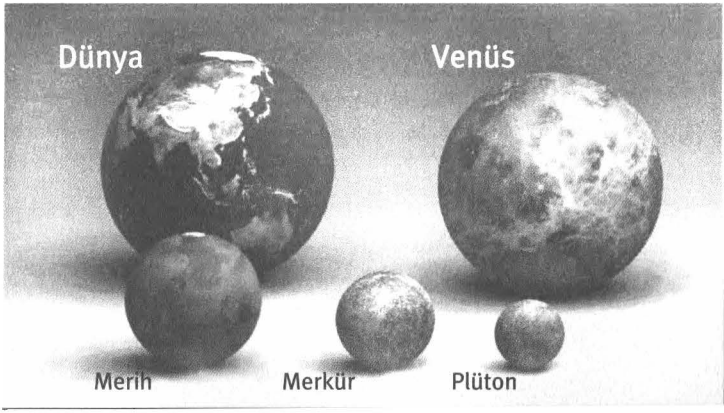
İnternet

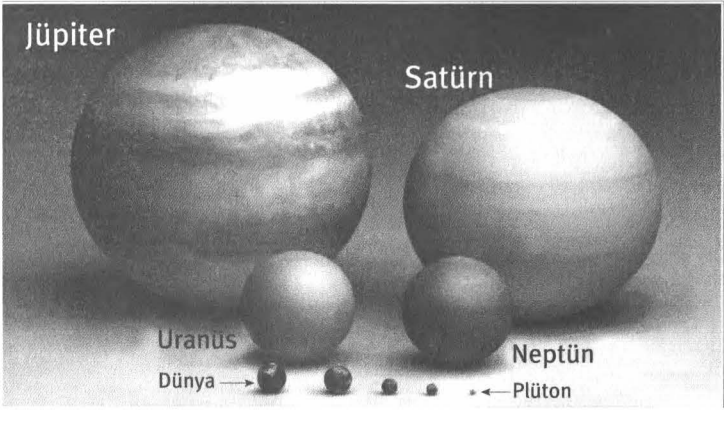
Di Benedetto, G., Ergüven, Ayşe (vd.), "DNA diversity and population admixture in Anatolia", American Journal of Physical Anthropology, c. 115, s. 2, 25 Mayıs 2001 (pdf dosyası).

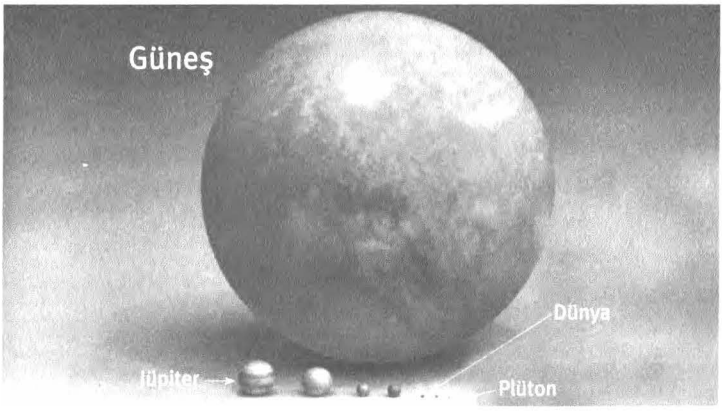
Toplantılar

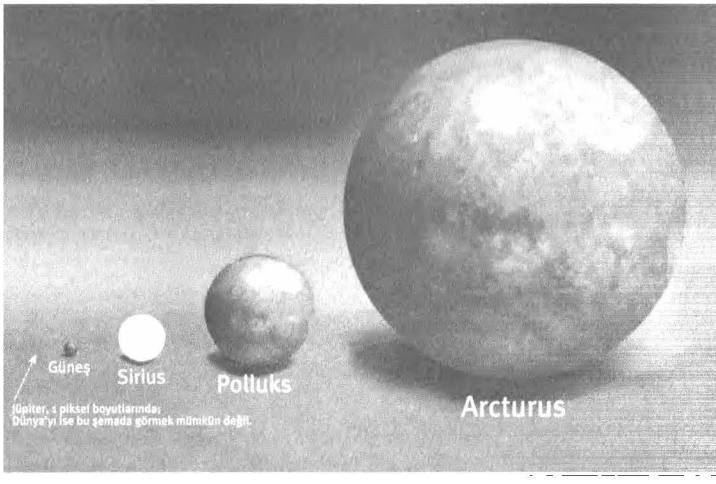
"Greek Historiography in the Fourth Century BCE: Decline or Development? A Workshop in the Department of Classics," Harvard University, 2 Şubat 2007.

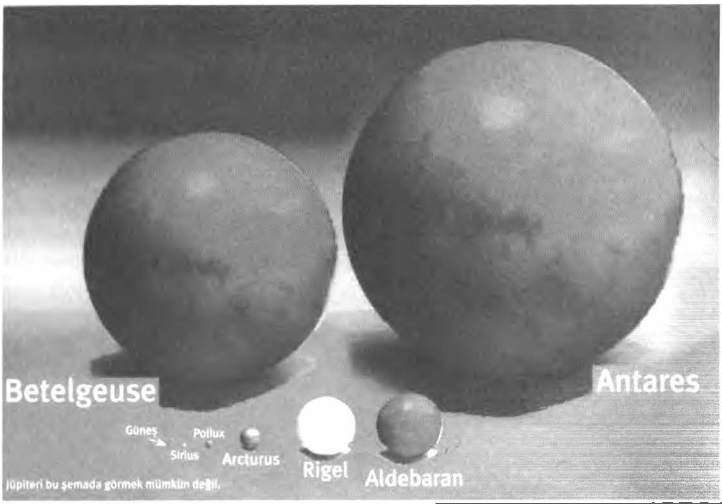
Büyük patlama ve Evren'in doğuşu.....13.7 milyar yıl önce
Samanyolu.....13.6 milyar
Güneş Sistemi.....4.5 milyar
Homo Erectus-İki ayak üstünde ilk insan.....1 milyon
Homo Sapiens Sapiens-"BİZ".....89.000
Afrika'dan dünyaya yayılışımız.....66.000
İlk duvar resimleri.....30.000
İlk tarım.....10.000
İlk şehirler-Çatalhöyük, Eriha.....9.000
İlk yazı.....5.000
İlk kitap-Gılgamış.....4.500
İlk barış antlaşması-Kadeş.....3.265
Birleşmiş Milletler'in kuruluşu.....62
Savaşın yasaklanması-Japonya.....60
Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi.....59
Kyoto Protokolü.....10 yıl önce

Dünya
Venüs
Merih
Merkür
Plüton

Jüpiter
Satürn
Uranüs
Neptün
Dünya
Plüton

Güneş
Dünya
Jüpiter
Plüton

Güneş
Sirius
Polluks
Arcturus
Jüpiter, 1 piksel boyutlarında;
Dünya'yı ise bu şemada görmek mümkün değil.

Betelgeuse
Antares
Güneş
Pollux
Sirius
Arcturus
Rigel
Aldebaran
Jüpiteri bu şemada görmek mümkün değil.

Dünyanın neresinde, ne zaman doğmuşsak doğalım, annelerimiz, babalarımız, dinlerimiz, devletlerimiz bize bir geçmiş giydiriyor. Onlar giydirdikçe biz de ha babam giyiniyoruz. Çoğumuz, geçmişin elbiselerini günümüz terzilerinin dikmesini yadırgamadan kabullenmekle kalmayıp, elbiselerimizi bedenimizden ayırt bile edemiyoruz.

Tarihimize nasıl baktığımızı gözden geçirdiğim bu kitapta kendimizi yargılamamızı yargılıyorum.

Tarihimize bakıp "Biz buyuz," diye sunulanları sorguluyorum.

Asırlardır sürdürdüğümüz alışkanlıklarımızdan kurtulup, tarihten özgürleşip, kendimize farklı bakmaya başlamamızla, nereden gelip nereye gittiğimizin serüveninde, yaşadığımız tarihin de yolunu değiştirebiliriz.

GÜNDÜZ VASSAF

İLETİŞİM 1233
ÇAĞDAŞ TÜRKÇE EDEBİYAT 167

ISBN-13: 978-975-05-0504-1